

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 02826

GOLES

Der Tunkeler

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דער טונקעלער

גלות

כתבים פון א פליכטלינג

שרינבערג פארלאג
ניו יארק

1943

IN GALUT
by
DER TUNKELER

Copyright, 1943, by J. TUNKEL
New York, N. Y.

Printed in U. S. A.

POSY-SHOULSON PRESS
19 West 21st Street
New York, N. Y.

355

א שטיקל פארווארט

ווי יעדן זינדיקן מענטשן און יידן האט אויך מיר די וועלט־מלחמה אויסגעטיילט מיין חלק פלאגענישן און וואַגלענישן, די ריכטיקע פאָרציע — ווי עס קומט מיר. נישט געקרוודעט. נו, מוז מען עס דאָך פאַראייביקן.

די וועלט, פאַרשטייט זיך, האָט אויך קיין האַניק נישט געלעקט. האָט אויך דורכגעמאַכט און האַלט נאָך אין דורכמאַכן אַ היפש פעקל פורעניותן און חורבנות און קאַטאַקליזמען און צרות, וואָס איז ווערט פאַרשריבן צו ווערן.

נאָר וועגן דעם וועלן שוין אַנדערע שרייבן. אוי, וועט מען שרייבן! מען וועט שרייבן כראַניקעס, מיט היסטאָריעס, מיט ראַמאַנען און דראַמען און זכרונות און וואָס נישט. ביבליאָטעקן גאַנצע וועט מען שרייבן. נאָר וועגן מיר וועט קיינער נישט שרייבן. מוז איד דאָך אַליין פאַר זיך זאָרגן. אס אין אני לי מי לי ?

דעריבער האָב איד דאָ אַליין מיט מיין אייגענעם טאַלאַנט און קינסט־לערישן שוואונג פאַרצייכנט אַלץ וואָס איד האָב אַליין אייגנהענדיק איבער־געטראָגן אויף מיינע אייגענע אַרעמע פליצעס.

כדי וואָס ?

כדי אימירצעשעם, אַז מירין דערלעבן בעסערע און פריילעכערע צייטן, און אויפן האַרצן וועט זיין טרויעריק און קאַלאַמוטנע, וועל איד מיר געבן אַן עפן אויף דאָס דאָזיקע ביכל, ליינען און הנאה האָבן ווי אַ שטייגער פון רייסן אַן אייגענע וואונד.

איד בין זיך מודה: איד בין נישט געווען שטרענג פינקטלעך אין מיין באַשרייבונג. נישט אין צייט און נישט אין אַרט, ווארנישט־וואו אַ ביסעלע

צוגעדיכטעט און צוגעווירצט מיט אַ קאַפּעטשקע גוזמא, אַבער קרוב לאמת
בין איך געווען, שטאַרק קרוב לאמת.

נאַטירלעך, האָב איך דאָ נישט אַלץ באַשריבן. איך האָב גענומען בלויז
אַ קליינעס אַפּשניט פון מיין גלות און נע־ונדעניש. בלויז דער וועג פון
בעלגיע ביז שפּאַניע. הגם איך האָב געקענט נעמען אַ גרעסערן שטח:
פון וואַרשע ביז ניו־יאָרק, נאָר איך האָב עס נישט געטאָן. על כל פּנים איז
דאָ דער לעזער נישט מחויב צו ליידן אַזוי לאַנג...

האַט איר געזען ווי לענדער לויפן ?

ס'איז געווען אינטערעסאַנט, זייער אינטערעסאַנט.

צי האָט איר געזען, ווי אַ לאַנד לויפט ? וואָס זאָג איך אַ לאַנד. ווי לענדער לויפן, פעלקער לויפן, אַ וועלט לויפט אין פּאַניק און בהלה. ניין ? איר האָט ניט געזען ? איך האָב געזען. און ניט נאָר געזען, נאָר אַליין מיטגעלאָפּן. איך און די וועלט — מיר זיינען ביידע געלאָפּן.

באשר ער האָט געזאָגט : ער מוז מיך פּאַרטיליקן. ער מוז אומברענגן גען דאָס יידנטום. און אַזוי ווי איך אַליין בין דאָך אַ שטיק יידנטום — מוז מען לויפן.

בין איך געלאָפּן צוזאַמען מיט דעם יידנטום. יידן — פון רוסלאַנד, פון פּוילן, פון רומעניען ; פון בודאַפעסט, פון קאַוונע, פון יאַסי, פון קאַלאַ מיי, פון אַמסטערדאַם, פון פאַריז, פון באַליעכאַוו, און פון וואַנען ניט ?

אַלע זיינען מיר געלאָפּן — דער באַנקיר, דער דאַמענשניידער, דער פּראַפּעסאָר, דער דאַקטאָר, דער רבי, דער שמש פון חברה קדישא, דער וועגעטאַריער. דער קצב, דער אַרבעטער טוער, דער פּועלי ציוניסט מיט דעם לינקן אָפּנייג, דער בונדיסט מיט דעם רעכטן פּליגל, און דער, וואָס האָט געזאָגט, אַז ער וועט ניט לויפן. איז אויך געלאָפּן. און דער, וואָס איז געשטאַנען אויף דער וואַך און דער וואָס האָט געזאָגט, אַז ער וועט לויפן דער לעצטער, איז געלאָפּן דער ערשטער. אַלע זיינען געלאָפּן.

דאָן זיינען מיט מיר געלאָפּן לענדער : צוערשט בין איך געלאָפּן מיט פּוילן קיין בעלגיע. נאַכדעם מיט פּוילן און בעלגיע קיין נאָרד פּראַנקרייך, נאַכדעם מיט פּוילן, האַלאַנד, טשעכיען און נאָרד-פּראַנקרייך און לוקסענבורג און עלזאַס-לאַטרינגען קיין זיך-פּראַנקרייך. און אַזוי ווייטער

און ווייטער. איבער אלע שליאכן, שאסייען, וועגן, באנען; אויטאָס. — פאָרן אַרלעאַן, סעמור, טור, באַיאָן, טולוו, פּאַ, מאַרסעל. אונדזערע מחנות זיינען געוואַקסן, געשוואַלן ווי אַ שניי-לאָווינע באַרג אַראָפּ. דער גרעסטער פּאַנטאַסטישער לויף-מעטש, וואָס די וועלט האָט געזען, מיט דער באַגלייטונג פון דער הערלעכסטער קאַנאָנען-מוזיק, באַמבען-קנאַלן, מיט די שענסטע ליכט-עפעקטן פון פּראָזשעקטאָרן, שריפות און רויטע הימלען.

מיר זיינען געלאָפּן האַלטנדיק די נשמה צווישן די צייַן. געלאָפּן זאָגנדיק ווידוי און בענטשנדיק גומל, זיצנדיק אין די תּפּיסות, לאַגערן, פּלאַמבירטע וואַגאַנען, ליגנדיק אין די גריבער, שטייענדיק אין די רייען נאָך ברויט און ביי די איינגאַנג פון די שוץ קעלערן נאָך אַ ביסל לעבן. אונטערעוועגס האָבן מיר אַלץ פּאַרלוירן: וואַליוקעס, געזונט, פּרייַ-ציפּן, פּראָגראַמען, איבערצייגונגען, האַפּענונגען, דערווארטונגען, פּרייַנט, באַקאַנטע, ווייבער, קינדער און וועקסלען, דאָס מענטשלעכע אויסזען — אַלץ פּאַרלוירן.

דער צוג וואָס האָט אונדז געפירט פון בעלגיע קיין פּראָנקרייך איז אייגנטלעך געווען אַ פּראַכט-צוג פאַר פי, אונדזער וואַגאַן איז אייגנטלעך געווען באַשטימט פאַר 12 פּערד און 18 חזירים, נאָר איצט האָט מען דאָרט געפירט אַן אַנדער פּראַכט: 49 בעלגיער און 18 יידן. אַלע זיינע מיר פליכטלינגע פון בעלגיע. אחים לצרה. אַלע גייען מיר אין גלות, וואַלאַנער און פּלעמער. און די פּלעמער, וואָס פאַר אַ ליבע, האַרציקע מענטשן, נאָר זיי טוען פּאַרויסן אונדז די רייזע. זיי ווייסן, אַז מייסטנס פון אונדזערע פליכטלינגע קומען פון פּוילן, דייטשלאַנד, עסטרייך, ווילן זיי אַז מיר זאָלן זיך פילן אין וואַגאַן ווי ביי זיך אינדערהיים...

זיי לאָזן אונדז ניט לאַנגווייליקן זיך. זיי זוכן פאַר אונדז אַמוזירונגען. אויף אייניקע סטאַנציעס אַראַנזשירן זיי פאַר אונדז אַנגענעמע סורפּריזן. זיי גיבן סך הכל אַ וואונק מיט אַן אייגל און עס רייסט זיך צו אונדז אַרײַן אַ כאַפּטע חברה-לייט און מען שלעפט אַרויס אַ פאַר יידן אויף דעם פּעראָן, מען פירט אויף זיי אויס אַ מענטשנפריינטלעכן אַקט און ביידע יידן בלייבן

ליגן אין אַ קאלוזשע בלוט. באשר דער ערשטער ייד איז אַ שפיאָן און דער צווייטער — אַ „פאַראַשוטיסט“. איז טאַקע זייער קאַמיש, מחמת עס איז אַ מיספּאַרשטענדעניש. דער ערשטער ייד, ווייזט זיך אַרויס, איז גאַר אַ דעמאָביליזירטער סאָלדאַט פון דער פּראַנציוזישער אַרמיי און דער צווייטער איז גאַר אַ פּרייוויליקער זעלנער, וואָס האָט זיך געשלאָגן ביי דער בעלגישער גרענעץ און איז פאַרוואונדעט. אַזאַ טעות! איז עס נישט צום לאַכן? כאַ-כאַ!

וועט איר פרעגן, צוליב וואָס טוען זיי דאָס, אונדזערע ליבהאַרציקע שכנים? איז ווידער דאָס אייגענע. כדי צו פאַרשאַפן אונדז פּרייד און פאַרגעניגן.

איר ווייסט דאָך די מעשה מיט דעם פּריץ און זיין באַליבטן הונט. אַ פּריץ האָט געהאַט אַ הונט, האָט ער אים ליב געהאַט אהבת נפש. האָט דער פּריץ איינמאַל געדאַרפט אָפּפאַרן אויף אייניקע טעג. האָט ער געבראַכט דעם הונט צו זיינעם אַ שכן און געבעטן, אַז דער שכן זאָל אָפהיטן דעם הונט, ווי דאָס אויג אין קאַפּ און זען פאַרשאַפן אים די גרעסטע פּרייד און פאַרגעניגן.

אין עטלעכע טעג אַרום קומט דער פּריץ אַהיים און טרעפט, ווי זיין שכן רייסט דעם הונט פאַרן ווידל מיט אַלע כוחות און דער הונט נעבעך צערייסט זיך שרייענדיק, סכנות נפשות. פרעגט דער פּריץ:

— סטייטש? איז דאָס די פּרייד און פאַרגעניגן, וואָס דו פאַרשאַפסט מיין טייערן הונט?

ענטפערט דער שכן:

— אַז איר וואַלט וויסן, ווי גליקלעך דער הונט פילט זיך, ווען ער רייסט זיך אַרויס פון מיינע הענט און לאָזט זיך לויפן, וואַלט איר פאַר-שטאַנען, וואָס פאַר אַ פּרייד און נחת איך פאַרשאַף אים.

דעריבער זאָג איך: ווען איר וואַלט וויסן, וואָס פאַר אַ פּרייד און גליק מיר פלעגן האָבן אַדורכפאַרנדיק אַ סטאַנציע און אַרויס בשלום אָן אַ היבריכטונג, וואַלט איר געוואוסט, וואָס עס איז אַווינס גליק און פאַר-געניגן אין לעבן...

און אזוי זיינען מיר ווייטער געפארן, ווייטער אָנגעגאַנגען מיט אונדזער רייזע — אַן אמתע לוסטרייזע. ניט מער אין אונדזער וואַגאַן האָבן געפעלט עטלעכע קליינע באַקעווּמלעכקייטן: ברויט, לופט, וואַסער און אַ ביסל לעבנסרוים. נאָר אונדזערע שכנים האָבן אַלץ געטאַן פון אונדזערט וועגן. ערשטנס האָבן זיי „געמאַכט פאַרשווינדן“ אונדזערע פעקלעך און זאַכן, ביז עס איז אונדז געוואָרן גראַמער און אָנגענעמער. מחמת עס איז דאָך באַוואוסט, אַז רייזן אָן פעקלעך און אָן באַגאַזש איז זייער באַקוועם, ביסט אַ פרייער פּויגל; והצווייטנס האָבן אונדזערע שכנים אזוי איינגעטיילט דאָס ביסל שפּייז וואָס מ'פלעגט אונדז אַרויפברענגען, אַז מיר, די יידישע פאַסאַזשירן, זיינען געוואָרן שטאַרק אָפּגעצערט, באַקומען די אמתע שלאַגן קייט פון אַ גריכישער ליביע, פון וואָס אין אונדזער וואַגאַן איז נאָך בעסער און גראַמער געוואָרן; והדריטנס: איינער פון אונדז איז קראַנק געוואָרן און נאָך איינער האָט זיך אָנגעטאַן אַ פאַרגעניגן און איז גאָר אַוועקגע- שטאַרבן. אַזאַ מאַדע האָבן זיי געמאַכט די יידן אויף אונדזער רייזע: לייגט זיך אַוועק אַ מענטש געזונט און פריש און אויף מאַרגן שטייט ער אויף אַ טויטער ...

צוויי מעת-לעת איז ער געלעגן דער טויטער מיט אונדז אין וואַגאַן ווי אַ שררה. איך האָב געקוקט אויף זיין פנים פאַרוואַקסן און געל ווי אַ ברודיקער פאַרלעגענער אתרוג, און הענט אַראַפּגעלאָזן ווי וועקסענע יום-כיפור ליכט און אַ צופרידן שמייכעלע אויף איין ווינקל פון בלויען מויל, ווי ער וואַלט געזאָגט:

— גענוג, מער וויל איך נישט. איך האָב שוין גענוג. צוויי לאַגערן דורכגעמאַכט אין דייטשלאַנד, אַ יאָר צייט געווען אינטערנירט אין בעלגיע, און איצט שלעפט מען זיך ווידער ערגעץ, און ווער ווייס וואוהין? אויס! איך שטאַרב און טוט מיר עפעס.

אויפן דריטן טאָג האָט מען זיי אַרויסגעטראָגן פון וואַגאַן און דאָן איז געוואָרן נאָך געראַמער און מען האָט זיך שוין געקענט אויסציען אויף אַ גאַנצער באַנק און פאַרן ווי אַ גראַף.

און אזוי זיינען מיר געפארן דריי טעג און דריי נעכט, ביז אונדזער צוג איז אראפ פון דער הויפט באגליניע און איז אַוועק בלאַנדזשען איבער פאַרשיידענע שמאַלע אייזנבאַן-ליניעס, צווישן פאַרוואַרפענע שטעט-לעך און דערפער, צווישן ווייטע פרעמדע מענטשן און געגנטן, בערג און טאָלן און זאַמלן מיט פאַרשיידענע חיות און געוויקסן. דאָס האָט אונדז געגעבן צו זען די וועלט...

אַ וועלט, אַזאַ מול אויף איר! און איך האָב שטענדיק די וועלט פאַר-גליכן מיט אַלדאָס גוטס: „גוט ווי די וועלט“; „קלוג ווי די וועלט“; „שיין ווי די וועלט“, און זי, די וועלט — נישט זי איז גוט, און ניט קלוג, און ניט שיין, נאָר פשוט חלשות!

און נאָך עפעס פאַרדריסט מיך, וואָס אונדזער שכן, לוי-יצחק דער שוחט, וואָס האָט געוואוינט מיט מיר אויף איין גאַס אין באַברויסק, — ער איז גאָר דער חכם און איך דער נאַר. מיר פלעגן אָפט דעבאַ-טירן. איך פלעג האַלטן פון דער וועלט אַן עולם ומלואו און ער פלעגט צו מיר טענהן, אַז איך פאַרשטיי די וועלט, ווי אַ ציג אין יורה דעה, נישט איך קען די וועלט און נישט איך קען די גוים. עס איז, זאָגט ער, זייער אַ פאַסקודנע וועלט. מהאי טעמא, האָט ער געזאָגט, האַלט ער נישט פון „וועלטלעכקייט. וואָרעם וואָס פאַר אַ וועלטלעכקייט, זאָגט ער, קען עס זיין, אַז זי שטאַמט פון אַזאַ „וועלט“?

און ווייטער האָבן מיר זיך געשלעפט. וואוהין? ביז וואָנען? און ווען וועט זיין אַ סוף צו אונדזער וואַנדערן? און צי וועלן מיר סתם ערגעץ דערפאַרן?

איך בין א פאראשוטיסט

ענדלעך האט אונדזער שלעפ-צוג, ווי א מידער וואנדערער, גענומען קריכן איבער זייטיקע וועגן, ארויסווארפנדיק פון צייט צו צייט אויף די סטאנציעס פעקלעך מענטשן-סחורה.

מיך מיט נאך 25 פליכטלינגע פון אנדערע פעלקער האט מען אראפ-געלאזט אין א קליינעם דארף מיטן נאמען „אקס“.

האט איר געהערט אזא נאמען? דארפן דארף עס זיין פראנקרייך און וואוינען דארפן דארט פראנצויזן. נאר ווען איר זענט דארטן, וואלט איר געמיינט, אז איר זענט ערגעץ פארקראכן צו א ווילדן שבת אין מיטן אפריקע. א דארף, א העק, ביים סאמע ברעג פון דרום פראנקרייך. פינצטערע פארזשאווערטע פויערים און פויערטעס, באוואקסענע מיט אזעלכע אנווע-עוודיקע בערד און וואנסעס, אז כמעט יעדע פון זיי וואלט געמעגט זיין אלס חידוש אין א צירק.

אלטע היילעך מיט שטרוי און שינדל-דעכלעך און מיט אזעלכע הויזמעבל און קלאזעט- און קיך-אינינריכטונגען, וואס אפילו ביי די פאר-צייטיקע ציגיינער וואלט עס געהייסן אפגעשטאנענקייט.

אט אהער בין איך פארטראגן געווארן, ווי א שפענדל פון דעם וועלט-שטורעם. דא בין איך מגולגל געווארן.

— דא — האט דער וואך-באגלייטער צו מיר געזאגט — וועסטו בלייבן. דא וועסטו זיין ווי אויף דאטשע, א צוואנג-דאטשע, פון דאנען טאָרסטו זיך נישט רירן.

און „פה תהיה קבורתך“ — דא וועסטו באַגראַבן ווערן, האָב איך עס איבערזעצט אין קאָפּ אויף העברעאיש.

מען האט אונדז פארנאנדערגעקווארטירט אין דירות. מיך האט מען אריינגעזעצט אין אן אלטן שטעלכל ביים סאמע עק פון דארף.

איך האָב אָנגעקוקט מיין איינקומעניש און מיין לאַגע און עס איז מיר געוואָרן אַזוי מלאַשנע אויפן האַרצן, ביז צו פאַרצווייפלונג. אַן אומע־טיקער האָב איך מיך אַוועקגעזעצט אויף אַ פּריזבע.

באַלד איז אָנגעקומען אַ שליח און געמאַלדן: ביי דעם קירכע־פּלאַץ טיילט מען עסן. דאָרט האָב איך באַקומען אַ שטיקל האַרט ברויט און אַ שיסעלע זופּ, וואָס איך בין זיכער, אַז אין קיין שום קאַכבוך וועט איר אַזאַ פּאַטראָוע נישט געפינען, און אַז איר זאַלט פּרעגן דעם גרעסטן קוכער ווי אַזוי מען מאַכט אַזאַ שלעכטע זופּ, וועט ער נישט וויסן.

אַ וויילע בין איך געבליבן שטיין מיט דעם מאַלצייט אין די הענט. נאָכדעם האָב איך מיך אַוועקגעזעצט אויף אַ קלעצל.

באַלד האָט זיך גענומען קלייבן אַרום מיר אַן עולם, פּויערים מיט זייערע ווייבער, קינדער און פּליכטלינגע, וואָס זיינען מיט מיר צוזאַמען געקומען. די ערשטע אַרבעט, וואָס זיי האָבן גענומען טאָן, איז געווען: קוקן אויף מיר. שטאַרק קוקן מיט אויסגעלופּעטע אויגן און מיט גרויס פּלייס, ווי מען וואַלט זיי געדונגען דערצו. אַז מען איז מיד געוואָרן קוקנדיק, האָט מען זיך אָפּגערוט, און ווידער גענומען קוקן. נאָכדעם האָט מען גענומען רעדן האַלב־פּראַנצויזיש און האַלב־שפּאַניש. מען האָט זיך געאַמפּערט, געמאַכט מיט די הענט, אַריינגעשושקעט איינער דעם אַנדערן אין אויער. קינדער זיינען אַלעמאַל צוגעלאַפּן צו מיר, מיך אַרומגערינגלט, אַריינגעקוקט מיר אין די אויגן און אָפּגעשפּרונגען ווי אַ טשאַטע פּייגל. ווידער דערנעבן־טערט זיך און ווידער אָפּגעפּלויגן.

די עלטערע האָבן געוואָרנט:

— גייט ניט צו נאָענט. מען טאָר ניט צוגיין צו אים נאָענט.

פון די געשפּרעכען האָב איך אויפּגעכאַפּט:

— נו, יאָ. דאָס איז ער.

— אַזוי זיינען זיי.

— אַ פּאַראַשוטיסט!

— אַזעלכע טראַגן קוילן־וואַרפּער אין גאַרטל.

— שיסן פון די זייטן.

— אבער ווי אזוי נעמט מען דאָס אָן עלטערן מענטשן מיט אַ קראַנקער פּוס און מען מאַכט אים פאַר אַ פאַראַשוטיסט? איר זעט דאָך אַז ער הינקט אויף אַ פּוס.

— הערסטו, דאָס איז דאָך די חכמה זייערע. צו וואָס זאָלן זיי נעמען אַ יונגן און אַ געזונטן מענטשן און לאָזן אים פליען מיט אַ פאַראַשוט און מאַכן אים פאַר אַ קאַליקע, קאָן מען דאָך נעמען אַ פאַרטיקן קאַליקע און מאַכן אים פאַר אַ פאַראַשוטיסט.

שלעכט איז געווען, וואָס איך האָב ניט געקענט פאַראויסזען אין וועלכע לענדער איך וועל דורכגיין גלות און האָב ניט געלערנט די נייטיקע שפּראַכן. און אזוי בין איך אין דער פּראַנצויזישער שפּראַך געווען געהרגעט. דער גלח פון דאָרף האָט מיר געפרעגט:

— ווי קומט עס, וואָס איר, אַ זשורנאַליסט, קענט ניט קיין פּראַנצויזיש?

האָב איך אים געענטפּערט:

אויף וויפל איך ווייס, זאָג איך, איז וויקטאָר הוגאַ אויך געווען אַ פּיינער שרייבער און פּונדעסטוועגן ניט געקענט קיין יידיש.

האָט ער זיך באַליידיקט, זיך אויסגעדרייט און אַוועקגעגאַנגען.

מען האָט אפילו אַראַפּגעבראַכט אַ פּויער פון נעקסטן דאָרף, אַ פּויער, וואָס שטאַמט פון רוסלאַנד און איז שוין 40 יאָר אין פּראַנקרייך — ער זאָל מיך אויספאַרשן און זיך צונויפּרעדן. איך האָב אים געוויזן מיין פּאַס-פּאַרט. ער האָט גענומען באַטראַכטן די שווערע עברי און געמאַכט אַן אַנטדעקונג: איך שטאַם פון בערלין. אַט שטייט דאָ בפירוש. פון וואַנען האָט ער עס גענומען? איז די זאַך פשוט: עס שטייט, אַז איך בין געבוירן אין באַברויסק, האָט ער עס איבערגעלייענט בערלין.

עס איז געווען קלאַר. מען האָט מיך אַנגענומען פאַר אַ שפּיאַן, פאַראַ-שוטיסט און פּינפטער קאָלומניסט.

אַרום מיר האָט זיך געטומלט. אַנדערע האָבן אפילו געביילט די פּויסטן. פּנימער האָבן געפלאַמט, פּויערטעס האָבן געקוואַקעטשעט מיט סקריפענדיקע שטימען. און איינע, אַ בעלגישע גויע, האָט זיך צעשריען

ווי א רעדנערין אויפן קול :

— ניט אמת! ער מאכט זיך, אָז ער קען ניט קיין פראַנצויזיש! איך האָב אַליין געהערט ווי ער האָט גערעדט פראַנצויזיש אויסגעצייכנט, גלענצנדיק!

איך בין געזעסן אַ מטושטשער און אַ פאַרווירטער. איך האָב אַלץ געזוכט צו מאַכן אַ פנים פון ניט קיין שפּיאַן. וואָס פאַר אַ מינע זאָל איך מאַכן? שמייכלען? וועט מען זאָגן: הע, הע, ער שמייכלט נאָך. זעט נאָר אַ שמייכלעלע! נו, יאָ אַלע שמייכלען זיי אַזוי. זאָל איך מאַכן אַ טרויעריקע מינע? וועלן זיי זאָגן: ער איז טרויעריק. געוויס מעג ער טרויערן. מ'האַט געכאַפט דעם פּויגל. קיין גלעט אין בעקל וועט מען אים ניט געבן. איך וועל זיך אפשר אַנכמורען, מאַכן אַ ברוגזע מינע? וועט מען זאָגן: ער איז נאָך ברוגז. קוקט אים נאָר אָן, ער מאַכט זיך געקרוודעט. אפשר אַ גוטע מינע? וועט מען זאָגן: ער מאַכט אַ גוטע מינע צו אַ שלעכטן שפּיל.

אַזוי האָב איך געפרוואווט קנייטשן מיין פנים אין פאַרשיידענע מינעס ביז איך בין מיר געוואָרן און געבליבן זיצן אָן אַ מינע און אָן אַן אויסדרוק. און מיר האָט זיך געדאַכט, אָז ווען איך קוק מיך אַליין אָן מן הצד ווי איך זיך מיר אַט דאָ: אַ פאַרשוין מיט אַ מאַדנעם קאַפעליוש, גרויסע ברילן און אַ שטעקן, וואָלט איך אַליין געזאָגט אויף זיך:

— נו, יאָ, דאָס איז ער — אַ שפּיאַן.

* * *

און דער חודש מאַי איז דאָך פאַרט געווען דער חודש מאַי. עס איז צוגעפאַלן אַ שיינער זומערדיקער פאַרנאַכט. אַ בלאַס-בלאַער געשטרייפטער הימל. פון די פעלדער האָט זיך געטראָגן אַ זשומען פון פאַרשיידנאַרטיקע ווידמונגען. זשאַבעס האָבן געקוואַקעט און געמאַכט שטימונג. ווינטלעך האָבן פאַרפומירט די לופט מיט ליבע ריחות. און אַזאָ רחבותדיקייט האָט זיך געטראָגן פון די ברייטע פעלדער, אָז מיין געמיט האָט זיך באַרואיקט. איך בין אויפגעשטאַנען און אַוועקגעשליכט זיך צו מיין נייער דירה, אַריין אין מיין שטעלכל און זיך אַ וואַרף געטאָן אויף

דעם נאָר-וואָס צונויפגעשלאָגענעם הילצערנעם בעטל. איך בין נישט געשלאָפן, מיין מוח איז געווען וואָך. אַ מילדע רואיקייט האָט מיר באַהערשט און איך האָב געטראַכט אַנגענעמע און פרידלעכע געדאַנקען. איך האָב געטראַכט.

— באַלד וועט מען מיך לינטשן.

אַט דורך דער דאָזיקער אָפענער טיר, אָדער דעם פענצטער-לאַך, וועלן מסתמא באַלד אַריינקומען עטלעכע פויערים און מיך לינטשן. ווי אַזוי וועט מען עס מאַכן? איך ווייס נישט. איך בין נאָך קיינמאַל נישט געווען געלינטשט. מסתמא וועט איין פויער אַריינשטעכן מיר אַ מעסער, אַ צווייטער וועט מסתמא מיר דערלאַנגען מיט אַ האַק איבערן קאַפּ, פון וואָס איך וועל זיין טויט. איך וועל ליגן אין אַ קאַלוזשע בלוט. בררר... עס מוז זיין ניט קיין אַנגענומענע פּאָזע צו ליגן אין אַ קאַלוזשע בלוט. אָבער אַ סענ-סאַציע וועט עס זיין. אויף מאַרגן וועט דאָס דאָרף גיין אויף רעדלעך. מענטשן וועלן אַרומלויפן און דערציילן איינער דעם אַנדערן: היינט ביינאָכט האָט מען דערהרגעט אַ שפּיאָן. דערהרגעט אַ מענטשן. נאַטשאַלסטוואָ וועט מאַכן אַן אויספאַרשונג, מען וועט מיך נאָך אוודאי פאַלמעסן. וואָס פילט אַ מענטש ווען מען פאַלמעסט אים. איך ווייס נישט. מען האָט מיך נאָך קיינמאַל נישט געפאַלמעסט. אָבער לאַנגווייליק וועט מיר נישט זיין.

אויף מאַרגן זיינען געקומען צוויי זשאַנדאַרמען פון דער נאַענטסטער סוב-פרעפעקטור געקומען מיט אַ שליחות. זיי האָבען אַ באַפעל מיך צו פאַרשפּאַרן אין אַרעסט אויף עטלעכע טעג, באַשר מען דאָרף מאַכן וועגן מיר אַן אויספאַרשונג. און פאַר מיר — זאָגט איינער פון די זשאַנדאַרמען מיר אויפן אויער, ווי ער וואַלט מיר אַנגעזאָגט אַ בשורה פון אַ גרויסער ישועה — איז געזינטער, ווען איך וועל איצט זיין אונטער אַרעסט...

און זיי מאַכן נישט קיין לאַנגע צערעמאָניעס און מען פירט מיר אַריין אין אַ פינצטערן אַלקער ביי דער פּאַלק-שולע. אַ צימער אָן ליכט און אַ פענצטער און אַן לופט. דאָ אין דעם דאָזיקן צימער, האַלטן זיך אויף דער אָפּפּאַל, מיסט, שמאַטעס און פאַרשיידענע ריחות. אַהער האָט מען מיך אַריינגעלאָזט, און די זשאַנדאַרמען האָבן אַנגעזאָגט דעם

מעיאָר פֿון דאָרף, אַז ער זאָל גוט אַכטונג געבן אויף מיר און זיצן אַ גאַנצע נאַכט ביי דער טיר.

אויף דער נאַכט האָב איך מיר אויסגעבעט מיין געלעגער, אונטער-געלייגט אַ הויפֿן אַלטע פּאַפּיר-העפטן און צעריסענע לערביכלעך, איבער-געדעקט זיך מיט אַ גרויסער אַלטער לאַנד-קאַרטע און זיך געפילט ווי אַ העלד אין אַ ראַמאַן, וועלכן מען האָט געפּאַנגען און איינגעזעצט אין קערקער אַרײַן. איך האָב מיר אויך פּאַרגעשטעלט, אַז על פי שכל דאָרף באַלד קומען אַ פּרוי, מסתּמא אַ גרעפּין, וואָס וועט מיך באַפּרייען. און איך בין איינגעשלאָפּן.

באַלד האָב איך דערהערט עפעס אַ שאַרענען ביים טיר און אַ קליינעם גערודער. איך האָב זיך אויפגעכאַפט און אומגעקוקט אין דער פינצטערניש און זיך דערמאַנט, אַז דאָס ליג איך אַרעסטירט אין דער פּאַלק-שולע. יא, דווקא אין אַ פּאַלק-שולע. דאָ לערנען לערער מיט די קינדער גוטע מידות. מען דערציילט שיינע מעשיות פֿון מאַראַל און ליבע, מען לערנט זיי צו זיין שיינע גוטע לייט. מען זינגט מיט זיי לידלעך.

איצט האָבן זיי די לערער און די לערערינס אונטער דעם אויפזיכט פֿון דעם דאָרפֿסטאַטן אונטערגענומען גאָר אַן אַנדער לימוד. איצט מאַכט מען איבער מיר עקספּערימענטן און אויסשפּירונגען. דהיינו: מען הייסט די קינדער יעדע מינוט קלאָפּן ביי מיר אין טיר און ווען איך וועל זיך אויפכאַפּן און זיך אַפּרופּן, זאָל מען הערן אויף וועלכער שפּראַך איך רוף זיך אָפּ, וועט מען זען, צי איך קען פּראַנצויזיש.

צו מיין גליק האָב איך זיך יעדעס מאל אַפּגערופּן אויף יידיש: — ווער איז דאָרט? — דווקא אויף יידיש.

אַ גאַנצע נאַכט איז ביי מיין טיר אַנגעגאַנגען די דאָזיקע שפּיל. די לערער האָבן געכיכעט, די לערערקעס האָבן געקייכט, די קינדער האָבן אויסגעפּירט די שליחות בשלימות און אַרומגעשטיפט. נאָר מיר האָט עס נישט געאַרט, זאָלן מענטשן זיך וויילן. זאָלן קינדער זיך שפּילן, וועמען אַרט עס? און איך האָב ניט געוואוסט, אַז אַ דאַנק דעם יידישן וואָרט „ווער איז דאָרט?“ בין איך גיצול געוואָרן פֿון טיט.

אין איינזאמע נעכט

— וואָס איך טו אין די פרייע מינוטן?
— אין די לידיקע מינוטן זוך איך מיין ווייב, מיין פאָמיליע, מייע פריינט און חברים.
שוין אין בריסעל האָב איך אַנגעהויבן זוכן מיין ווייב, אַבער אַן רעזול-טאַטן.

— ווי אַזוי איך האָב זי געזוכט?
אַ, עס איז געוועזן אַ פלאַנטער! דורך מיין מוח גייט דורך די גאַנצע פראַצעדור. עס פאַרדרייט זיך מיר אַזש דער קאַפּ.
אין איינעם אַ שיינעם טאַג האָב איך געהערט זאָגנדיק, אַז איינער אַ בייטל-מאַכער, וואָס וואוינט ביים אַלטן מאַרק, האָט מיט זיינע אייגענע אויגן געזען אַ בריוו, וואָס זיינער אַ פריינט אַ פעקל-טרעגער האָט באַקומען פון לאַדזש, וואו עס וואוינט מיין פרויס אַ שוועסטער. איז דאָך מעגלעך, אַז דער שרייבער פון בריוו זאָל האָבן געזען מיין ווייבס שוועסטער. וועט עס דאָך זיין אַ לעבעדיקער גרוס. אלא וואָס דען? אפשר ווייסט איר ווי הייסט דער בייטל-מאַכער, וואָס האָט אַליין געזען דעם בריוו, כדי איך זאָל ביי אים אויסגעפינען, וואו עס וואוינט דער פעקל-טרעגער, וואָס האָט באַקומען דעם בריוו.

אַ פאַקט אַבער איז, אַז עס איז דאָ אַ בריוו פון לאַדזש, נמצא, אַז עס גיען בריוו פון פוילן. טאַ פאַרוואָס זאָל איך נישט שרייבן קיין בריוו קיין וואַרשע צו מיין ווייב? איז די פראַגע: אויף וועלכער שפראַך? זאָגט מיר איינער: דייטש, אַ צווייטער: פויליש, אַ דריטער: פראַנצויזיש, אַ פערטער: רומעניש, מחמת דער בריוו קען גיין דורך רומעניע, און אפשר טאַקע אויף יאַפאַניש אויך, מחמת דער בריוו קען גיין דורך יאַפאַן.

און איצט דער אדרעס. וועגן אדרעס גיט מען מיר פארשיידענע עצות. טייל זאגן, איך זאל שרייבן „דייטשלאַנד“ און טייל זאגן — איך זאל שרייבן „פוילן“. טייל זאגן איך זאל שרייבן ביידע: אי דייטשלאַנד, אי פוילן. עס פרעגט זיך נאָר וועלכעס לאַנד פריער: צי „דייטשלאַנד“ פריער דערנאָך „פוילן“, צי אומגעקערט. בלייבט ביי מיר, איך זאל שרייבן ביידע נוסחאות אויסקאמבינירט אין פארשיידענע אופנים: דייטשלאַנד—פוילן און פוילן—דייטשלאַנד, אַ שטייגער: „מכשפה לא תחיה“, „תחיה לא מכשפה“, „מכשפה תחיה לא“.

איצט איז געקומען די פראַגע: צי אַן איינצל פאָסט־קארט. צי אַ טאָפלט פאָסט־קארט? האָב איך אָנגעשריבן 789 פאָסט־קארטעס. איינצלע און טאָפלטע.

צוויי וואָכן בין איך אַרומגעלאָפן, זוכנדיק מענטשן שפראַך־קענער, וואָס זאָלן מיר שרייבען די בריוו אויף פארשיידענע לשונות. וויפל עס האָט מיר אָפגעקאָסט — רעדט שוין גאַרנישט.

אָוועקגעשיקט די בריוו, נאָר קיין תשובה איז נישטאָ.

נאָכדעם האָב איך געהערט זאָגנדיק, אַז עס איז געקומען צו פאָרן אַ בלאַנדע פרוי פון וואַרשע. זי הייסט רחל זילבערקאָסטן. פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב שוין נישט גערוט. איך מוז זי אויפזוכן. נאָר וואו? און ווי אַזוי? מען זאָגט, אַז דאָס קען מען אויסגעפינען אין אַ קאָפּע, ביי אַ געלן יונגענמאַן, אַ קאָפעליוש־מאַכער. נישט מער, איך ווייס נישט ווי די קאָפּע הייסט און ווי דער יונגערמאַן הייסט. נאָר דאָס קען מען אויסגעפינען ביים הענטשקע־מאַכער, וואָס איז אויסגעבונדן מיט אַלע געלען קאָפעליוש־מאַכערס.

און אַזוי האָב איך, נאָך 6 טעג אַרומלויפּעניש, געפאָקט דעם געלן יונגענמאַן, וואָס האָט מיך געבראַכט אין דעם הויז, וואוהין די יידענע פון וואַרשע איז פאַרפאָרן. נישט מער, עס איז דאָ געשען אַ קליינער טעות: די באַלנדע יידענע איז גאָר אַ שוואַרצער ייד, און ער הייסט נישט רחל לאה, נאָר אברהם זעליג און ער קומט נישט פון וואַרשע, נאָר פון ריאָ די זשאַנעיראַ.

ווייטער בין איך געווען אין אויסערן-מיניסטעריום און אין קאנסולאטן : סאוועטישן, דייטשישן, פראנצויזישן, פוילישן, שוועדישן, שפאנישן און אפילו אין טערקישן און נאכגעפרעגט, ווי אזוי איך קען מיך קאמוניקירן מיט מיין ווייב אין ווארשע.

געווען אין אינטערנאציאנאלן רויטן-קרייז אין „פואיע איזראעליט“, „ראט“, אין „דזשאנט“, „האיאס“, אין „ארביס“, אין קוקס רייזע-ביורא, אין „עזרה“, האנטווערקער-פארבאנד, אין פארבאנד פון די פוילישע יידן, אין ביידע לינת-הצדקס, אין די פליכטלינג-קאמיטעטן, אין עמיגראנטן-ביורא און נאך אין אזעלכע אינסטיטוציעס. באקומען 5671 עצות, 3792 אנטווי-זונגען, 4368 אינסטרוקציעס, צו געפינען דעם ריכטיקן וועג צו קאמוניקירן זיך מיט מיין ווייב אין ווארשע.

דער תמצית פון אלע עצות איז געווען דהיינו: איך זאל שרייבן בריוו קיין קאוונע, אז מען זאל אויסגעפינען מיין ברודער, וואס איז געבליבן שטעקן אין טשערנאוויץ, ער זאל זיך ווענדן דורך דעם „פאלעסטינער אַמט“ צו מיין שוואגער וואס איז אַנטלאפן קיין לעטלאַנד, ער זאל שרייבן אַ בריוו אין ייוואַ קיין ווילנע, מען זאל אויפזוכן מיין פעטער ירחמיאל אין ביאַליס-טאָק, ער זאל זיך ווענדן צום שוויצאַרישן רויטן-קרייז, ער זאל אויפזוכן מיין ווייב און איבערשיקן מיר אַ גרוס פון איר, אויב עס וועט פאַרן אַ בעלגישע דעלעגאַציע.

אזוי האב איך געטאן, נאָר קיין רעזולטאַטן זיינען נישט געווען.

און נאָך טראַכט איך אין די שלאַפּלאַזע נעכט. איך טראַכט פון מיינע חברים און קאַלעגן: וואו זענט איר? וואו זענט איר איצט, מיינע טייערע חברים פון דער ליטעראַרישער משפּחה? וואו זענט איר, די גרויסע קערנדיקע און רוישיקע קאַרפּאַראַציע פון די יידישע שרייבער און זשורנאַליסטן? אַ גרויסער שטורעם-ווינט האָט אייך אַרויסגעריסן מיטן וואַרצל, צע-שאַטן, פאַראַגט, צעשטויבט אין אַלע עקן וועלט. וואו זענט איר?

אויף וועלכע וועגן בלאַנדזשעט איר עלנט און פאַרלאַזט? ווער לעבט
נאָך און ווער איז געפאַלן אויפן וועג?

וואו זענט איר, חברים פריינט און חברים שונאים? יא, שונאים זיינען
אויך געווען. אָפּט צערייצט, צעבייזט געווען צווישן זיך. נישט אייניק,
צעריסן, חלוקידעותדיק אין שטרייטיקייטן און משפּטים.

שונאים... ווי בלאַס דאָס איז איצט אַלעס, ווי קליין, ווי נישטיק
אונדזערע קאַמפּן און חלוקידעות זיינען איצטער, שונאים... גיט מיר
אַהער איצט מיין גרעסטן שונא און איך וועל אים צו האַרץ צופאַלן, האַלדון,
קושן און — וויינען, וויינען, וויינען.

איך פאַרמאַך די אויגן און איך טראַכט. איך וויל צוריק וויזאַנעריש
אויפלעבן די אַלטע גוטע צייטן פון אונדזער שאַפּן און קעמפּן; פון אונדזערע
מיטינגען, וואַלן, קבלת־פּנימס, דיסקוסיעס, פרעמיע־אויסטילונגען, הזכרות
און שמחות, קריגערייען און רייסערייען — פאַרוואָס האָבן מיר דאַמאַלסט
נישט געוואוסט ווי גוט אונדז איז?

ווי אַזוי איז עס אומגעקומען דער גרעסטער, מעכטיקסטער קולטור־
צענטער, פון דעם גרעסטן קולטור־ישוב פון דער גאַנצער וועלט. דער
גרעסטער רעזערוואַר פון אַלע שטרעמונגען און אידייען, וואָס האָט
געשפּייזט און גענערט די אַלע יידישע קיבוצים פון אַלע לענדער און
פּראָווינצן.

וואו זיינען אַלע די קולטור־טרעגער, וואָרט־פירער, טאַג־געבער און
טאַלאַנטפולע פירער?
איך בענק אַהיים.

**

עס שאַריעט שוין אויף פּרימאַרגן. באַלד קומט דער טאַג וועל איך
אַראַפּגיין קויפּן אַ פּראַשעק צו קאַפּווייטיק.

מיין לעבן אין דאָרף

אין דעם דאָזיקן פאַרוואַרפענעם פּראַנצויזישן דאָרף בין איך געבליבן וואוינען עלעהיי אַ פאַרשיקטער, אַ מין ראַבינואַן קרוואַ אונטער אַ פּאַליציי-אישער וואָך.

דער פּאַרדאָכט אין פאַראַשוטיום האָט זיך אַ ביסל אויסגעוועפט, הגם אַ סך זיינען נאָך געבליבן ביי דעם חשד, אַז איך בין אַ שפּיאָן. אַזאַ געפּער-לעכער שפּיאָן, וואָס מען קען אפילו אויף מיר ניט געפינען קיין שום חשד, אַז איך בין אַ שפּיאָן.

איצט האָט מען באַדאַרפט איינאַרדענען אַ שטיקל לעבן, איינפירן אַ שטיקל באַלעבאַטישקייט און זאַרגן פאַרן מאַגן.

דערביי האָב איך באַדאַרפט אונטערנעמען צוויי נייטיקע זאַכן: אויס-לערנען די פּראַנצויזישע שפּראַך און אויסלערנען זיך קאַכן. די ערשטע זאַך האָט זיך מיר איינגעגעבן ניט שווער. דאַקעגן, דאָס צווייטע, איז שוין געווען פיל שווערער. עס איז מיר לייכטער געווען אויסצולערנען פינף לעקציעס אין דער פּראַנצויזישער גראַמאַטיק, איידער אַפּצושיילן צוויי קאַרטאַפּל, בפרט ווען דער קאַרטאַפּל האָט געהאַט אין זיך טיפע חן-גריבלעך און קאַלטענעוואַטע וואַרצעלעך.

הויפטזעכלעך איז מיר געווען שווער אויסצוידן אַ ביסל מילך. שטענ-דיק האָט עס געהאַלטן אין איין אויסלויפן און אויסזידן. וויפל איך האָב מיך ניט באַמיט צו קאַנצענטרירן מיין גאַנצע אויפּמערקזאַמקייט אויף דעם טעפל מילך, בשעת עס קאַכט זיך, און געשטאַנען אויף דער וואַך, האָב איך דאָך ניט געקענט איינהיטן. שטענדיק אויסגעלאָפּן.

נאָר וואָס איז דער חידוש. עס איז געווען אין אַ צייט, ווען אַלץ איז געלאָפּן: מיליטער, ציווילע, פליכטלינגע, גענעראַלן, — מעג דאָך, על כל פנים, ס'ביסל מילך אויך ווערן אַ פליכטלינג און אויך לויפן.

ענדלעך האָב איך דאָס אויך בייגעקומען. איך האָב שוין געקאַנט אויפּפאַכן מילך, מאַכן אַ הערינג, אויסוואַשן אַ העמד, שוין געוואוסט ווי

לאנג מען דארף קאכן אן איי אויף הארט, און ווי לאנג — אויף ווייך, און ווי לאנג מען דארף קאכן אן איי, עס זאל זיין ניט געקאכט. מיט איין ווארט, א פאלנע באַלעבאָסטע.

נאָר די גאַנצע תורה איז געווען אַרויסגעוואָרפן. מחמת גאָר אינ-קורצן האָבן אָנגעהויבן אויסצופעלן מאַטעריאַלן. עס האָבן אָנגעהויבן אויס-צופעלן קאַרטאָפּל צום שוילן, הערינג צו מאַכן און אייער צו קאַכן, זיף צום וואַשן. איך האָב שוין ניט געהאַט אויף וואָס אָנצוואווענדן מיינע פּראַק-טישע קענטענישן, און בין פאַרבליבן בלויז ביי דער טעאָריע פון קאָך-קונסט, אָדער ווי היינטיקע פּילאָסאָפּן וואָלטן עס אָנגערופן די „אַבסטראַקציע“ פון עסן. דערווייל זיינען אָנגעקומען עטלעכע קליינע געשעענישן: דאָס אונטער-געבן זיך פון בעלגישן פּאַלק און דער צוזאַמענברוך פון דער פּראַנצויז-שער אַרמיי.

ניט ווייט פון מיין דאַרף האָט זיך געצויגן אַ גרויסער נאַציאָנאַלער וועג, און אַט, שטייענדיק ביי דער זייט פון דאָזיקן וועג, איז מיר באַשערט געווען צו זען דעם גרויסן צוריקצוג פון דער פּראַנצויזישער אַרמיי. איך האָב געזען באַשוינפערלעך איינע פון די גראַנדיעזסטע געשעענישן. מ'איז ניט אָפּגעטראָטן, נאָר געלאָפּן, געטראָגן ווי אַ צעשמעטערטע לאַווע, צוזאַמען מיט די אַלע איבעריקע אַרמיען, וואָס האָבן אָנטייל גענומען, מיט אַלע מלחמה-מכשירים, מיליטערישע בעבעכעס, מאַשינען, האַרמאַטן, טאַנקען, פּערד און וועגן, און כל המינים באַפעלקערונג מיט ווייבער און קינדער און זקנים און קראַנקע אויף בעטלעך און קינדער אין וועגעלעך, און אַלץ איז געלאָפּן, געיאָגט, געדערענגט איינער אויף דעם אַנדערן, געקנילט זיך אין אַ ריזיקן קנויל. עס האָט אויסגעזען ווי עס וואָלטן זיך צוזאַמענגעטראָפּן עטלעכע וועלט-קאָטאָסטראָפּעס מיטאַמאַל: דער מבול, סדום ועמורה, אַ וואָלקן-אויסברוך און אַן ערדציטערניש האָבן זיך צעטאַנצט אַ שדיים-טאַגן.

איך בין געשטאַנען און געטראַכט: רבונו של עולם, דאָס אַלץ איז מיר באַשערט צו זען. איך מיט מיינע שוואַכע כוחות דאַרף האָבן אַזאַ גרויסע, געדיכטע שטיק געשיכטע. אויף מיינע אַרעמע פלייצעס האַסטו אַרויפגע-כמאַליעט אַ פּאַק מיט אַזעלכע ריזיקע קאָטאָסטראָפּעס. אַט שטיי איך און

וע דאָס, וואָס מיליאַרדן מענטשן האָבן עס ניט געזען פאַר מיר און מיליאַרדן מענטשן וועלן עס ניט זען נאָך מיר, נאָר פונקט איך דאַרף עס איצטער צווען. איך וואָלט געקענט באַשרייבן דאָס גאַנצע בילד און שילדערן עס מיט גרויס טאַלאַנט און פאַטאַס. נאָר איך האָב באַשלאָסן איבערלאָזן דאָס פאַר אַ צוקונפטיקן טאַלסטאַי, אַ האַמער, אַ ירמיהו הנביא, זאָלן זיי איך האָבן וואָס צו שרייבן. מען דאַרף דאָך ניט אויסכאַפן די גאַנצע קונסט פאַר זיך אליין.

**

די לאַגע אין מיין דאַרף איז געוואָרן אַנגעלאָזן מיט אויפגערעגטקייט. מיט שנאה, ווילדקייט, צער, יאוש און נאָך אַזעלכע לייטזעליקע מילדע שטימונגען, וואָס מאַכן זיס דאָס לעבן. די איינוואוינער האָבן גענומען קוקן אויף מיר ווי בייזע וועלף. די יעניקע, וואָס פלעגן נאָך אַ מאַל זאָגן מיר „גוט מאַרגן“, האָבן עס אויפגעהערט. זיי זיינען זיכער געווען, אַז דאָס האָב איך געמאַכט די וועלט-מלחמה, פאַרקויפט בעלגיע, אַז איך בין שולדיק אין דער גרויסער וועלט קאַטאַסטראַפּע און איך האָב געבראַכט דעם חורבן פון פראַנקרייך.

אַזוי האָט באַהויפטעט די פלעמישע גויע, וואָס האָט פאַרזיכערט די אַרטיקע איינוואוינער, אַז זי האָט אליין געזען ווי איך שרייב פאַרדעכטיקע בריוו פון רעכטס אויף לינקס און שיק זיי אָפּ אויף פאַסט.

דערווייל האָט מען אַריינגעזעצט אין אונדזער דאַרף דריי הונדערט סאַלדאַטן, וואָס זיינען געקומען פון פראַנט. איך האָב אַלץ נאָכגעקוקט און געשטודירט די פנימער פון דער באַפעלקערונג, ווי אויך די פנימער פון די סאַלדאַטן, אַריינגעקוקט זיי אין די אויגן, געשטודירט, געפאַרשט. איך האָב אַלץ געוואָלט זען ווי פילט זיך אַ פאַלק, ווען עס לעבט איבער אַ מפלה, ווי נעמט עס אויף אַזאַ צוזאַמענברוך, אַזאַ צעשמעטערונג און אַזאַ חורבן. אָבער איך האָב גאַרניט באַמערקט. אויב די איינוואוינער זיינען יאָ געווען אַ ביסל צערייצט און צעכעסט, אלמאי די „קעסטניקעס“ נעמען ביי זיי צו דאָס עסנוואַרג, זיינען אָבער די סאַלדאַטן געווען גאַנץ רואיק, גלייכגילטיק און, איך וואָלט זאָגן, אַ ביסל איבערלעך צופרידן.

געטראגן די פארבארגענע צופרידנקייט ווי געהיימע קאנטראבאנדע. און איינער א סאלדאט האט זיך מיר אפילו פארטרויט. ניט אן פרייד, אן דער-ווייל האט ער געוואונען די מלחמה: ער לעבט נאך. גאנצע מחנות פלעגן זיי ארומשפאצירן איבער די געסלעך פון דארף און איבער די וועגן און גערטנער מיט פאנאנדערגעשפילטע קורטקעס, מיט שטעקענעס אין הענט, אנטשטאט די ביקסן, געזשליאקעט שלעכטן וויין און... געזונגען, „קיצלדיקע פראנצויזישע לידלעך“ מיט געמאכטע טרויער-מינעס. אבער קיין מגע ומשא האבן זיי מיט מיר ניט געהאט, מחמת מען האט זיי אנגעזאגט אין דארף, און זאלן מיט מיר ניט האבן קיין מחזקות, ווייל איך קען נאך אויסגעפינען זייערע סודות... האבן זיי פון מיר געווייכט.

האב איך זיך ארומגעדרייט עלענט און איינזאם, און וואס איינזאמער און עלנטער איך בין געווען, אלץ מער האב איך געוועקט א פארדאכט. און איך האב דערפילט דעם אמתן גלות. און וואס גלות, איז, ווייסט איר דאך. אויב די קרעמערקע האט מיר אויפגעהערט צו פארקויפן שפיין, האב איך אפילו מורא געהאט אויף איר זיך צו באקלאגן, וואָרעם זי קען נאך אַנווייזן, און זי האט אליין געזען, ווי איך האב ביינאכט געקוקט אויפן הימל און געגעבן עפעס מאַדנע צייכנס צו דער לבנה, און דאן כאַפט מען מיר גלייך אויף, און איך וועל ניט וויסן, וואו מיין געביין איז אַהינגעקומען. איך האב געטראָגן מיין „באַנזשור“ (גוט מאַרגן) יעדן איינעם וואָס איז מיר געקומען אַנטקעגן. מיט אַ געהעריק אויסגעמיסטערעוועט זיס שמייכעלע, אַפטמאָל צוליב מיין קורצזיכטיקייט, אונטערגעטראָגן מיין „באַנזשור“ אפילו אַ קו אַדער אַ פּערד.

און און איך האב געזען, און מען זעצט אונדז אריין 300 זעלנער, האב איך זיך דערביי געפרייט: היתכן? איז עס מעגלעך, און צווישן 300 סאלדאטן זאל איך ניט געפינען קיין איינעם אַ קולטורעלן מענטש פונעם גרויסן פראַנק-רייך, וואָס קען פרעמדע שפראַכן, וואָס זאל זיך מיט מיר צונויפּרעדן און מיט מיר זיך מענטשלעך פאַראינטערעסירן? האב איך אַבער אַזאָ איינעם ניט געפונען. בלויז איינער איז געווען, אַ סאַרדזשענט, אַ געוועזענער לערער אין אַ דערפל ביי קאַלעי; דער איינציקער אינטעליגענט, וואָס האָט פאַר-

שפרייט אין דאָרף ליכט און וויסן. ער האָט גענומען אויפקלערן די באַפעל-
קערונג פאַרשיידענע קולטורעלע ידיעות וועגן וועלט און מענטש.

די ערשטע אַנטדעקונג, וואָס ער האָט געמאַכט, איז געווען, אַז איך
בין אַ ייד, איינער פון אַ געפערלעכער אומה, וואָס באַשטייט פון לויטער
גנבים און מאַשעניקעס, אַז זיי, די יידן, האָבן אַ קעניג, וואוינט ער אין
שיקאַגע און הייסט סאַלאַמאַן און ער האָט געגעבן די יידן די „טאַראַ“ מיט
פאַרשיידענע געבאַטן. דאָס גרעסטע געבאַט איז, אַז יעדער ייד איז מחויב
צו באַגנבענען אַ קריסט. מעגלעך, אַז איך בין ניט פרום און היט ניט דעם
דאָזיקן געבאַט, אָבער אַ פרומער ייד מוז היטן די דאָזיקע מצווה און באַ-
גנבענען די קריסטן. דעריבער זיינען די יידישע רבנים, זייערע גייסטלעכע,
וואָס טראָגן גרויסע בערד און פאות, זיכער גנבים, מחמת זיי זיינען דאָך
פרום, און מען דאָרף זיך פאַר זיי היטן ווי פאַר פיייער.

און דעריבער — האָט ער, דער זעלנער, אַריינגעבראַכט ליכט אין די
פינצטערע מוחות פון די פויערים — האָבן די רבנים זיך פאַרשטעלט אַלס
מיניסטאַרן און אומגעבראַכט פראַנקרייך. איין רב, וואָס איז געווען דער
מיניסטער מאַנדעל, האָט אַוועקגעגעבעט די שליסלען פון דער מאַזשינאַ
ליניע און פאַרקויפט צו דייטשלאַנד. דער צווייטער רב — מיניסטער בלום
— האָט געמאַכט אַן אַלגעמיינעם פאַלקס-פראַנט מיט מוסאָלינין. און דער
דריטער רב — ראַטשילד — האָט אַוועקגעגעבעט 37 אונטערוואַסער שיפן
און זיי פאַרקויפט צו פאַלעסטינע.

פון דאָן אַז איז מיין לעבן אין דאָרף געוואָרן אומדערטרעגלעך. די באַפעל-
קערונג האָט פאַר מיר געקראָגן אַ מיסטישע שרעק. פון די צוויי שפיט
געוועבלעך האָט איינע אינגאַנצן אויפגעהערט מיר צו פאַרקויפן שפיט. נאָר
די צווייטע, פון גרויס רחמנות וועגן, האָט מיר אַנגעבאַטן, אַז זי וועט מיר
בשתיקה פאַרקויפן... וויין. ווייל מען קען דאָך ניט נעמען אַ מענטשן,
אַ לעבעדיקע באַשעפעניש, הגם אַ ייד, און אַוועקוילענען און ניט פאַר-
קויפן קיין וויין...

עס איז געוואָרן ביטער, זייער ביטער. און איך האָב באַשלאָסן עוקר
זיין פון דאָנען און אַנטלויפן קיין טולוז.

הונגער

דער הונגער איז אַנגעקומען „מיט זיין צויבער, מיט זיין פראַכט“, געשפּרייזט מיט דאַר-ביינערדיקע ריזנטריט איבער לאַנד און שטאָט און דאַרף און דערגרייכט אויך מיין דאַרף, וואו איך האָב זיך אויפגעהאַלטן, ערגעץ ניט ווייט פון טולוז, וואָס אין פראַנקרייך.

און דער הונגער האָט זיך געשטאַרקט און געוואַקסן מיט אַזאַ דערפאַלג און התמדה, כאָטש נעם און גיב אים אַ מעדאַל.

אין איינעם פון יענע ליכטיקע טעג האָב איך זיך געהויבן אַויף די טרעפּ צו מיין היים און געמוזט זיך אָנהאַלטן און קלאַמערן אַן פאַרענטש מיט ביידע הענט, אָנשטאַט וואָס ערשט מיט צוויי טעג צוריק איז געווען גענוג זיך אָנהאַלטן מיט איין האַנט. איצט האָב איך זיך געמוזט שוין אָנהאַלטן מיט ביידע הענט און געדראַפּעט זיך אַרויף, ווי אַ קראַנקער, וואָס קומט אַהיים פון שפיטאַל נאָך אַ לאַנגן טיפּוס.

די הענט האָבן מיר געציטערט, ווי ביי אַ זקן, וואָס וויל נעמען אַ שמעק טאַבאַק און קאָן ניט. די פיס האָבן זיך מיר געבראַכן און זיך געטרייסלט ווי כוואַלט טאַנצן אַ טשאַרלסטאָן. אויפן אַרט פון מיין האַרץ האָט געהערשט אַ געדיכטע פּוסטקייט און אַ פאַרחלשטקייט און פון מאַגן האָט זיך געטראָגן אַ גערויש, ווי פון אַ קאַליע-געוואַרענער ראַדיאַ.

העכער-צו האָב איך שוין געמוזט קריכן אויף אַלע פיר, אַ פאַר מאַל זיך אָפּגעשטעלט, כדי אָפּצוכאַפּן דעם אַטעם.

ביי מיין טיר האָב איך מיט ציטערדיקע פינגער געהאַלטן מיין שליסל און לאַנג אַרומגעפאַרעט זיך אַרום שליסל-לאַך.

אַריינגעקומען אין צימער, און ניט האַבנדיק קיין כוח אויסצוטאָן מיין מאַנטל, האָב איך זיך אָנגעטאַן אַ וואוילטאַג און זיך אַרויפגעוואַרפן אויפן בעטל אין מיין גאַנצן אַנטוועכץ.

אַן אַנדערער וואַלט געקענט מיינען, ווער ווייס וואָס פאַר אַ לאַנגן

מהלך איך האָב איצט דורכגעמאַכט און ווער ווייס וואָס פאַר אַ שווערע
משאַ מיט ציגל איך האָב איצט געטראַגן אויף מיינע פלייצעס באַרג אַרויף.
סך־הכל אָבער איז עס געווען אַ קנאַפער מהלך, בלויז אַ צוויי־דריי געסלעך
בין איך דורכגעגאַנגען. געזוכט עסנוואַרג אין די שפייז־קראַמען און —
ניט געפונען.

אויף די טירן פון די שפייז־קראַמען זיינען געווען אַרויסגעהאַנגען
לאַנגע צעטלען, וואו עס זיינען געווען גענוי אויסגערעכנט די אַלע שפייז־
פּראָדוקטן, וואָס זיינען ... נישטאַ:

ברויט נישטאַ.

פוטער נישטאַ.

קאַרטאָפּל נישטאַ.

נאַפט נישטאַ.

ברען־ספיריטוס נישטאַ.

טאַבאַק נישטאַ.

מילך נישטאַ.

פלייש נישטאַ.

צוקער נישטאַ.

קעז נישטאַ.

פּרוכטן נישטאַ.

גרינס נישטאַ.

גאַרנישט נישטאַ.

דערביי איז אויך געווען אַרויסגעהאַנגען אַ פּלאַקאַטל מיט אַ פּאַליציי־
אישע מעלדונג:

„די שפייז־געשעפטן מעגן זיין אָפּן בלויז דריי שעה פאַרמיטאַג. פאַר־
קויפן סחורה מעג מען: פון 7 ביז 8 פאַר איינוואוינער פון דאַרף גופא;
פון 8 ביז 9 פאַר פּראַנצווישע פליכטלינגע; פון 9 ביז 10 — פאַר בעל־
גישע פליכטלינגע; פון 10 ביז 11 — פאַר פליכטלינגע פון אַנדערע נאָ־
ציעס — קריסטן; פון 11 ביז האַלב נאָך 11 — מעג מען פאַרקויפן עסן
נאָר צו יידן.

נאך פונקט 11 א זייגער איז שוין ניט געווען גארניט, וואָס צו פאַרקויפן. בין איך געלעגן אין בעט ווי אַ גראַף און זיך צוגעהערט צו מיין איג-געווייד, וואָס, אַ שטייגער, טוט זיך דאַרט, ווען מען האָט שוין דריי טעג ניט אַריינגענומען קיין ביסן אין מויל, אַ חוץ אַ ביסל וואַסער.

הייסן הייסט אַזאָ צושטאַנד: הונגער. דאַרף על פי שכל און על פי לאַגיק זיין הונגער. וואָס־זשע, אַ שטייגער פילט מען, ווען מען איז הונגער. און וואָס, אַ שטייגער, פאַר אַ טעם האָט עס הונגער?

איך האָב דורכגעבלעטערט אין מיין זכרון אַ סך ביכער, וואָס איך האָב געלייענט וועגן הונגער. זיי אַלע האָבן געשילדערט דעם טעם און געפיל פון הונגער, זיינע פסיכאָלאָגישע און פיזישע שפירונגען, אָבער קיין ריכטיקע שילדערונג האָבן זיי ניט געגעבן. ס'איז עפעס ניט דאָס.

עס ווילט זיך עסן?

ניט ריכטיק. אַט, למשל, בין איך איצט אַזוי הונגער. אַז איך פיל לחלוטין ניט, אַז איך וויל עסן. ניט מער, איך בין שוואַך, שטאַרק שוואַך. דאָס האַרץ איז ביי מיר אויסגעהוילט און פול מיט לידיקייט. עס ציט און עס חלשט און איך פיל ווי די געדערים שרומפן מיר אין, און איך דאַרף שוין אין הויז־פאַסעק מאַכן אַ פריש לעכל. אין די אויערן זשומעט מיר אַזוי שטאַרק, אַז איך הער שוין ניט דאָס זשומעניש. מיינע פינגער זיינען קלעצלידיק און האָבן אפילו ניט קיין קראַפט זיך צוצומאַכן אַדער זיך צו עפענען. סתם געליימט.

פיל איך אַ ווייטיק? גיין. קיין ווייטיק פיל איך אויך אין ערגעץ ניט. אדרבה, עס איז מיר גאַר לייכט, גלייכגילטיק. מען קען זאָגן אַ ביסל אַנגענעם. עפעס אַ זיסע מהיכא־תיתאדיקייט פילט אַן מיין געמיט. דאָס טוירים זאָגן טאַקע, אַז הונגערן איז אַ גוטע זאַך. הונגערן איז געזונט צום געזונט. און די מעדיצינישע סטאַטיסטיק באַהויפט אויך, אַז מענטשן זיינען מער געשטאַרבן פון עסן, ווי פון הונגער. ווייטער איז באַוואוסט, אַז דער ענין תענית איז אויך אַ געזונטע זאַך פון שטאַנדפונקט פון היגיענע און אַ סגולה צו אריכת ימים.

הכלל, עס איז גוט און וואויל, אַ מחיה. נישט מער — עס ווילט זיך
עסן! אוי, ווי עס ווילט זיך עסן! . . . איך וואָלט, דאָכט זיך, איצט אויפֿ-
געגעסן דעם שור־הבור מיט די לאַפטשעס.

טשאַפּלין שטעלט פֿאַר אין איינעם פון זיינע פּילמען אַ הונגער־בילד.
טשאַפּלין הונגערט. דער הונגער איז אַזוי שטאַרק אַז ער קאָכט אָפּ אַן
אַלטן שוך און עסט אים מיט גרויס אַפעטיט, שמאַצקעט אפּילו אויס די
טשוועקעלעך פון די זוילן און פאַסמאַקעוועט זיך.

איך וואָלט עס איצט אויך געטאָן, נאָר וואו מען נעמט מען אַ ביסל
ברען־ספּיריטוס אויפצוקאַכן אַ ביסל וואַסער, אויפצוקאַכן אַ פּערטל שוך?
איז וואַס־זשע טוט מען? מען דאַרף ניט טראַכטן וועגן עסן. אין אַזאַ
צייט איז דאָס בעסטע ניט צו טראַכטן וועגן דעם ענין אכילה. פאַרגעסן
די מיאוסע טבע פון עסן. פאַרשלאָגן די געדאַנקען מיט עפעס אַנדערש.
זיך צעשטרייען מיט אַנדערע זאַכן.

אפשר אַריינקוקן אין אַ ביכל?

איך מאַך אַן אַנשטרענג. שטרעק אויס מיין פאַרגליווערט־פאַרחלשטע
האַנט צו דער ביכער־שאַפקע, וואַס שטייט נאָענט צו מיין בעט, שלעפּ אַרויס
דאָס ערשטע בעסטע ביכל וואַס קומט מיר אונטערן האַנט.

דאָס ביכל איז אַ לערביכל פון דער פראַנצויזישער שפּראַך, מיט אַ
יידישער איבערזעצונג, איין פראַזע אויף פראַנצויזיש, אַ צווייטע אויף יידיש.
אַ ביכל מיט נייטיקע געשפּרעכן, פראַגעס און ענטפּערס. כדי צו לייענען,
ווי זיך צונויפּרעדן אויף דער באַן, אין וואַגאָן, אין האַטעל, ביים דינגען אַ
צימער, אין רעסטאָראַן, אין באַד־אַנשטאַלט, ביים דאָקטער, ביים באַרבער,
דענטיסט, און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער. איך מיש אַויף דאָס ביכל
און לייען:

„רעסטאָראַן — אין רעסטאָראַן.

גאַרסאַן, לאַ קאַרט! — קעלנער! די שפּייז־קאַרטע!

די פען פרע — פּרישע ברויט!

ען בויאַן — אַ בוליאַן!

די פּונג גראַ — פּאַשטעט פון גענדזענע לעבערלעך.

ען טיורבאָ סאָס מאיאנעז — פיש אין מאיאנעז.
 די פולעי ראָטי — געבראָטענע הון.
 די קאָנאר פריט — געפרעגלטע קאָטשקע".
 עס פאָרגייט מיר די שפייעכץ אין מויל. איך גיב אַ שלונג ווי אַ גאַנז
 אָון שלינג שיר נישט אַראָפּ מיין צונג. אַ שוים גייט מיר אַרויס אויף די
 ליפן. איך לייען ווייטער ;
 „קאמפאט דע'ז אבריקא — קאמפאט פון מאָרעלן.
 אין גלאָס — אייז קרים.
 ען גאַט אַ לאַ קרעם — קוכען מיט קרעם.
 דע'זאמאָנד — מאַנדלען.
 לאַ קאָנפֿיטיר דער רעזען — איינגעמאַכץ פון וויינטרויבן".
 די צונג טריקנט מיר שוין ווי אַ קלאַץ. אין מויל שמאַכט מיר ווי
 אין אַ מדבר. די אונטערשטע ליפּ פאַלט ביי מיר אַרונטער ווי ביי אַ גוססע
 שקאַפע. איך לייען ווייטער ;
 „גאַרסאָן, דאַנע מוא אין בוטעי דע שאמפאן — קעלנער, גיב מיר
 אַ פלאַש שאַמפּאַניער.
 קאַפע קרעם — קאַפע מיט שמאַנט.
 ען שאַקאַלאַ — אַ שאַקאַלאַד.
 ען ליקער — ען ליקער — אַ ליקער !"
 עס פאַרשצעמען זיך מיר פּלוצלונג די ציין. די ליפן קרימען זיך מיר
 אַויס אין אַ ביטערע גרימאַסע. איך כאָפּ דאָס ביכל אין מיינע אויסגע-
 קרימטע פינגער, וואָס זיינען פּלוצלונג געוואָרן שטייף ווי צוואַנגען, און איך
 הייב אָן צו רייסן דאָס ביכל אויף פּיצלעך. צעפּליקטע בלעטלעך הייבן אָן
 צו פּליען איבערן צימער ווי אַ זאָווערוכע, מיין קאַפּ פאַלט אַרונטער ווי אַ
 שווערע משא אויפן קישן, און איך פאַרגיי אין אַ טיפן לאַנגן חלשות.
 ליג איך נאָין חלשות אַזוי לאַנג, ביז עס ווערט מיר נמאס דאָס הַיגן
 אין חלשות. מונטער איך מיר אַליין אָפּ און באַשליס, אַז עס איז זייער
 ביטער און מען דאַרף אַנטלויפן פון דאַרף און לויפן אין דער גאַענטסטער
 שטאַט — קיין טולוז.

טולוז איז די הויפט-שטאָט פון דעפארטאָמענט הויך-גאַראַן, וואָס ליגט אין מיטל-פראַנקרייך. זי איז אַן אַלטע היסטאָרישע שטאָט און מען האָט געקענט וועגן איר אַנשרייבן אַ סך אינטערעסאַנטע זאַכן, הן בנוגע אַלגע-מיינער געשיכטע, והן בנוגע די יידישע געשיכטע. איך וואָלט עס געקענט טאָן גאַר פֿיין, ווען עס זאָל ניט געווען זיין אַזוי הייס און איך זאָל זיך ניט פוילן אַריינקוקן אין די ענציקלאָפּעדיעס. נאָר מחמת עס איז זייער הייס און איך פויל מיך צו נעמען גריבלען זיך אין די ענציקלאָפּעדיעס, וועל איך בעטן מיינע לעזער, זיי זאָלן זיך אַליין מטריח זיין און אַריינקוקן אַהין, וועלן זיי אַלץ געוואויר ווערן.

איך וויל נאָר זאָגן וועגן דער קעגנוואָרט. און אין דער קעגנוואָרט שפילט די דאָזיקע שטאָט איינע פון די קאָלאָסאַלע ראַלעס אין דער גרויסער פליכטלינג-טראַגעדיע.

די שטאָט ליגט אויפן סאַמע מיטלפונקט פון אַלע וועגן און שליאַכן, אויף וועלכע עס האָבן זיך געטראָגן די גרויסע שטראַמען פון פליכטלינגע פון אַלע פעלקער, וואָס זיינען געלאָפן פון דער דייטשישער אינוואַזיע. אַהער זיינען אויך אַנגעקומען די אַלע אָפּטרעטנדיקע חיילות, וואָס האָבן געקעמפט אויף די אַלע שלאַכטפעלדער פון די דייטש-בעלגיש-האַלאַנד-פראַנצויזישע און אַנדערע מלחמה-געביטן.

דאָ, האָט מען געדענקט, וועט די דייטשישע אינוואַזיע ניט דערגרייכן; דאָס דאָזיקע געביט וועט בלייבן ניט אַקופירט, און דאָ וועט מען קאָנען אָפּכאַפּן דעם אַטעם. הגם מיט וואָס צו אַטעמען איז שוין ניט געווען. מחמת די שטאָט, וואָס פאַרנעמט אַ שטח פון 6 קוואַדראַט קילאָמעטער און פאַרמאָגט 400 טויזנט איינוואוינער. איז פּלוצלונג פאַרוואַנדלט געוואָרן

אין אַ שטאַט פון צוויי מיליאָן מענטשן פון כלערליי פעלקער און ראַסן און פאַרבן, וואָס האָבן פאַרפלייצט די דאָזיקע שטאַט, ווי אַ שטייענדיקער ים. איך זאָג „אַ שטייענדיקער“, ווייל רירן זיך פון אַרט האָט מען זיך ניט געקענט, איז אין דער גאַנצער שטאַט געשטאַנען אַ געדרענג און אַן ענג-שאַפט, אַ שטייגער, ווי זאָל איך אייך זאָגן... אַט שוין אַ פערטל שעה, אַז איך האַלט די פּעדער און זוך אַ פאַרגלייך און קאָן ניט געפינען. אפשר ווי אין אַ קליינשטעטלדיקער עזרת נשים יום כיפור צו כל נדרי? גיין. צי אפשר ווי ערב ראש השנה אין גער, אין רבינס הויף, ווען די טויזנטער חסידים שטופן זיך צום רבין געבן שלום עליכם? צי אפשר צו דער כאַדינקע אין מאַסקווע בשעת דער קאַראַנאַציע פון ניקאָלאַי דעם צווייטן, וואו עס זיינען דערשטיקט געוואָרן צענדליקער טויזנטער מענטשן? צי אפשר צו דעם געדרענג פון די מאַסן אין אַ ברענענדיק טעאַטער? ניין. איך האָב עפעס ניט קיין געלונגענעם פאַרגלייך. און דעריבער וועל איך זאָגן, ווי יעדער שרייבער, ווען אים פעלט אויס לשון, „עס איז געווען אומבאַשרייב-לעך ענג“ און יוצא.

איך קאָן נאָר זאָגן, אַז עס איז געווען אייך גרויסע צונויפגעשטיקטע מיליאָן-קעפיקע מאַסע, פון וועלכער עס האָבן אַרויסגעסטאַרטשעט משונה-מאָדנע מלחמה-מכשירים, צעבראַכענע עראַפלאַנען, טאַנקען, צעלעכערטע אוי-טאָס, משא וועגענער מיט פעק, און פליכטלינגע, פליכטלינגע, וואָס האָבן אָנגעפילט די גאַראַזשען, וואַקזאַלען, צוגן, קאַזאַרמעס, שטאַלן, שייערן, שולן, קלויסטערס, פּלעצער, סקווערן, גאַסן, הויפן און טרעפּ.

אַז איך בין צוגעפאַרן צום שטאַט און געוואַלט אַריינגיין, האָב איך ניט געקאָנט. ניט ווייל מען האָט באַדאַרפט האָבן אַ ספעציעלע דערלוי-בעניש אַדער מען האָט מיך פאַרהאַלטן ביי דער ראַגאַטקע, נאָר פשוט, ווייל איך האָב זיך אָנגעשטויסן אויף אַ וואַנט פון מענטשן. אַ שוואַרצע בלינדע וואַנט, ווי אַ מויער. ניט דורכצוקריכן און ניט דורכצוברעכן.

האַט איר געהערט, מען זאָל ניט קאָנען אַריינגיין אין אַ שטאַט, ווייל די שטאַט אין אָנגעפראַפט מיט מענטשן?

איך האָב זיך אָנגענומען מיט כוח און גענומען קריכן אין דער וואַנט אַרײַן, זיך געשטופט דורך דער געדיכטער מענטשן מאַסע, ביז ערשט צו דער נאַכט צו זיך דערשלאָגן צום הויז, וואו עס האָט געוואוינט מיין באַקאַנ־טער, דער בריסעלער רב סעגאַלאָוויטש.

דאָס איז געווען אַ מערקווירדיקע דירה. און מערקווירדיק איז עס געווען דערמיט, וואָס די דירה האָט פאַרמאַגט איין צימער מיט אַ גרויסער רחבותדיקער פּאַדלאַגע. אַ פּאַדלאַגע מיט אַ פּאַסאַדסקע פון פּאַניר און ניט פון ציגל און ליים, ווי די מערסטע פּאַדלאַגעס אין טולוז.

די דאָזיקע פּאַדלאַגע האָט געהאַט אַ גרויסן שם און איז געווען שטאַרק פּאַפּולער צווישן די פליכטלינגע, מחמת אויף דער דאָזיקער פּאַדלאַגע האָבן זיך געקענט אויסלייגן ביז 20 פאַרשוין. נאָר האָרט איז געווען די פּאַדלאַגע, און ניט ביי איינעם איז דער נאַכטלעגער געבליבן אין די ביינער, פונקט ווי אַ מאַלאַצייט בלייבט אַ מאַל אַ לאַנגע צייט אין מאַגן. דער רב און די רביצין האָבן נעבעך געטאָן אַליץ, כדי אויסצובעטן דעם דאָזיקן געלעגער מיט וואָס זיי האָבן געקענט. אָבער קיין סך זאַכן האָבן זיי ניט געהאַט, מחמת זיי זיינען אַליין געווען פליטים און האָבן ניט פאַרמאַגט קיין ווייכע בעט־צייג. דערפאַר האָבן זיי די פליכטלינגע אויפגענומען מיט אַ ווייך האַרץ.

דער רב דערציילט אייך וויפל גדולים, רבנים און באַרימטע לייט עס זיינען איבערגעשלאָפן אויף דער פּאַדלאַגע. איר זעט באַשיינפערלעך אַז דאָס איז אַ יחוסדיקע פּאַדלאַגע און עס איז ווערט, אַז מען זאָל זי באַשרייבן און פאַראייביקן אין דער געשיכטע. און אימירצעשעם, אַז מיר וועלן אויפגעריכט ווערן, וועט מען די פּאַדלאַגע דאַרפן אויסרייסן און אַרויס־שטעלן אין מוזיי און יידן וועלן פאַרן צו דער „הייליקער פּאַדלאַגע“ ווי מען פאַרט צו דער „הייליקער וואַנט“. ווייל ווער ווייס, וויפל טרערן זיינען אויך דאָ פאַרגאַסן געוואָרן, ווי ביים כותל מערבי און ווער ווייס, צי עמיצער וועט ניט שאַפן אַ נייעם שיר המעלות, מיט דעם נוסח פון „על נהרות בבל“: על הפּאַדלאַגע בטולוז שם שכבנו גם בכינו — אויף דער פּאַדלאַגע אין טולוז זיינען מיר געלעגן און געוויינט.

אין דעם דאָזיקן צימער האָב איך געטראָפֿן אַן עדה מיט יידן, וואָס האָבן זיך צוגעגרייט דאָרט צו איבערנעכטיקן. צווישן זיי זיינען געווען יידן מכל המינים: אַ רב, אַן אַרבעטער, אַ ראש הקהל, אַ בונדיסט, אַ ציוניסט, אַ דירעקטאָר פֿון קרן היסוד, אַן אַדוואָקאַט, אַן אַקטיאָר, אַ זעלנער, אַ בריליאַנטן־סוחר, אַ קאַמוניסט, אַ בדחן, אַאָז״וו. יידן פֿון פֿאַרשיידענע געגנטן, מיט פֿאַרשיידענע אויסשפּראַכן און ריכטונגען און פֿאַרשיידענע אַנטוועכצן און מלבושים, אַבער אַלע האָבן זיי געטראָגן בערעטן אויפֿן קאַפּ. אַנשטאַט דעם צילינדער, קאַפעליזש, קאַשקעט, שטריימל, יאַרמולקע, היטל, האָט עקזיסטירט אויסשליסלעך איין נאַציאָנאַלע פֿראַנצויזישע קאַפּ־אַנטוועכץ — דער בערעט. ערשטנס, ווייל דאָס דערנעענטערט אַ ביסל צו דער פֿראַנצויזישער ראַסע און עס ווערט פֿאַרמינערט די אויסערלעכע אַנזע־עוודיקייט פֿון פֿרעמדן און אַ פֿליכטלינג — אפילו די רבנים און כלי קודש האָבן אויך זיך אויסגעפּוצט אין בערעטן. און ווען אפילו אַ באַרד און פּאות שאַדט עס אויך ניט. אדרבה, אַ בערעט אויף באַרד און פּאות מאַכט נאָך דעם פנים אינטערעסאַנטער און גיט צו דעם אויסזען פֿון אַ פֿראַנצויזישן געלערנטן אַדער קינסטלער — עלעהיי אַנאַטאַל פֿראַנס, באַלזאַק, אַלפּרעד דע מוסיע און אַנד׳.

צוגעקוקט זיך נעענטער צו די מענטשן, האָב איך דערזען, אַז דאָס זיינען גאָרניט קיין מענטשן, נאָר יעדער איינער איז אַ באַזונדער שטיק טראַגעדיע. יעדער איינער אַ קאַנדענסירטער פּאַק צרות. יעדער איינער אַן אייטערדיקע וואונד.

פֿאַרן שלאָפֿן גיין צעשמועסט מען זיך.

דער סוחר דערציילט איך, אַז ער קומט ערשט פֿון שפיטאַל. זיין זון האָט אונטער אַ באַמבאַרדירונג פֿאַרלוירן דאָס לשון. איצט ליגט ער מיט פֿאַרמאַכטע אויגן און שוויגט, שוויגט זיין איין־איינציקער זון. דער רבל איז גאַר מטושטש און צעמישט. די אויגן זיינע בלינצלען. ער רייבט די הענט און מורמלט: „די שכינה איז אין גלות“, „די שכינה איז אין גלות“. אונטערזעענע האָט אים דאָס ווייב געגעבן צוהאַלטן דאָס זויגנדיקע קינד, ווען זי איז געפּאַלען פֿון אַ קויל. איז ער געאַנגען מיט דעם קינד

א מעת-לעת צייט, ביז דאָס קינד איז אויסגעגאַנגען ביי אים אויף די הענט.
האַט ער עס מיט די אייגענע הענט באַגראָבן אונטער אַ בוים.

אַ יונגערמאַן נעמט פון זיך אַראָפּ דאָס רעקל; ער בעט מיך איד
זאָל אים העלפן אַראָפּציען דעם אַרבל, אָבער פאַרזיכטיק, מחמת ער
האַט אַ פאַרוואַנדעטע האַנט. ער איז געווען אין אַ לאַגער, האַט אַ סאַל-
דאַט אַריינגעשאַסן ביינאַכט אַ קויל אין באַראַק אַריין און אים געטראָפן.
האַט מען אים אַפּערירט און אַרויסגענומען די קויל. ער האַט זי אין
קעשענע. ער קאָן מיר זי ווייזן, אויב איך וויל.

לעבן מיר אויף דער פּאָדלאַגע ליגט דער בריליאַנטן-הענדלער פון
אַנטווערפן. אונטער אים איז אַ בלאַטע. עס רינען פון אים ריטשקעלעך
וואַסער און פאַרקריכן אונטער מיר. איך פרעג אים:

— פּעטער, עס רינט דאָך פון אייך וואַסער. איר זייט נאַס.
ער דערציילט מיר:

„פיר טעג און פיר נעכט געלעגן אונטער אַ שלאַקס רעגן אויפן ברעג
ים אין באַיאָן.

„נאָך 20 טויזנט מענטשן זיינען דאָרט געווען מיט ווייבער און קינדער.
מען האַט געוואַרט אויף אַ שיף. אַזעלכע שטורעמס און אַזאַ פאַרפלייצעניש
איז שוין לאַנג ניט געווען. עס איז געווען אַ מבול און ניט קיין רעגן.
פּלוצלונג איז אַנגעקומען אַ שיף. די גרויסע כמאַרע מענטשן האַט זיך
אַ לאַז געטאָן צום שיף. קיינער האַט ניט געוואַסט וואוהין די שיף גייט
און ווי זי הייסט. אָבער למאי נפקא מינה. אַבי אַנטלויפן, זיך ראַטעווען.
דאָס שטופעניש צום שיף איז געווען הימל שרייענדיק. מען האַט געקעמפט
מיט סכנות נפשות. די געשרייען זיינען געגאַנגען עד לב השמים. איך
בין שוין געווען ביים טיר. זיינען אַנגעקומען סאַלדאַטן און מאַטראָסן און
גענומען שטופן דעם המון צוריק. סאַלדאַטן האָבן געשלאָגן מיט די קאַל-
בעס. אַ סך מענטשן זיינען אַריינגעפאַלן אין וואַסער. פון די אַריינגע-
פאַלענע אין וואַסער בין איך אויך געווען. מען האַט מיך אַרויסגעשלעפט.
איך בין אַזעק קיין טולוז. ניט באַוויזן זיך אויסצוריקענען. גיסט פון

ג ל ו ת

מיר דאָס וואָסער ווי פון אַ רינע. האָט ניט קיין פאַראיבל, איך וועל מיך פון אייך אַ ביסל אַפּרוקן".

אַט אַזוי האָט מען זיך דערציילט אַנגענעמע מעשיות, ביז די שמועסן האָבן זיך אויסגעלאָשן. די פרומע האָבן געלייענט „קריאת שמע". מען איז ביסלעכווייז איינגעשלאָפן. עס איז אַבער געווען אַן אומרואיקער שלאָף. עמיץ האָט געוויינט פון שלאָף. עמיץ האָט געלאַכט.

דער רבל האָט געמורמלט „די שכינה איז אין גלות". דער יונגערמאַן פון לאַגער פלעגט זיך אויפכאַפן מיט אַ פאַרשטיקטן געשריי: „איך וויל ניט גיין אין לאַגער! איך וויל ניט גיין אין לאַגער" און דער ברחן — אים האָט ניט גענומען קיין שלאָף. ער איז געווען זייער אויפגעלייגט. ער האָט דעקלאַמירט:

טולוז איז אַ שטאָט מיט גרויסע בערעטן,

מיט ושלעכטע קלאָזעטן,

מיט ברייטע בעטן,

מיט אַלטע אוניווערזיטעטן,

מיט ליבע און גלעטן,

מיט טעט-אַ-טעטן

און אַנדערע חטאָן.

איך קען זיך מיט אייך וועטן...

און עמיצער האָט אַזוי אומהיימלעך ווי אַן עכאַ אים אַפגעענטפערט

מיט אַ געלעכטער:

— כּי, כּי, כּי...

אַ פאַסקודנע נאַכט.

ע ל נ ט

גרויער, אָפגעבליאַקעוועטער חשוונדיקער פרימאַרגן. איך ליג אויף מיין אָנגעשוואָלענער בעטל אין מיין פינצטערן האַטעל-צימער, אין דער פרעמדער שטאַט טולוז, קוק אַרויף צו די אומעטיקע בלימלעך פון די מרה-שחורהדיקע טאַפעטן. איך קוק צום נאַסן פלעק אין ווינקל אונטערן סופיט, — אַן אויסטערליש צעגאַסענער פלעק, ווי אַ פלעדערמויז, צעמאַלט מיט וואַסער-פאַרב פון די זיד-פראַנצויזישע האַרבסט-רעגנס.

איך טראָג איבער מיין בליק צו דער טיר. אַ גרויסע נאַרישע סיר וואָס קיינער קלאַפט נישט אין איר.

נישט נעכטן, נישט היינט האָט קיינער ניט געקלאַפט אין איר, און נישט מאַרגן, נישט איבערמאַרגן וועט עמיץ קלאַפן אין איר.

איך האָב רחמנות אויף דער טיר און פאַרענטפער זיך.

— האָב נישט קיין פאַראיבל אויף מיר. איך האָב דאָ קיינעם נישט און קיינער האָט מיר נישט. איך וואָלט אויך וועלן עמיצער זאָל אין מיר אַנקלאַפן אַזוי פאַרזיכטיק צערטלעך אין דערוואַרטונג.

איך האָב דאָ קיינעם נישט, וואָס זאָל מיך אַנרופן ביים נאַמען, וואָס זאָל זיך מיט מיר שפאַרן, קרימען, ברוגזן, וואָס זאָל מיר אַ גוט וואַרט זאָגן, אַדער זאָל מיר אפילו באַליידיקן.

איך האָב דאָ קיינעם נישט צו וועמען איך זאָל קענען זאָגן „דו“.

צי ווייסטו, וואָס דאָס איז?

נישט האָבן קיינעם צו וועמען זאָגן „דו“.

דו, מיין טיר, ביסט די איינציקע מיט וועמען איך קאָן זיך „דוצן“.

און איך טראַכט: אַ טייערע טעמע פאַר אַ נאַוועלע, ווי איינער אָן עלנטער רעדט זיך דורך מיט זיין טיר.

איך האָב עס געקענט אויפֿשרייבן, נאָר ווער דאַרף עס?
איך שטופֿ אַריין מיינע פיס אין אַ פאַר אָפּגעריבענע הויזן און אין די צעפאַטעלטע שטעק־שיך און שלעפֿ זיך אַרויס אין קאַרידאָר.
דאַרט הענגט אַ פּאָסט־קעסטל. אַך קוק אַריין — נישטאָ קיין בריוו.
איך לאָז אַריין מיין האַנט אינעווייניק, נישטער, גראַבל — נישטאָ גאַרנישט.
דאָס קעסטל איז וויסט און לער און פינצטער ווי די וועלט פאַרן וועלט־
באַשאַף. איך נעם אַרויס מיין אַנטווישטע האַנט ליידיק, ווי איך האָב זי אַריינגעלייגט.

קיינער שרייבט נישט צו מיר. קיינער דאַרף מיך נישט. און מיינע נאַענטע זיינען ווייט, ווייט, ...

פאַרדאָן. עפעס האָב איך יאָ אַרויסגעשלעפֿט, צוויי רעקלאַמע־פּאַפּיר־
לעך: איינס, אַ שמירעכץ צו זומערשפּרינגלעך און אַ צווייטס אַ קלעפּעכץ
צו הינעראויגן.

איך וויקל מיך איין אין אַלטן אָפּגעטראָגענעם מאַנטל, רוק אַרויף
מיין צעקנייטשטן קאַפעליוש, און לאָז מיך גיין.

איך כאַפֿ אַ קוק אויף מיין וואַנט־זייגער: ווי שפעט עס איז? למאי
נפּקא מינה? איך כאַפֿ אַ קוק אויף מיין וואַנט־קאַלענדאַר: וועלכער
דאַטום עס גייט? — למאי נפּקא מינה? איך גיי אַרויס אין כּמורנעם דרויסן.
וואוהין? — און ווייס נישט. נישטאָ וואוהין אַריינצוגיין, נישטאָ וואוהין
זיך איילן.

איך דערמאָן מיך אָן אַ רוסישן ראַמאַנס.

„פורמאָן, נישט טרייב די פּערד, איך האָב שוין נישט וואו זיך צו איילן.“
אין דרויסן טריפט אַ דריבער רעגן. טריפט ווי דורך אַ זיפ. געשטאַלטן
באַוועגן זיך אין נעפל. אַט גייט אַ הויכער פאַרשוין, איך קאָן אים נישט.
און נאָך אַ מאָן — איך קאָן אים אויך נישט. און נאָך עפעס אַ דאַמע מיט
אַ הינטל און קאָן זיי ביידן נישט. אַ קריפל אויף אַ וועגעלע, אַ הויקער,
אַ זעלנער, אַ פּאַליציאַנט, אַ גלח, — קיין איינער שטעלט מיך נישט אָפּ.

קיין איינער שמייכלט נישט צו מיר, קיין איינער פרעגט נישט וועגן מיין געזונט, וואָס הערט זיך מיט מיין רעוומאַטיזם.
פרעמדע ווייטע פנימער. איך קאָן זיך מיט אייך וועטן אָז קיין איינער וועט אפילו ניט גיין צו מיין לוויה.
אַ בענדל פון שוך האָט זיך ביי מיר אָפגעבוּדן, און בלאַנקעט זיך נאָך מיין פוס אַ נאַסער, ווי אַ גאַסן הינטל.
מילא, זאָל ער זיך נאַכשלעפן. למאי נפקא מינה ?

איך גיי צוריק פונעם אומעטיקן דרויסן אין מיין אומעטיקן היים אַריין.
איך שטופ שוין ווידער דעם שליסל אין שליסל-לאַך. צום וויפלטן מאָל ? דעם זעלבן שליסל אין דעם זעלבן שליסל-לאַך.
איך קום אַריין אין צימער, קיינער איז נישט געווען. אין טיר שטעקט נישט קיין קוויטל, קיין ווייט-קאַרטע, אויפן טיש ליגט אויך גאַרנישט ; אפילו קיין בלומען האָט מיר קיינער נישט געבראַכט. נישט קיין בריוו און ניט קיין איינלאַדונג. קיינער דאַרף מיך נישט, קיינער האָט צו מיר קיין עסק נישט.
איך ליג שוין ווידער אויף מיין בעטל. קוק צום נאַסן פלעדערמויז-פלעק אונטערן סופיט.

אויפן שטול הענגט מיין עלנט רעקל מיט די אויסגעריבענע עלנבוּיגנס.
עס פעלט אַ קנעפל. איך האָב נישט ווער ס'זאָל מיר אַ קנעפל אייננייען.
איך האָב נישט קיין נאָדל, נישט קיין באַוול, ניט קיין שוואַרצע און אפילו נישט קיין ווייסע און סתם פון קיין שום קאָליר נישט. און קיין קנעפל האָב איך אויך נישט. איך האָב גאַרנישט.
איך האָב נאָר צייט. אַ סך צייט. שיטערע צייט, לאַנגע טעג אפילו אום ווינטער און לאַנגע נעכט אפילו אום זומער. לאַנגע פאַרנאַכטן און לאַנגע פרימאַרגנס. איך באַמבל זיך אין צייט ווי אַ דאָר קינד אין דעם טאַטנס לויזער קאַפאַטע. וואָס טוט מען מיט אַזוי פיל צייט ? מיט וואָס זאָל איך זי אויספילן ? איך צעלייג מיין אַרבעט אויף אַ וואַך צייט. שפאַ-רעוודיק לאַנגזאַם, ווי מען צעלייגט אַ קאַרגע אַרעמע סעודה אויף אַ סך

גרויסע טעלער. היינט וועל איך זיך אַרומראַזירן. מאַרגן וועל איך אַפֿ-
טראַגן מיינע וועש אין דער וועשעריי. איבערמאַרגן וועל איך אויפּוּכן אַ
נאַדל. איבער-איבערמאַרגן — אַ שטיקל באַווּל, איבער-איבער-איבערמאַרגן
— אַ קנעפל. און אין דער קינפטיקער וואָך וועל איך דעם קנעפל אייננייען.
און עס וועט מיר נאָך איבערבלייבן אַ היפשע רעשט ביסל צייט.
וואָס טוט מען מיט אַזוי פיל צייט?

איך בין שוין ווידער אין חשכותדיקן דרויסן. ס'איז נאָס און עס
טונקלט שוין. די שטאַט־פּייערן צינדן זיך אָן און טוקן זיך אין געדיכטן
נעפל.

איך בלייב שטיין אויפן עק גאָס. רעכטס ציט זיך אַ ברייטע גאָס. איך
האָב דאָרט קיינעם נישט, און נאָך אַ בולוואַר אַ סקווער — איך האָב דאָרט
אויך קיינעם נישט. איך האָב אין ערגעץ נישט וואוהיין אַריינצוגיין.
„יאָ. איך האָב אין ערגעץ נישט וואוהיין אַריינצוגיין. צי וויסטו, מייך
פריינט, וואָס דאָס איז? נישטאָ שוין מער וואוהיין אַריינצוגיין?“
ווער האָט דאָס געזאָגט? דאָכט זיך, אָן עלנטער מענטש ערגעץ ביי
דאָסאַיעווסקין.

צום טייוול! עפעס קריכן מיר היינט טרויעריקע לידער אין קאַפּ
אַריין.

פון ווייטן טונקלט זיך אין נעפל דער שטאַטישער בריק איבערן באַן-
טונעל. איך לאָז מיך צום בריק. אויפן וועג שטייט אַן אַלטיטשקער און
פאַרקויפט שוועבעלעך. ער האַלט אויסגעשטרעקט זיין פאַרזשאַווערטע האַנט
און בעטלמ.

אַט אַזוי וועל איך מסתמא שטיין און אויך פאַרקויפן שוועבעלעך. און
פאַרוואָס נישט? וואָס איז מיט מיר דער יחוס! אַט אַזוי וועל איך שטיין
מיט אַן אויסגעשטרעקטע האַנט און בעטלען. און מענטשן וועלן פאַרבייגיין.
פרעמדע, ווייטע, גלייכגילטיקע...

איך גיי אַרויף אויפן בריק. שפאַר זיך אָן אויפן פאַרענטש, און קוק
אַרונטער. אונטן ליגן די באַן שינעס, אַ צוג טראַגט זיך פון ווייטן. זיין

רויך-טשופרינע שויבערט אין דער לופט. צוויי ליכטיקע אויגן שטופן זיך אין נעפל אריין. עס ווילט זיך אראפשפרינגען. אין פארוואס נישט? ... א שפרונג — און פארטיק... א רגע — און איך בין שוין נישטא... טויט, א מחיה... און מיר איז אזוי גוט... נאכן טויט וועל איך מיר ארומגיין און זאגן: מיר איז גוט, איך בין א טויטער. איך לאך פון דער וועלט... מיר איז גוט מיר איז וואויל. איך בין א טויטער... איך בין שוין נישט עלנט, איך בין...

עט, איך פלידער שוין.

איך נורע מיד אין מיין נאסן פאלטן, שטעל אן דעם קאלנער און גיי צוריק. דער נאסער בענדל בלאנקעט זיך נאך אלץ נאך מיין פוס.

איך בין שוין ווידער ביי מיין טיר. איך דריי שוין ווידער דעם זעלבן שליסל אין זעלבן שליסל-לאך. צום וויפלטן מאל? איך בין שוין ווידער אין מיין צימער. איך ליג שוין ווידער אויף מיין נישט אויסגעבעט בעטל. איך בין מיד פון מידיקייט. אין הארצן טראג איך א ים מיט ליידקייט. און די אויגן קלעפן זיך מיר. — — —

אז זיך איך אין א קאפע אין ווארשע. איך זיך מיט פריינט, מיר שמועסן. מיין פאמיליע איז אויך דא. זיי רעדן צו מיר און שמיכלען. נאך פארוואס שמיכלען זיי צו מיר מיט סקעלעטן-ציין? און פארוואס שטייען זיי מיינע פריינט מיט אויפגעהויבענע דארע קנאכיקע הענט קעגן בלינדע ביקסן-לעכער? .. עס שוידערט-אויף א געלעכטער מיט א קנאל...

**
*

א רויטער פרימארגן קוקט אריין דורך דעם אפענעם דאך און צעלע-כערטע ווענט... איך ליג מיט אפענע אויגן... אין דרויסן שאריעט זיך אויף טאג. ווידער טעג פון עלנט, ווידער נעכט פון קאשמארן.

אַבלאוועס

פון אלע עקן פראַנקרייך האָבן זיך גענומען טראָגן ביזע בשורות און אומרוואַיקע קלאַנגען וועגן נייע געזעצן פאַר אויסלענדער (לייען יידן), באַ- גרענעצונגען פאַר ניט געווינטשטע בירגער (לייען יידן) און מאַס-מיטלען קעגן פליכטלינגע און פרעמדע (לייען ווייטער יידן).

מען האָט אונטערגעכאַפט טויבע קלאַנגען וועגן מעגליכע אַרויסשיקונגען, אַרעסטן און „לאַגערן“.

עס האָט געהייסן, אַז דאָס זיינען נייע, ליכטיק-פרידלעכע פונקטן אין די שלום-אונטערהאַנדלונגען צווישן דייטשלאַנד און פראַנקרייך, בשעת דער פראַנצויזישער קאַפיטולאַציע. און דעמאָקראַטישע מאַריאַנע, מיט איר קולטור- און פרייהייט-טראַדיציעס, האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ גוטער שילערין.

עס איז אַנגעגאַנגען אַן עקאָנאָמיש-ווירטשאַפטלעכער אויסטויש פון סחורות צווישן ביידע לענדער. האָט דער דייטש צוגענומען אַ הונדערט טויזנט קערצלעך קאַרטאַפּל, האָט ער דערפאַר געגעבן אַ נייעם אויסראַטונגס- געזעץ פאַר יידן; האָט ער צוגענומען אַ פאַר טויזנט קי, האָט ער אַריינגעשיקט אַ הונדערט פעסלעך יידן-האַס; האָט ער אַוועקגענומען אַ מיליאָן פוד ברויט, האָט ער דערפאַר אַריינגעשיקט אַ האַלבן טויף שפּאַגל נייע נירענבערגער געזעצן... וואָס אַנבאַלאַנגט אַנדערע פראַנצויזישע סחורות און אויסאַרבע- טונגען, ווי פרייהייט, גלייכהייט און ברידעלעכקייט — אַזעלכע סחורות זיינען אַנערקענט געוואָרן פאַר טאַנדעט, ברוך, וואָס טויג אויף שמעלין. ס'איז גאָר קיין סחורה ניט. אַזוי אַרום איז פראַנקרייך געוואָרן אויסגעלידיקט פונעם נידעריקן גראַבן פראַדוקט, וואָס הייסט עסן און באַקומען אַ נייע גייסטיקע שפייז — אַנטיסעמיטיזם. מיר וועלן עסן ברויט און דו — יידן. דער פראַנצויזישער שותף איז אפילו געבליבן ניט שטאַרק צופרידן פון דעם בייט. דאָן האָט דער פריינטלעכער דייטש-שותף געוואַלט צולייגן

א צוגאב: עטלעכע פאגראמען, א פאר שחיתות, אבער פראנקרייך איז אויף דעם ניט איינגעגאנגען. על כל פנים פראנקרייך איז ניט רומעניע, און די פראנצויזן זיינען פארט ניט קיין באשיבווקעס.

אין סארט סחורה האט זיך אין פראנקרייך יא אָנגענומען: נאצי פרעסע און „שטירמער“ בלבולים.

אזוי האט מען אין דער קרימינאל־אָפטיילונג פון דער פרעסע אָנגעהויבן לייענען פאַרשיידענע ידיעות: „אין מאַנפעליע האַט מען געכאַפט אַ דיישן פליכטלינג, וועמען עס איז פאַרבאַטן צו אַרבעטן, ווי ער האַט זיך אליין איינגע־ גייט אַ הויז־קנעפּל אין די הויזן; „געכאַפט אַ יידישן סוחר אין מאַרסעל מיט אַ פעקל שוועבעלעך, וואָס ער האַט געשמוגלט אין זיין פאַטאַיענעם וועסטל־ טאַש“; „אַרעסטירט אַ באַנדע יידישע קאָנטראַבאַנדיסטן אין באַרדאַ מיט 5 שטיקלעך צוקער און אַ פעקל צוקאַריע“; געכאַפט אַ יידן וואָס האַט גע־ האַנדלט מיט גאַלד און וואַלוטע — ער האַט געפּראַוועט אַ גאַלדענע חתונה... עס האַט זיך אָנגעהויבן אַ גיהנום.

האַט מען גענומען איינפירן פאַראַרדענונגען, כדי איינצופירן אַרדענונג. קודם כל זיינען אַרויסגעזעצט און אַרעסטירט געוואָרן אלע מער־ווייניקער ליבעראַלע באַאַמטע און עס זיינע אַרויפגעזעצט געוואָרן רשעים און סאַדיסטן און סתם אַזעלכע, וואָס האָבן זיך מתודה געווען אויף זייערע אַלטע גוטע מעשים און זיינען געוואָרן ערלעכע שונאי ישראל. אין די צייטונגען און אויף די ראַגן פון אַלע גאַסן האָבן זיך גענומען באַווייזן פאַרשיידנאַרטיקע באַפעלן און דינים: „אויסלענדער טאַרן ניט אַרומפאַרן“, „אויסלענדער טאַרן ניט זיצן אויף איין אַרט“, „פּרעמדע טאַרן ניט זיצן אויף די ערטער“, פליכטלינגע טאַרן ניט בעטן קיין שטיצע“, „יידן מוזן פאַרן קיין אויסלאַנד“, „יידן טאַרן ניט וואוינען אין די גרויסע שטעט“, „יידן טאַרן ניט וואוינען אין די קליינע שטעט“, „יידן מעגן ריזן נאַר מיט אַ ריזע־ערלויבניש“, „יידן טאַרן ניט האָבן ביי זיך קיין וואַלוטע“, „אַלע פליכטלינגע וואָס האָבן גענומען שטיצע פון דער רעגירונג מוזן גיין אין לאַגער אַריין“, „די וואָס האָבן קיין שטיצע ניט גענומען מוזן אויך גיין אין לאַגער אַריין“, „יידן וואָס זיינען אַלט ביז 50 יאָר דאַרפן גיין אין לאַגער אַריין“, „יידן עלטער פון 50 יאָר

גייען אויך אין לאַגער אַרײַן, „פּרויען גייען ניט אין לאַגער אַרײַן“, פּרויען גייען אויך אין לאַגער אַרײַן, „קינדער אויך“, „אַלע גייען אין לאַגער אַרײַן“.

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה אַבלאַוועס.

אַבלאַוועס אויף מענטשן. יאָגד אויף פּליכטלינגע — דאָס וועט זיכער פאַרבלייבן אַ הערלעך בלעטל אין דער געשיכטע פון פּראַנקרייך. אַוודאי איז יאָגד אַ שיינע זאָך. מען מאַלט עס אויף גרויסאַרטיקע בילדער. יעגער, יאָגד-הינט, פּריצים אויף פּערד אין וואונדער-שיינעם טראַכט. קאַפּעליושן מיט פּעדערן, סינגאַל האַרנס, ביקסן — עס פאַרנעמט אָן אויג. אָבער אַזעלכע שיינע מענטשן-יאָגד בילדער ווי עס זיינען פאַרגעקומען אין פּראַנקרייך (און דאָכט זיך, אַז זיי קומען נאָך פאַר היינט אויך) — אַזעלכע בילדער איז ווייט צו זוכן. דאָ איז עס געמאַכט געוואָרן מיט פּיל עספּרי און שיקינגייסט ווי עס פאַסט פאַר אַ הויך קולטור-פּאַלק.

האַט איר געזען אַמאַל אַ געיעג נאָך הינט אויף די גרויסע גאַסן פון אַ באַלעכטער שטאָט? האָט איר געזען די מחנות היצלען, וואָס כאַפּן די הינט און פאַקן זיי אין די קעסטלעך און שטייג-וועגלעך, זאָג איך אייך, אַז אַ הונט-אַבלאַווע איז אַ הונט קעגן די מענטשן אַבלאַוועס, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפיגלט אויף די גאַסן פון די שטעט פון גאַראַן-דעפּאַרטמענט אין פּראַנקרייך — אַ גראַנדיעזע פאַרשטעלונג אונטערן פּרייען הימל. מען האָט געכאַפט אַלעמען: אַלטע, יונגע, ווייבער און קינדער; מען האָט געכאַפט קראַנקע, קריפּלס, בעטלער, דעמאַביליזירטע פאַרוואונדעטע זעלנער, וואָס האָבן זיך נאָר וואָס אומגעקערט פון די פּראַנצויזישע שלאַכט-פּעלדער, מענטשן קראַנקע, נאָר וואָס אויסגעשריבענע פון די שפּיטאַלן; מען האָט געכאַפט פון די גאַסן, פון די קאַפּעען, פון די טראַמווייען, פון די הייזער, געשלעפט פון די בעטן, אַ וועלט איז משוגע געוואָרן. די אומגליקלעכע געיאַגטע האָבן זיך געטראָגן און געלאָפּן ווי פאַרסטע. ווייבער האָבן ספּאַזמירט, קינדער האָבן געשריען, די אויטאָס האָבן געטראַמבעט, די טראַמווייען האָבן געקלונגען, די כאַפּערס, מלאכי חבלה, האָבן נאַכגעיאַגט, זיך געהאַלדזט און אַרומגעכאַפט מיט צעטומלטע אַנטלויפער, געפאַקט זיי אין פאַרמאַכטע

אויטאָוועגענער מיט אייזערנע גראַטעס און זיך געטראַגן צו די אַפּענע שליאַכן, וואָס פירן פון שטאַט אַרויס צו דעם אומבאַוואוסטן ערגעץ-וואו. איך בין דאַמאַלס מיט מיינעם אַ קאַלעגע, דעם יידישן זשורנאַליסט ווע-וויאַרקע פון פאַריז, געזעסן אין אַ קאַפּע אויפן מאַרק-פּלאַץ און געשפּילט אין שאַך. די בהלה האָט זיך גענומען דערנענטערן צו אונדז. די יידישע געסט האָבן גענומען לויפן. אַ שאַך. איך בין געשטאַנען זייער גוט אויפן שאַך-ברעט. איך האָב שוין געהאַלטן ביים געבן מיין פאַרטנער דעם אמתן מאַט, און דאָ — דאַרף מען לויפן. די פּראַגע איז, וואו אַנטרינט מען?

איך מיט מיין קאַלעגע זיינען אַרויסגעלאָפן אויף דער גאַס און נאָך איידער מיר האָבן באַוויזן זיך אַרומצוקוקן, זיינען מיר געוואָרן אַרומגערינגלט פון אַ כאַפּטע „כאַפּער“, וועלכע האָבן זיך מיט אונדז באַגעגנט מיט דער גדולה פון אַלטע גוטע פריינט, וואָס האָבן זיך ניט געזען שוין אַ לאַנגע צייט, געפּאָלן אונדז אויף די העלדזער, געאַרעמט אונדז ביי די אַרעמס, געקראַכן אונדז אין די הויזן-קעשענעס, געטרייסלט די בועם-טאַשן, גערעדט צו אונדז פּראַנצויזיש און אין אַ גוטן דייטש . . . אויסגעפרעגט אונדז: „ווער מיר זיינען?“, „פון וואָנען קומען יידן“ און „וואָס מיר מאַכן“ און אַריינגעוואָרפן אונדז מיט גרויס פריינטשאַפט אין אויטאָ-וואַגאָן אַריין. איינער פון די כאַפּער האָט געגעבן אַ פייף, דער וואָגן האָט געגעבן אַ ריטשע, ווי אַ חיה, און זיך גענומען טראַגן איבער די בהלהדיקע גאַסן פון שטאַט אַרויס.

אַז איך האָב מיר אַרומגעקוקט אין וואָגן, האָב איך דערזען אַז עס איז שווער עפעס צו זען, מחמת איך בין געווען אַריינגעפאַקט אין אַ געדיכטן קנויל פון געפאַנגענע מענטשן, וואָס יעדער איינער פון זיי האָט געטאַן בשלמות אַ באַזונדער אַרבעט. איינער, אַן עלטערער ייד מיט אַ גרוי בערדל, האָט ניט געפונען קיין אַנדער אַרבעט, ווי צו קלאַפן קאַפּ אין וואַנט. באַשר אין טומל האָט ער פאַרלוירן אַ קראַנק יינגל, מיט וועלכן ער איז געגאַנגען צום דאַקטאָר. אַ פרוי מיט ברענענדיקע איינגעפאַלענע באַקן און גרינע ליפּן האָט געריסן זיך די צעפלאַשעטע האָר און געשריען ניט מיט מענטשלעכע קולות, באַשר זי האָט איבערגעלאָזט אין דער היים פיר קליינע קינדער און אַ ברענענדיקע ספּיריטוס-מאַשינקע, אויף וועלכער זי האָט צוגעשטעלט

אויפזינדן אַ ביסל מילך. זי איז אַראָפּגעגאַנגען קויפּן פּאַר די קינדער אַ שטיקל ברויט, האָט מען זי געכאַפּט און אַריינגעוואָרפּן אַהער אין דעם וואַגן-תּפּיסה. נאָך איינער אַ יונגערמאַן האָט געפירט אַ פּאַרביטערטן רינג-קאַמף מיט דעם שומר וואָס שטייט ביי דער פּאַרריגלטער טיר פּון וואַגן, באַשר ער וויל, אַז מען זאָל אים אויפּזוכן דעם כּאַפּער אַגענט, וואָס האָט ביי אים אין טומל צוגענומען זיינע פּאַפּירן מיט דעם ביסל געלט פּון קעשענע, און איז נעלם געוואָרן.

צוגעשפּאַרט אין אַ ווינקל איז געשטאַנען אַ שיינ יונג מיידל און האָט שטיל געוויינט. זי האָט איבערגעלאָזט אין דער היים אַ בלינדע מוטער. מיין קאַלעגע דער שרייבער האָט שוין גאַרניט געהאַט קיין מראַה פּון קיין פּנים. אויפּן אָרט פּון פּנים איז געווען אַ פּלאַטשיקע מאַסקע פּון גרינעם קאַליר און פּאַרברענטע ליפּן. ער האָט צו מיר געמורמלט הייזעריק:
— איך מיינ, אַז אונדזער האַראַנטשיק האָט גאַרניט קרום געטאַן (האַראַנטשיק איז אַ יונגער שרייבער אין פּוילן, וואָס איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד אין די ערשטע טעג פּון מלחמה).

איך בין געשטאַנען אַ פּאַרגליווערטער, זיך צוגעקוקט צו דער וואַקסאַנאַליע פּון צער און אומגליק און געטראַכט זייער טרויעריקע רעיונות. אַ נס, וואָס איינער אַ יידל האָט זיך צו מיר צוגערוקט און געזאָגט מיט אַ פּוילישן דיאַלעקט:

— ווי געפּעלט אייך, פּאַניע טונקעלער? אַ שיינ לייט געוואָרן פּון פּראַנקרייך. איר וועט שוין האָבן מאַטעריאַל צו שרייבן, וואָס? אַ שאַד, וואָס איר האָט ניט איצט קיין צייטונג. ווען איר האָט דעם „מאַמענט“, וואָלט איר זיי גוט באַשריבן. אַי, וואָלט איר זיי אַריינגעצימבלט! איר וואָלט זיי געזאָגט אייער וואָרט...

דאַכט זיך אַ קליין זויער שמייכעלע האָט זיך ביי מיר פּאַרגנבעט אויף מיין לינקן מוילזוינקל. און עס איז מיר געוואָרן לייכטער אויף מיין פּאַר-יאושטן געמיט.

דער אויטאָ-שטייג האָט אונדז געבראַכט צו דעם ערשטן לאַגער מיטן נאַמען קלערפּאַן, 8 קילאָמעטער פּון טולוז.

לאגער

דער לאגער, אין וועלכן מען האט אונדו געבראכט, איז נאך איינגטלעך
נישט געווען קיין אמתער לאגער. דאס איז געווען אן ערב-לאגער, דער
ערשטער אויפנאמס-פונקט און האט זיך גערופן מיטן איידעלן נאמען „סענטער
ד' אקעי“, וואס איז דער טייטש: „הכנסת-אורחים-לאגער“. דא באגעגנט מען
אונדו מיט דעם ערשטן ברוך-הבא. פון דאנען ערשט וועט מען אונדו
פאנאנדערשיקן אין די אמתע לאגערן.

דער פאליציי-שעף, וועלכער האט אונדו רעגיסטרירט, איז לחלוטין
נישט געווען קיין בלוט-ארעמער פארשוין. אן אנגעשוואלן רויט פנים מיט
א גלאנץ, מיט א דיקן קארק, אנגעגאסן מיט בלוט און האט אינגאנצן אויס-
געזען ווי א קיילעכדיקע פלאש מיט בוריקעס-ראסל. אז ער איז צוגעקומען
צו דעם ארט אין מיין פאספארט, וואו עס שטייט געשריבן, אז איך בין א
זשורנאליסט, האט ער זיך אויפגעשטעלט, ארויפגעלייגט א פאר גרויסע
רויטע הענט אויף די באקעס און זיך צושריגן מיט א קול, וואס איז
געווען א געמיש פון א דונערדיקן באס, צוזאמען מיט א דיך-שפיציקן
קויטש.

— נישט אויסצוראטן אייך. איר האט זיך צעפלאדיעט ביי אונדו ווי
קאקארטשעס! מיר דארפן נישט האבן קיין זשורנאליסטן דא! די לופט
איז דא שוין אזוי אויך פארפעסטעט! ווי די מיז וועלן מיר אייך אויס-
ראטן! אין די קאנצענטראציע-לאגערן וועט איר ביי אונדו פארפוילט
ווערן!

מיין הארץ איז ערגעץ אריינגעפאלן, איך ווייס נישט וואו.
ער האט מיך איבערגעגעבן צו א צווייטן באאמטן.

דער צווייטער באַאָמטער האָט גענומען די פעדער, זיך איינגענורעט אין פּאַפּיר און געמורמלט פון פּאַפּיר אַרויס שטילערהייט איך זאָל הערן :
 — אויב איר מיינט, אַז די גאַנצע געשיכטע איז אונדז אָנגענעם, האָט איר אַ טעות. עס קאָסט אונדז גענוג געזונט. נאָר מיר האָבן קיין ברירה נישט. תּלינים מאַכט מען פון אונדז...
 איז מיר געוואָרן אַ ביסל לייכטער. ס'האַרץ איז ווידער געקומען אויפן אָרט.

דער דריטער באַאָמטער, אַ דאָרער, אַ בלאַנדער, מיט אַ זומערשפּרינקל-דיקן פנים און דינע געשניצטע וואַנסעלעך — האָט מיר דערלאָנגט אַ קאָלדע, אַרויסגעגעבן אַ נומער פון באַראַק, באַשטימט אַ נאָרע צום שלאָפן און געזאָגט :

— דאָ וועט איר בלייבן. איר טאָרט זיך פון דאָנען נישט רירן, פון דאָנען וועט מען אייך טראַנספּערירן אין אַן אַנדער לאַגער. אַ פרעמדער טאָר זיך נישט אַרומשליאַנדערן אויף דער פּריי. פּיאָוקעס אויף אונדזער קאָפּ, מיר האָבן אייך צו לאַנג געדולדעט !
 ס'האַרץ איז מיר ווידער איינגעפּאַלן.

און דאָ קומט אַ קאָפיטל פון מיינע העלדישקייטן און גבורות, וואָס מען מעג דאָ באַשרייבן. אַזעלכע העלדישקייטן באַגעגנט מען בלויז אין העכסט-אינטערעסאַנטע ראַמאַנען, אָדער אין די פּאַנטאַסטיש עקזאָטישע פּילמס. אַז איר וועט הערן, ווען איר אַליין צוגעבן, אַז ראַנאַלאַדאָ ראַנאַליני אָדער גערשוני אָדער דער שפּאַנישער העלד זאָראַ לאַפּאָראַ איז אַנטקעגן מיר אַ שלומיאל און אַ לעמעשקע.

נאָך דער רעגיסטראַציע קומט צו מיר אַ יונגער זשאַנדאַרם מיט אַ בער-דעלע ווי אַ שוואַרץ בענדל אַרום דער גאַמבע, און רוימט מיר איין אויפן אויער מיט אַ פּאַרזשמורעט אויגל :

— איר קאָנט אַרויסגיין אַביסל אין דרויסן, כאַפן אַ שפּאַציר. דאָרט הינטערן טויער ציט זיך דער גרויסער וועג. און ווייטער — וויסט וואָס איר האָט צו טאָן...

האָב איך איינגעשטעלט דאָס לעבן און בין אַרויס אין דרויסן, געשפּאַצירט צווישן די באַראַקן, באַטראַכט מיין נייע איינקומעניש און מיינע מיט-איינוואוינער פון לאַגער.

בין איך מיר געגאַנגען אַזוי מיט אַ שבת-נאַך-מיטאַג-גענגל, אַ מנוחה-דיקס, פאַרלייגט די הענט אויף הינטן, ווי אַ מיושבדיקער בעל-הבית, וואָס באַטראַכט זיינע גיטער.

איך גיי און איך טראַכט און עס וואונדערט מיך: אַ האַלבן טאַג אַז מען האַלט אין ברענגען אַהער גאַנצע אויטאָבוסן מיט געכאַפטע מענטשן און די מחנה וואַקסט נישט. עפעס ווערט זי צעקראַכן און איינגעטייעט ווי שניי אין פּרילינג. בין איך חושד, אַז דער עולם גליטשט זיך אַרויס און מען מאַכט אַ שטילן ויברח. מיין קאַלעגע, דער שרייבער, איז מיר אויך אונטערן האַנט פאַרשוואַנדן געוואָרן. איז מיר קשה.

און אַזוי, גייענדיק און טראַכטנדיק, שאַר איך מיך צו צום טויער.

דער טויער איז נאַסטעזש אָפּן. ביים טויער שטייען דריי וועכטער — סאַלדאַטן. זיי דערזעען מיך, דרייען זיך אויס צו מיר מיט די רוקנס און מיט די פּנימער איינער צום אַנדערן, ווי אַ סגל, ווי זיי וואַלט פירן אַ וויכטיקן שמועס. איך זע באַשיינפּערלעך, ווי זיי מיען זיך, אַז איך זאָל זען, אַז זיי זעען מיך נישט.

שטיי איך הינטער זיי און טראַכט ווי האַמלעט: גיין אַדער נישט גיין? נעמט איינער פון די סאַלדאַטן און הייבט אָן צו ווינקען צו מיר מיט אַ פינגער פון הינטן, ווינקט אין דער ריכטונג צום טויער, ווי איינער רעדט: „וואָס שטייטו, למך איינער, נעם און גיי“.

נעם איך און גיב אַ הוסטל, מאַכט מען זיך אַז מען הערט נישט. נעם איך זיך אַז מיט מוט און לאַז זיך דורכן טויער. רייסט זיך אָפּ איין סאַלדאַט פון דער קופּקע און לויפט מיר נאָך, בלייב איך אַ טויטער. ערשט ער דערלאַנגט מיר אַ שטיק ברויט מיט קעז און ער זאָגט מיר אין דער שטיל:

—דאָ ציט זיך אַ ברייטער וועג וואָס פירט פון איין זייט קיין מודעט און

פון דער צווייטער זייט קיין טולוז ... אַ רעוואַואַר ...

גלות

ווער איך שוין אַ גרויסער העלד און לאַז זיך פאַמעלעך אַרויס צום ברייטן שיינעם געפלאַסטערטן וועג. איך גיי רואיק, געלאַסן. עלעהיי עס גייט זיך אַ מענטש און שפּאַצירט זיך, חלילה, אַן זייטיקע כוונות. לויפן? חלילה, וואָס בין איך אַ דעזערטיר? אַז מען וועט מיר כאַפּן און הייסן גיין צוריק וועל איך מיר גיין צוריק אין לאַגער אַריין, אַבער אַלץ לאַיאַל, כּשר...

קומען מיר אַן אַנטקעגן צוויי יידן, איינער אַן עלטערער, דער צווייטער אַ יינגערער, זעען אויס ווי בעלי מלאכות, נאָר אין דער אמת איז גאָר איינער אַ שניידער און דער צווייטער אַ שוסטער. מיר צורעדן זיך. זיי וואוינען אויך אין דעם זעלבן לאַגער שוין 6 חדשים. זיי וואוינען דאָ זאַלבעצוועלפט יידישע בעלי מלאכות אין איין קליינעם באַראַק. זיי אַרבעטן דאָ פאַר די אַנגעשטעלטע, פאַר די לאַגער מענטשן, און האָבן דאָ פּריווילעגיעס. זיי וועט מען פון דאַנען נישט אַוועקשיקן, מען דאַרף זיי האָבן.

זיי דערציילן מיר: אַלע נאַכט ווערן פון דאַנען אַרויסגעפירט פאַרטיעס פליכטלינגע. מען פירט זיי אַרויס אין אַנדערע לאַגערן, אין אמתע לאַגערן, ערגעץ אין שטיין־וויסטענישן, אַדער טיפע בלאַטעס, וואו אין מיטן תּמוז פאַרשלוּמפּערט מען דאַרטן דאָס היטל. לאַגערן מיט שטעכעדיקע דראַט, מיט באַוואַפנטע וואַך, מיט צוואַנגס־אַרבעט, מיט עקזעקוציעס, מיט אומפּלייט, מיט שמוץ. דאַרט שלאַפּט מען אויף אַזעלכע צעפּוילטע שטרוי־זעק, אַז מען שטעקט אַריין אַהין אַ פינגער דערפילט מען וואסער. לאַגערן מיט בית עולםס, וואָס האָבן זיך צעלייגט אויף מיילן ווייט, און קברים, וואָס וואַקסן ווי שוועמלעך נאָך אַ רעגן.

און דערביבער — זאָגן זיי — איז גלייכער, אַז איך זאָל נאָך היינט פון דאַנען אַפּציען, מחמת פון זיכערע קוועלן ווייסן זיי, אַז היינט וועט מען אַוועקפירן אַ פאַרטיע קיין אגדא, אַ ביטערער לאַגער, נישט פאַר אייערע כחות. טאָ מאַכט בעסער פּיס... באַלד וועט דאָ דורכגיין אַן אויטאָבוס, וואָס גייט קיין טולוז. זאָל איך נעמען און מאַכן ויברח.

דער טונקעלער

אין דער טונקלקייט האָבן אויפגעשיינט צוויי ליכטיקע לאַמטערנעס.
עס איז אָנגעקומען אַן אויטאָבוס. „טולוז-טארן“. מיינע באַגלייטער האָבן
מיר אָונטערגעהויבן, אַריינגעשטופט אין וואָגן און מיר זיינען אַוועק.
איך זיך אַ מטושטשער און אַ ביסל אויפגערודערט פון דער זעלבסט-
דורכגעפירטער אַוואַנטורע. קוק זיך אַרום און בלייב פלוצלונג אַ פאַר-
ציטערטער. ווי אַ שלאַנג וואַלט זיך דאָ פלוצלונג באַוויזן. נעבן מיר
זיצט דער שעף פון דער פּאַליציי, דער רויט-פּנימדיקער רוצח, וואָס האָט
אויף מיר אַזוי געפיערט ביי דער רעגיסטראַציע.

נאָר וואָס זע איך ?

דאָס רויטע פנים צעשמייכלט זיך גאָר מיט מילדער לייטזעליקייט, זיינע
אויגן קוקן אויף מיר מיט גוטהערציקייט פון אַ נאָענטן פּריינט.
דערוויל האָט זיך אָפגעשטעלט דער אויטאָבוס. מיר זיינען געקומען
צו אַ סטאַנציע. דער שעף שטייט אויף, דאָ דאַרף ער אַרויסגיין. ער
געזעגנט זיך מיט מיר און ווינטשט מיר: „באָן וואַיאַזש“, דריקט מיר די
האַנט און שטייגט אויס.

פון שרעק האָב איך קיין כוח נישט אַראָפצואוואַרפן פון זיך די שרעק און
בלייב זיצן ווי נאָך אַ גרויסער שלאַכט, מיד און צעמישט.
פּראַנקרייך, מיין פּאַרלוירענע, צעפאַרענע, צעחושכטע פּראַנקרייך. מיט
דיין הומאַניש-באַרבאַריש-ברידערלעך-ברוטאַלן רעזשים.

**

שפעט אין אָונט איז מיין אויטאָבוס אָנגעקומען אין טולוז. די שטאָט
איז געווען טויט, אויסגעליידיקט און אויסגעלאָשן. אין שטאָט האָט זיך היינט
אַ ביסל געטאָן מיט די אַבלאַוועס, מיט די אַרעסטן, איצט איז זי מיד און
פאַרחלשט. איך בין אַראָפגעגאַנגען פון אויטאָ מיט אַ שטאַרקער האַרץ-
קלאַפעניש. כ'האַב זיך אַוועקגעשאַרט ביי די ווענט זוכן אַ נאַכט-לעגער.
נאָר נישט קיין פּריינט און נישט קיין באַקאַנטן האָב איך שוין
געפונען. אַ סך פון זיי זיינען היינט געכאַפט געוואָרן אין די אַבלאַוועס,
מאַנכע זיינען אַרעסטירט געוואָרן און מאַנכע זיינען זיך צעלאָפן. איך

בין אױעקגעגאנגען שלאנדערן איבער די נאכטיקע גאסן פון דער פינצטערער שטאָט. דאָס װעטער האָט געלאָזט װיסן, אָז היינט איז דעצעמבער, געלאָזט װיסן מיט אַ דריבנעם רעגענדל װאָס האָט איינגעװיקלט דעם גאַנצן דרויסן אונטער איין גרויסן פאַרטוך.

אויף אַ זייטיקן פלעצל האָב איך זיך אָפגעשטעלט. דאָ איז געשטאַנען אַ טונקעלער מאַנומענט, אַ הויכער זייל מיט אַ צלם אויף װעלכן עס איז געהאַנגען דער געקרייציקטער יעזוס. דער זייל האָט געהאַט אַ דעכל, דאָ, אונטערן דעכל, האָרט ביים זייל, האָב איך זיך צוגעשפּאַרט. פון איין זייט יעזוס, פון דער צװײטער זייט איך — ביידע זײנען מיר געװען געקרייציקט. אַזױ האָב איך דורכגעפּרױרן די נאַכט.

מיטן גרויען באַגינען האָב איך זיך אויסגעשטוכעט, זיך אָפגעטרייסלט װי אַ נאַסער הונט און װײטער גענומען װאַנדערן אין דעם פייכטן טומאַן פון גרויען פרימאַרגן, אָן אַ זונען אויפגאַנג. דורכגעגאַנגען אַ צװײ בריקן איבער דעם פאַרנעפּלטן טײך גאַראַן מיט זײן אומהײמלעך שװאַרץ װאַסער. דאָ נישט װײט אויפן ברעג פון טײך האָב איך דערזען ברייטע מאַסיווע טרעפּ, װאָס האָבן געפירט צום טױער פון אַ גרויס הויז, אַ שװאַרצעס, אַ מגושמדיקס. דאָס איז דער שטאַטישער שפּיטאַל, „האַטעל דיע“, גאַטס האַטעל.

מיד און צעבראַכן פון דעם משװענעם מעת־לעת האָב איך זיך אַ װאַרף געטאַן אויף די דאָזיקע נאַסע טרעפּ אָפצורױען. דערביי האָב איך געטראַכט: עס װאַלט געװען גוט, װען איך װער קראַנק אויף אַ לונגען־אַנטצינדונג. אפשר װעט גאַט געבן נאָך אַזאַ נאַכט װעל איך טאַקע קראַנק װערן אויף אַ לונגען ענטצינדונג, און איך װעל מיר דאָ אין שפּיטאַל זיך צעלייגן װי אַ שררה און װעל מיר דאָ מיט גאַטס הילף איבערקרענקען די שלעכטע צײט, די אַבלאַװעס און אַלע צרות.

איך האָב מיר איינגעקאַרטשעט און בין איינגעשלאָפן.

אין שפיטאָל

איך האָב מיך אויפגעכאַפט אין שפיטאָל „האַטעל דייע“. דער חולה, וואָס איז געלעגן לעבן מיר, אין צווייטן בעט, מיט אַ חלבנעם פנים און כריי-פענדיקן ברוסט־קאַסטן — אַ שפּאַניער, וואָס האָט געקענט אַ ביסל רוסיש, אויסגעלערנט פון זיינע רוסישע „חברים“ אין שפּאַנישן בירגער־קריג — האָט מיר דערקלערט, אַז היינט פרי האָט מען מיך אויפגעהויבן פון די טרעפּ ביים טויער און אַריינגעבראַכט אַהער.

איך האָב מיך אומגעקוקט: אַ גרויסער זאַל מיט אַ סך בעטן, מיט אַלערליי חולאים פון אַלערליי נאַציאָנען און קאָלירן: פראַנצויזן, יידן, איטאַל־יענער און מער פון אַלץ שפּאַניער, פליטים פון בירגער־קריג אין שפּאַניען, וואָס זיינען אויסגעוואַגלט געוואָרן אין גלות פראַנקרייך, פאַרהונגערט אין די לאַגערן און פאַרפייניקט פון אַלערליי קראַנקהייטן, מערסטנטייל פון שווינד־זוכט, וואָס האָט באַרייכערט און מיטגעהאַלפּן דעם וואוקס פון פראַנקרייכס בית־עולם־וועזן.

די ערשטע זאך, וואָס מיר איז געווען קשה, איז געווען די גרויסע צאָל פון ניט־יידישע קראַנקע. הייסט עס, אַז די אומות העולם קרענקען איך. איך האָב געמיינט אַז קראַנק זיין איז בלויז אַ יידישער פאַך.

בכלל איז דער זאַל געווען אַ זאַל פון געמישטע קרענק, קאַסמאָפּאָליטיש. קיין איינער פון די קראַנקע האָט זיך נישט געהאַלטן שטרענג ביי זיין ריין נאַציאָנאַלער ליניע. אַזוי, למשל, האָט אַן איטאַליענער געקענט ליגן אויף אַ „שפּאַנישער“ קרענק, אַ שפּאַניער — אויף אַ „פראַנצויזישער“ קרענק, אַ פראַנצויז — אויף אַן „ענגלישער“ קרענק און אַן ענגלענדער — אויף אַ ריין „יידישער“ קרענק.

מיין ערשטער געדאנק איז געווען: איך דאנק דיר, גאט, האר פון דער וועלט, וואס דו האסט מיך קראנק געמאכט און געבראכט מיר אהער צו צו, אונטער דעם באַלקן פון שפיטאל, מיט מיין קראנקן קאפ אין אַ געזונטן בעט.

דאָ וועל איך מיך צעלייגן ווי אַ גראַף און וועל מיר קרענקען, ביו די מגפה פון אַבלאָועס און אַרעסטן וועלן אויפהערן צו בושווען אין דרויסן. לייג צו דיין אויער צו מיין תפלה, פאַרמייד פון מיר אַ רפואה שלימה, פאַרלענגער מיין שלאַפקייט און באַשיץ מיך פון די הענט פון די מקטרגים און כאַפער, אמן סלה.

און איך האָב מיך דאָ צעלייגט ווי ביים טאַטן אין ווינגאַרטן, פאַרזאָרגט מיט אַלע וואוילטאָגן. ואפילו מיט מוזיק האָט מען מיך פאַרזאָרגט. טאָג ווי נאַכט זיינען דאָ אַנגעגאַנגען וויי-קאַנצערטן, אינטערנאַציאָנאַלע פּיץ-כאַראָלן און דער עיקרשט הוסט-סימפּאָניעס פון אַלערליי קולות און אינסטרומענטן: פאַרקייכטע, כריפּנדיקע, פאַרלייכעצטע, שלוקערצדיקע הוסטן מיט שפּייכעך באַפאַרטע.

איך האָב שוין געקאַנט דערקענען יעדן הוסט לויט זיין כאַראַקטער, ריטם און טעמבער און צו וועלכער נאַציע ער געהערט. איך האָב שוין גע-וואוסט, צי דער הוסט איז פון אַן איטאַליענער, פראַנצויז, שפּאַניער אָדער דאָס איז דער עכט יידישעכער יאָדושליווער הוסט.

און געשטאַרבן איז מען דאָ שטאַרק. אין ריטייל און אין האַלסייל. נעכטן אָונט, פאַרן שלאַפּן-גיין, האָט מיין שכן אַפּגעזאָגט וודוי און זיך גענומען צו זיין גסיסה-אַרבעט. צוערשט העכער, נאַכדעם שטילער, פּיאַניסימאָ. דער זייגער אויפן וואַנט האָט אים אויסגעציילט זיינע לעצטע רגעס, און ער איז אַנטשלאַפּן געוואָרן. איך בין אויך איינגעשלאַפּן. נישט מער, איך בין אין דער פרי אויפגעשטאַנען עסן פרישטיק און ער נישט. איך האָב זיך צוגעקוקט צו דעם דאָזיקן שטאַרב-פאַבריקל, און עס האָט מיך דורכגענומען אַ גרויס פאַרדרוס.

עס האָט מיך פאַרדראָסן אלמאי דער גאַנצער ענין פון טויט איז ביי מיר אַזוי וואַכעדיק געוואָרן. אלמאי איך האָב פאַרלאָרן דעם דרך ארץ

פאר זיין מאַיעסטעט דעם טויט. סטייטש! אַזאַ גרויסע זאַך ווי דער טויט, וואָס איך האָב פון אים געהאַלטן אַן עולם ומלואו, און וואָס אַסקאַר אואיילד זאָגט אויף דעם, אַז נאָך ליבע איז ער, דער טויט, די וויכטיקסטע און לעבעדיקסטע זאַך אין לעבן — איצט האָט ער ביי מיר פאַרלוירן זיין חשיבות. פאַרלוירן זיין רייץ, זיין מיסטיק, זיין סודותדיקייט, און איך האָב געפילט, אַז נאָך אַ ביסל און איך וועל ווערן אַזוי גלייכגילטיק צום טויט, ווי אַ שמש פון חברה־קדישא.

און דאָס האָט מיך פאַרדראַסן.

און נאָך אַן אַנטוישונג האָב איך געהאַט: אויפן געביט פון קראַנקן־שוועסטעריי. פון דער ליטעראַטור, פון די מעשה־ביכלעך און בכלל פון יעדער שפיטאַל באַשרייבונג, האָב איך געוואוסט, אַז קראַנקען־שוועסטער זיינען על פי רוב, שיינע, יונגע, סימפאַטישע, מילדע און בלאַנדע פרויען, און אַז זיי פאַרליבן זיך אין חולה און דער חולה אין זיי און זיי זיינען זייער באַרמהערציק. זיי לייגן אַרויף זייער וואַרעמע האַנט אויפן קאַלטן שטערן פון חולה, אַדער פאַרקערט, זייער קאַלטע האַנט אויפן היציקן שטערן פון חולה, און זיי קילן און זיי טרייסטן און זיי קוויקן; און אַז ליבער שמייכל שוועבט שטענדיק אויף זייערע ראַזע ליפן, וכדומה אַזעלכע אילוזיעס וואָס מען לייענט אָפט אין ראַמאַנען און מען זעט עס אין די מאַוויס.

אַבער דאָ איז עס נישט אַזוי געווען.

דאָ איז דער גאַנצער סטעף פון די קראַנקען־שוועסטער געווען גרינטלעכע מיאוסקייטן, אַלטע און זייערע נאַנעס אין שוואַרצע אַנגעפוישטע קליידער און פאַרטוכער, ווי אין יעדער קלייד וואָלט געווען אַ גאַנצער סטויג היי. די גרויסע ברייט־ראַנדיקע הייבן אויף די קעפ, ווי שירעמס, האָבן אַנגעטראַגן אַ חושך. נאָר אַ מעלה האָבן זיי געהאַט, וואָס זיי האָבן פאַרשטעלט אַ ביסל די פנימער פון די נאַנעס. גם זו לטובה. זיי האָבן זיך אַרומגעדרייט ווי גרויסע פלעדערמיי, נישט געקוקט קיינעם אין די אויגן, געווען צע־כעסט, פאַרביסן, ווי מען וואָלט זיי געקוילעט די קאַפּאַטע.

איך האָב נישט געזען, אַז זיי זאָלן עמעצן זאָגן אַ גוט וואַרט, אַ טרייסט וואַרט. נאָר האָבן זיי דערזען, אַז עמיצער גוססט, איז מען שוין געווען ביי

זיין בעט מיטן גלח, מיט אַנגעצונדענע ליכט און מען האָט געפרעפלט אַ תפילה.

בכלל האָבן זיי, דוכט זיך, דאָ מער אָפגעגעבן זיך מיט דער זינדיקער נשמה פון חולה איידער מיט זיין קראַנקן גוף.

צוויי שעה אין טאָג, פון 1 ביז 3, איז דער שפיטאַל געווען אָפן פאַר באַזוכער, איבערהויפט פאַר קרובים, וואָס פלעגן קומען באַזוכן די קראַנקע, אַ שעה פריער פאַרן עפענען דעם טויער, פלעגן שוין שטיין שערענגעס מיט מענטשן מיט פעקלעך אין די הענט און רייסן זיך אין אינעווייניק.

אין איין מינוט פלעגן אַלע זאָלן, אין אַלע אָפטיילונגען פון שפיטאַל ווערן אָנגעפילט מיט מענטשן, יעדעס בעטל פלעגט ווערן אַרומגערינגלט מיט באַזוכער, אויך ביי מיין בעטל איז געשטאַנען אַ געזעמל ווילד־פרעמדע מענטשן, וואָס האָבן זיך אָנגעגעבן אַלס באַענטע קרובים. איינער האָט מיך אָנגערופן „פעטער“, אַ צווייטער „קאַזין“, אַ דריטער „שוואַגער“, „גליד־שוועסטערקינד“ און איינע, אַ יונג, שיין מיידל, האָט מיך אפילו אָנגערופן „חתן“. „מיין טייערער, מיין ליבער חתן“. מיך אָנגערופן אפילו ביים נאָמען „טונקעלער“ (פון וואָנען האָבן זיי געוואוסט מיין נאָמען?) און אַלע האָבן זיי מיר דערלאָנגט מתנות, נאָכגעפרעגט זיך אויף מיין זעלבסט־פילונג, אויף מיין טעמפּעראַטור, וועגן מיין מאַגן, אָנאַליזע, געטאַפט מיר דעם שטערן, דעם דופק און באַשאַטן מיך מיט עצות, ווי אַזוי איך זאָל אינגיכן... נישט־געזונט ווערן און בלייבן לענגער אויפן קראַנקן־בעט.

איך בין געלעגן אַ מטושטשער און נישט פאַרשטאַנען וואָס דאָ טוט זיך. נישט אַנדערש, אַז דאָס זיינען בילדער פון היץ, אַ פראַדוקט פון מיין צעהיצטער פאַנטאַזיע. וואַרעם, היתכן, אַ גאַנצע שטאַט זאָל פלוצלונג ווערן באַהערשט מיט פריינטלעכקייט צו קראַנקע און אויסברעכן אין אַזאַ רירנדן עקסטאַז פאַר דער הייליקער מצווה פון ביקור־חולים?

אין דער אמתן האָט עס מיר הנאה געטאַן. אין אַ שפיטאַל באַשרייבונג איז מער ווי יושר ס'זאָל זיך אַריינכאַפן אַ בילד פון היץ־פאַנטאַזיע. שרייבער האָבן זייער ליב צו שילדערן ווי זייער העלד רעדט פון היץ, פון משוגעת,

פון חלומות, וויזיאַנען און נאך אַזעלכע זאַכן. איך קען אַ ראַמאַניסט, וואָס אַז עס פאַרפעלט אים פּאָדים און ער האָט שוין נישט וואָס צו זאָגן, נעמט ער זיין העלד, מאַכט אים קראַנק אויף אַ הויכער טעמפּעראַטור און לאַזט אים רעדן פון היץ, פאַר פייער און פאַר וואַסער, אויף אַ שטח פון צען זיטלעך. און טאַמער האָט ער נאָך אַליץ ניט וואָס צו זאָגן, נעמט ער אַ צווייטן העלד, לייגט אים שלאַפּן און לאַזט אים חלומען פינצטערע חלומות אַויף פּוסטע וועלדער און פּוסטע פעלדער — ווידער אויף אַ שטח פון 15 זיטלעך. און טאַמער דאַס איז אויך נישט גענוג, נעמט ער אַ דריטן העלד און מאַכט אים משוגע און לאַזט אים באַלעבעטשן לאַנגע אויסטערלישע משוגעתן און אומגעלומפּערטע פּלוידערייען אויף גאַנצע 20 זייטן, אַ חוץ אויסגעשרייִצייכנס און פינטעלעך. איז דאָך אַ יושר, אַז מיין שפּיטאַל באַשרייבונג זאָל אויך באַרייכערט ווערן מיט אַזעלכע וואַנדערלעכע אַב־סורדאַלע פּאַנטאַזיעס. וואַרעם, וויבאַלד פּאַנטאַזיע איז דאָך ניט שייך. אויב פּאַנטאַזיע לאַזט מיך.

באַלד איז מיר אַליץ קלאַר געוואָרן. ניין, עס איז נישט קיין היץ און נישט קיין פיבער־בילדער. עס איז אַ ניכטערע, טרויעריק־רעאַלע ווירק־לעכקייט.

אַט די אַלע ווילד־פרעמדע מענטשן און קלאַמפּערשטיקע קרובים, וואָס זיינען אַנגעלאַפּן מיט מתנות און מיט אימפעט מיך און אַנדערע מבקר־חולה זיין, זיינען — אַנטלאַפּענע פון דער גאַס, וואו עס בושעוועט די עפּידעמיע פון אַבלאַוועס, אַרעסטן און מענטשן־כאַפּעריי, וואָס, ווי געוויינלעך, פּלעגט עס פון 1 ביז 3 דערגרייכן די העכסטע שטופּע און וואָס יידן פּלעגן עס אַנרופּן די גרויסע „אַבלאַווע־מלכה“.

האַבן די מענטשן געזוכט אַ מקום־מקלט און דער מקום־מקלט איז געווען אונדזער שפּיטאַל. אַהער האַבן די כאַפּער ניט געטאַרט דערגרייכן און די מענטשן דאָ זיינען געווען אומבאַרירלעך.

דערפאַר איז מען אַהער געלאַפּן, אַ שטייגער ווי אַ פרעמדער, אַ הונגע־ריקער מענטש לויפט אַריין אויף אַ פרעמדער חתונה אַלס נאַענטער מחותן.

איז צעיאַכמערט פון שמחה, קושט זיך אָן מיט דער כלה און עסט זיך אָן מיט אַ חופּה וועטשערע.

מיין נאָמען האָבן זיי, מיינע „קרובים“, אויסגעפונען אויף דעם טאַפּל, וואָס איז געהאַנגען אויף מיין בעט מיט דעם געבוי אויפגעשריבענעם גאַנג פון מיין קראַנקהייט.

און נאָך האָב איך אויסגעפונען, אַז אַ סך פון די יידישע חולאים, וואָס ליגן דאָ אויף די בעטלעך, זיינען אויך פון די דאָזיקע וואָס האָבן זיך געפרוואוט ראַטעווען פון דער דרויסנדיקער אַבלאַווע־עפידעמיע. אויך די דאָקטוירים האָבן זיך דערוואוסט וועגן דעם נייעם מין פאַציענטן און אַ נאָמען האָבן זיי געהאַט פאַר דער דאָזיקער קרענק — „אַבלאַווע־אַנטריניקוס“.

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ רייניקונג. נישט חלילה, אַ סאַניטאַרישע אָדער אַ היגיענישע רייניקונג, וואָס דאָס וואָלט געווען אַ פאַרלעצונג פון דער אַלטער פראַנצויזישער טראַדיציע... נאָר פשוט, מען האָט גענומען אויסשרייבן און משלח זיין די דאָזיקע קראַנקע פון שפיטאַל. פאַרשטייט זיך, מיך אויך בתוכם.

הילפס-קאמיטעט פאר פליכטלינגען

אז איך בין ארויס פון שפיטאל, האט זיך מיר דער גאנצער דרויסן פארגעשטעלט ווי איין גרויסער ווייגעשריי פון פראגע-צייכנס? וואוהין גייט מען? וואוהין לויפט מען? וואו באהאלט מען זיך? אין די אויערן האבן מיר נאך געבויערט די ביזע התראות פון דער פרעפעקטור און אירע יוצר משרתים.

דער פרעפעקט — (גאווערנאר) האט געווארנט מיט א שטרענגען ביזער: אויב מען כאפט מיר נאך איין מאל, גיי איך אין לאגער אריין.

א צווייטער באאמטער האט נאך צוגעגעבן:

— דאס וועט זיין ניט סתם א לאגער, נאר א קאנצענטראציע-לאגער! א קאנצענטראציע-לאגער! פארשטאנען?!

א דריטער באאמטער, מיט א פנים פון א פויגל, מיט קרומע וואנסעלעך, האט שטארק מסביר געווען:

— דאס וועט זיין א דיסציפלינאר-לאגער מיט שטעכעוודיקע דראט, אן אורלויב, מיט צוואנגס-ארבעט.

און א פערטער האט גערעדט מיט א סאדיסטיש שמיכעלע:

— מיר'ן איך שיקן אין אפריקע. איר'ט דארט בויען אן אייזנבאן ליניע.

און דער גאנצער אנסאמבל האט צוגעהאלפן:

— אן אייזנבאן ליניע איבערן מדבר סאהארא.

— מיט שלאנגען און עקדישן.

— צווישן לייבן און לעמפערטן.

מען קען ניט זאגן, אז דער דאזיקער פומון זאל מיר זיין צום הארצן. מחמת איך האב געוואוסט, אז לויט מיין פיזישן און גייסטיקן צושטאנד

און ליטווישער אָפּשטאַמונג (באַברויסק, מינסקער גובערניע), וועט מיר דער אַפּריקאַנישער טראַפּישער קלימאַט זיין אַ ביסל אומגעזונט; און בויען אַן אייזנבאַן-ליניע איבער. דעם מדבר סאַהאַראַ וועט אויך זיין פאַר מיר אַ ביסל ניט צו דער האַנט.

און וואָס שייך לייבן און לעמפּערטן, זיינען זיי אויך ניט קיין פּאַסיקע חברותא פאַר מיר, ווייל בטבע בין איך אפילו מיט אַ היימישן הונט אויך ניט שוה בשוה.

דעריבער איז פאַר מיר די פּראַגע געשטאַנען אין פּולן ברען און גלאַנץ: — וואוהין גייט מען? און וועמען פּרעגט מען? און וואו געפינט מען אַ מקום מקלט?

איז ביי מיר געבליבן צו גיין אין יידישן פליכטלינג-קאַמיטעט. אין דער שטאַט האָט צו יענער צייט עקזיסטירט אַ שטאַטישער פליכטלינג-קאַמיטעט, וועלן מיר גיין אַהין זיך שוואל-עצה זיין.

מיט גרויס פרייד האָבן איך זיך געלאָזן גיין צו יענער גאַס צו וואו ס'געפינט זיך דער קאַמיטעט. די שעה איז נאָך געווען אַ פּריע. די גאַסן זיינען געווען ליידיק. די שטאַטישע מערק און שפּיז-האַלעס זיינען געווען פּוסט פון מענטשן און פון סחורות. דער האַנדל איז בכלל געווען אָפּגע-שטאַרבן. די האַלעס און שפּיז-קראַמען אַרום האָבן געקוקט בלינד מיט זייערע אָפּענע טירן-לעכער. וואו ניט וואו איז געשטאַנען אַ ויי ביי אַ שטיקל האַרטן קען. אַן אַלטע מאַרק-הענדלערין האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ פאַרדאַרטן ציטרין צום פאַרקויפּן. אויף אַ קורצן בענקל איז געזעסן אַ שוסטער און געלייגט אַ גומענעם זויל אויף אַן אַלטן שוך. איבער די טירן פון אייניקע האַלעס זיינען נאָך געהאַנגען די אַלט-פאַרגעסענע שילדן: „מילכוואַרג“, „פלייש“, „פּיש“, „קאַלבאַס“, וואָס האָבן געטריבן ביטערן חווק און קאַטאַוועס און עס האָט זיך געדוכט, אַז די אַלע אָפּענע לעכער האָבן געלאַכט מיט אַ מעפיסטאָפּעלשן געלעכטער.

די שעה, ווי געזאָגט, איז נאָך געווען אַ פּריע. די מענטשן-יעגער האָבן נאָך מסתמא גערוט פון נעכטיקע אַבלאַוועס און נאָך ניט אַרויס צום מענטשן-יאַגד. איך האָב מיך געשאַרט ביי די ווענט, זיך געגנבעט דורך די הינטער

געסלעך, ביז איך בין צוגעקומען צום הויז, וואו עס האָט זיך געפונען דער קאַמיטעט.

דער אַריינגאַנג איז געווען באַלאַגערט פון פליכטלינגע. בלייבע, דער-
שראַקענע, מידע, מיט אויסגעלאַשענע אויגן; אייניקע זיינען נאָך געשטאַנען
פון מיטן נאַכט. פאַרשמאַכטע העלדזער האָבן געברומט אַ שטייגער ווי די
אַמאַליקע רוימישע מאַסן:

— ברויט און — לאַגער!

אַרום עלף אַ זייגער האָט אַ געלער יונגערמאַן געעפנט די טיר. די
טעטיקייט פון קאַמיטעט האָט זיך אַנגעהויבן. מען האָט אונדז אַריינגעלאָזן
אין הויף.

די אַראַנזירונג פון דער קאַמיטעט-טעטיקייט איז געווען זייער קלוג.
די אַנפירערשאַפט איז באַשטאַנען פון דריי דירעקטאָרן. איינער דער גראַן-
ראַבען פון שטאַט, אַ ייד מיט אַ שוואַרץ בערדל וואָס האָט גערעדט (ניט
דאָס בערדל, נאָר דער ראַבען) נאָר העברעאיש און דווקא מיט דער הברה
ספרדית. דער צווייטער, אַ רב פון בריסל, אַ ייד אַ כעסן, וואָס האָט גערעדט
נאָר פראַנצויזיש. און אַ דריטער — דער ראש פון דער געמיינדע, אַ ייד
וואָס שטאַמט פון דער פראַנצויזישער מאַראַקאָ, און רעדט נאָר שפּאַניש.
ווייטער איז געווען אַ סעקרעטאַר, אַ דאַרער אויסגעצויגענער יונגערמאַן
מיט אַ טאַליע, מיט אַ פנים פון קאַפיטאַן דרייפּוס: קליינע וואַנסעלעך, אַ
צוויקער אויף אַ שוואַרצן בענדל, מיט לאַקירטע נעגל און אַ מילכיקן קול.
ער שטאַמט פון ערגעץ אַ קליין שטעטל אין נאָרמאַנדיע.

די טאַקטיק פון דעם קאַמיטעט איז געווען איינגעשטעלט אויף פאַלגנ-
דיקן דיפּלאַמאַטישן שטייגער:

אויב דער פליכטלינג איז געווען אַ פראַנצויזישער ייד, האָט אים אויפ-
גענומען דער גראַן-ראַבען און מיט אים גערעדט העברעאיש מיט דער
הברה ספרדית. אויב דער פליכטלינג איז געווען אַ רומענישער ייד, האָט
אָים אויפגענומען דער בריסעלער רב און גערעדט מיט אים פראַנצויזיש
אַדער פלעמיש. אויב אַבער דער פליכטלינג איז געווען אַ רוסישער אַדער

פוילישער ייד, האָט אים אויפגענומען דער ראש פון דער געמיינדע און גערעדט מיט אים שפּאַניש אָדער פּאַרטוגעזיש.

די טירן צו די אינעווייניקסטע חדרים זיינען נאָך געווען פּאַרמאַכט. דערוויל האָט איינער אַ גאַליציאַנער פּליכטלינג, וואָס איז געשטאַנען ענג צוגעשפּאַרט צו מיר, מיר מסביר געווען דעם מהות פון קאַמיטעט און זיין כאַראַקטער.

— דער קאַמיטעט — האָט ער געזאָגט — באַשטייט פון די היגע פּראַנצויזישע יאָהודים. זייער אויפגאַבע איז צו שטיצן די אומגליקלעכע פּליכטלינגע. נאָר זיי האָבן אַ פּרינציפּ: ניט צו געבן קיין אייגן געלט, סיידן דער „דזשאַינט“ וועט געבן. גיט דער „דזשאַינט“, גיבן זיי אויך. שיקט דער „דזשאַינט“ אַריין עטלעכע דאָלער ווערט אין קאַמיטעט לעבעדיק. עס קומען צו לויפן די פּילאַנטראָפּן פון שטאָט און מען נעמט אויסטיילן שטיצע, מען ווערט שטאַרק פּאַרנומען און עס ווערט אַ גאַראַנטשקע ווי אין אַ קליינשטעטלדיקן מצה-פּאַדריאַד ערב פּסח. לעצטנס האָט דער „דזשאַינט“ אַפּנים זיך פּאַרשפּעטיקט מיט זיין אויסצאָלונג, מחמת שוין אַ וואָך צייט אַז איך קום אַהער, שטיי אָפּ שעה'ן און באַקום ניט אַ פּרוטה. ניטאָ צו וועמען אַ וואָרט צו רעדן.

איין זאָך האָט דער קאַמיטעט אויפגעטאָן אַ גוטע זאָך. ער האָט געפּוּעלט ביי דער ווישי רעגירונג מען זאָל עפּענען אַ יידישן לאַגער. דער היינטיקער אַנגעלאָף אַהער איז: מען וויל זיך פּאַרשרייבן אין לאַגער אַריין. מען האָט שוין קיין כוח ניט צו די אַבלאַוועס.

דער עולם אין הויף איז געוואַקסן ווי אויף הייוון.

דאָס גערעדעריי האָט זיך געשטאַרקט און איינער דעם אַנדערן האָט אַריינגערעדט אין פּנים אַריין מיט גאַל און ביטערניש.

אַ וויביל האָט געוויזן אויף איר קינד מיט אַן אַלט פּנימל און געקלאָגט:

— שוין וואָכן ווי עס האָט ניט געהאַט קיין טראָפּן מילך אין מייכל.

איך וואָלט שוין וועלן גיין אין יידישן לאַגער. אפשר וועט דאָרטן זיין כאַטש אַ טראָפּן מילך.

— און איך קום פון פראַנט. געלעגן אין שפיטאַל. 75 קילאָמעטער
דורכגעמאַכט צופוס — האָט געטענהט אַ יונגערמאַן אין אַ זעלבערשן מונדיר
— און איך האָב ניט וואו איבערצונעכטיקן.

אַן עלטערער ייד מיט אַ בעזים־באַרד אויף דאַרע באַקן האָט גערעדט
מיט אַ צעכראַשקעט קול:

אַ שטאַט קיין עין הרע מיט אַ יידישער עדה זאַל ניט האָבן קיין
שטיקל כשר קיך. שוין צוויי יאָר אַז מען לעבט אויף ברויט מיט טיי.
איך ווייס? אפשר אין יידישן לאַגער וועל איך האָבן אַ לעפל געקעכטס.
מען זאָגט, דאָרטן איז דאָ אַ כשרע קיך.

— אַז מען איז אַן אַ שפראַך, אַ שטומע צונג — העלפט אים אַ יידענע,
קענטיק זיין ווייב — אַ שטראַף פון גאָט, באַדאַרף מען אַריינפאַלן צווישן
פראַנצויזן גאַר. ווער קען פראַנצויזיש, ווער? און צו וואָס דאַרף מען
האַבן אויף דער וועלט אַזויפיל לשונות? אַ מער וואָלט מען רעדן אויף
רוסיש, אַזוי ווי ביי אונדז אין פאָדוואַלאַטישיסק, וואָלט מען פאַרשטאַנען
וואָס מען רעדט. אין יידישן לאַגער וועלן מיר כאַטש זיין צווישן אייגענע.
דאָס גערעדעררי און טענות האָבן געראַלט ווי אַ וואַקסנדיקער געוויטער,
ווי שטאַרקע וואַסערן באַרג אַראָפּ. דאָס בענקעניש נאָך אַ לאַגער איז
געווען אין לשער.

איך טיר האָט זיך באַוויזן דער סעקרעטאַר מיט דער טאַליע און געמאַלדן
אין אַ שלעכטן דייטש:

— קיין געלט וועט היינט קיינער ניט קריגן. היינט וועט מען בלויז
איינשרייבן די פליכטלינגע, וואָס ווילן גיין אין יידישן לאַגער.

איך בין צוגעגאַנגען צום סעקרעטאַר און האָב אים געוויזן מיין קאַרטע,
אַז איך בין אַ צייטונג־מענטש און אַ שרייבער.

ער האָט מיך אַריינגעבעטן אין זיין קאַבינעט און פאַרפירט מיט מיר
אַן אינטעליגענטן שמועס.

דער סעקרעטאַר האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ באַרעדעוודיקן מענטשן
מיט אַ גלאַטן צונג און מיט אַן אייזערנער לאַגיק.

— איר זענט א זשורנאליסט? נו, יא. דאָס האָב איך גלייך פאַרשטאַנען אַזוי גלייך ווי איר האָט מיר געוויזן אייער קאַרעספּאַנדענץ-קאַרטע. איך בין אויך אַ זשורנאליסט. איך שרייב אין מיין שטעטלדיקן וואַכנבלאַט „לאַ ווי די מאַנפעליע“. איצט בין איך גענעראַל־סעקרעטאַר פון אונדזער פליכטלינג־קאָמיטעט. אַ שווערע אַרבעט. עס איז אַ גרויסער רחמנות —

— אויף די פליכטלינגע?

— ניין, אויף דעם קאָמיטעט. מיר האָבן ניט קיין געלט. דער „דזשאַינט“ האָט נאָך ניט צוגעשיקט זיין סובווענץ. און מיר, פּראַנצויזישע יידן, האָבן אַ פּרינציפּ: ניט צו געבן קיין אייגן געלט. מיר זיינען ניט ווי די אַסט־יידן, וואָס האָבן ניט קיין פּרינציפּן... אַך, די אַסט־יידן! מילא, אַז זיי זיינען זיך געזעסן אינדערהיים, איז נאָך געווען אַ האַלבע צרה. אַבער איצט, אַז זיי האָבן זיך פאַרשפּרייט איבער דער וועלט, איז דאָך שרעקלעך. זיי טענהן: זיי זיינען וואַנדערער, פליכטלינגע. און איך פאַרשטיי ניט, אַז וואַנדערער איז וואָס? דאַרפן זיי זיך אַרומשלעפּן איבער דער וועלט? און אַז פליכטלינגע, קענען זיי ניט זיצן אויף אַן אַרט? דעם דאָזיקן געדאַנק האָב איך געשריבן אין אונדזער וואַכנבלאַט. אַלע האָבן מיר געלויבט דערפאַר. איר קאָנט עס אויסנוצן.

ער האָט אַ פּוץ געטאַן זיינע לאַקירטע נעגל און ווייטער גערעדט:

— יא, און נאָך אַ פּרינציפּ האָבן מיר: גלייכהייט. אַלע פליכטלינגע זיינען ביי אונדז גלייך. אַט, למשל, איר. איר זייט אַ זשורנאליסט און מסתמא אַן אינטעלעקטואַליסט אויך, פון דעסטוועגן שטייט איר ביי אונדז ניט נידעריקער פון אַלע אַנדערע פליכטלינגע, און איר זייט באַרעכטיקט צו באַקומען פון אונדז די זעלבע מאַס שטיצע וואָס אַלע. דאָס הייסט, קיינער קריגט ניט, קריגט איר אויך ניט.

— איך האָב דאָך אייך געזאָגט, אַז איך בין ניט געקומען צוליב געלט. איך וויל גיין אין יידישן לאַגער.

— א, אין לאַגער אַרײַן?

— נו, יא. איך וויל זיך ראַטעווען. עס שטייט מיר פאַר אַ קאַנצענ-
טראַציע לאַגער מיט שטעכל-דראַט; מען וויל מיך שיקן קיין צענטראַל-
אַפּריקע צו בויען אַן אייזנבאַן ליניע אין דעם מדבר סאַהאַראַ. צווישן
לייבן און לעמפּערטן, און דאָס איז ניט מיין פּאָך און ניט מיין באַרוף.
— גוט, קומט מיט מיר.

עך האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ גרעסערן צימער. ביי אַ גרינעם
טישל זיינען געזעסן די דריי אויבנדערמאָנטע דירעקטאָרן און געפירט אַ
מיטינג.

— דאָס איז אַ זשאַרגאַנישער זשורנאַליסט — האָט ער מיך פּאַרגע-
שטעלט — ער וויל ניט קיין שטיצע, ער וויל גיין אין יידישן לאַגער.
— טאָו מועד — האָט געזאָגט דער בריסעלער גראַן-ראַבען אין
העברעאיש.

— טרע ביזן — האָט געזאָגט דער בריסעלער רב אין פּראַנצויזיש.
— מאַי ביזן — האָט געזאָגט דער ראש פון דער געמיינדע אין שפּאַניש.
דער סעקרעטאַר האָט מיר אָנגעשריבן אַ בריוו צום דירעקטאָר פון
לאַגער. דער וויצע-פּרעזידענט האָט אים אַריינגעלייגט אין אַ קאַנווערט.
דער פּרעזידענט האָט אָנגעקלעפט אַ מאַרקע און דער ראש פון געמיינדע האָט
מיר אים דערלאָנגט, ווי מען טראַגט אונטער אַ זייער חשובן דיפּלאָם.
ער האָט מיך באַגלייט צום טיר און זיך געזעגנט:
— פּאַרט געזונטערהייט. איך האָף, אַז איר וועט זיין צופּרידן. איר
וועט זיין צווישן אייגענע. איר וועט האָבן אַ סך שטאַף צו שרייבן.
— און עסן אויך?
— האַפּנטלעך.

איך בין געווען איבערגליקלעך.
ענדלעך וועל איך שוין פטור ווערן פון די אַבלאַוועס. זאָל שוין זיין
וואָס עס איז. זאָל זיין צווישן פליי און וואַנצן. אַלץ בעסער ווי צווישן
מענטשן-יעגער פון פעטענס רעגירונג און פון די לייבן און לעמפּערטן אין
מדבר סאַהאַראַ.

אין יידישן לאַגער

אַז עס גייט, גייט עס מיט אַלעמען.
איז דווקא אויסגעפאלן אַ ווינטער, אַז מען זאָל באַהיט ווערן. קאַלט,
אַז אַן אייז־בער האָט געקאַנט דערפרוירן ווערן.
פונקט ווען הונדערטער טויזנטער מענטשן וואַנדערן נאַקעט און באַר־
וועס, אַז אַ דאָך איבערן קאַפּ, איז אַראָפּגעפאלן אַ סיבירער ווינטער מיט
שניי און פרעסט, וואָס דרום פראַנקרייך געדענקט עס נישט פון קדמונים.
פאַרשטייט זיך, אַז אויך אין דעם זיינען מיר פליכטלינגע שולדיק.
נישט אַנדערש, אַז נאָר די פליכטלינגע האָבן פאַרשלעפט אַהער די קעלטן
מיט די פרעסט מיט זאַווקרוכעס, זיינען די איינוואוינער געווען אויף אונדו
אש להבה.

און פונקט אין די דאָזיקע קעלטן האָב איך באַדאַרפט אַריינקומען
אין לאַגער.

דער ערשטער ברוך־הבא איז געווען: מען האָט ביי מיר צוגענומען
די שפּיז־קאַרטע. דאָס הייסט, אַז דאָ אין לאַגער באַדאַרף מען נישט קויפן
קיין עסן. מען וועט מיך שוין אויסהאַלטן אויף זייער אייגענע קעסט.

דער לאַגער האָט געהייסן „קעמפּ דע ברענס“.

דאָס איז געווען אַ נידעריקער פּלאַץ, צופוסנס פון אַ בערגיק שטעטל
מיט דעם נאָמען גאַיאָק.

צוואַנציק הילצערנע צעלעכערטע באַראָקן זיינען געשטאַנען און זיך
געוויקט אין אַ טיפּער בלאַטע. אין יעדן באַראָק האָבן זיך געפונען הונדערט
פאַרשוין. נמצא, אַז אין לאַגער האָבן זיך געפונען 2000 נפשות. 15 תּוֹנ־
דערט יידן און 500 שפּאַניער.

פון דירעקציע אָפּיס האָט מען מיך געפירט אין דער זשאַנדאַרמער־ע־אַפּטיילונג. דאָ האָט מען מיר געגעבן אַ נומער פאַר מיין פּערזענלעכקייט־וועגן אַליין, אַ נומער פון מיין באַראַק, אַ נומער פון מיין מאַלצייט־טיש, אַ נומער פאַר מיין געלעגער, פאַר מיין שטרויענעם סעניק, און איך האָב דערפילט, אז איך בין שוין אויס מענטש, נאָר בלויז אַ נומער. נומער 1211. אַז איך בין אַרויס פון דער זשאַנדאַרמער־ע־אויס שוין געווען מיטאַג־צייט. דאָ האָט זיך פאַר מיר אַנטפלעקט אַ מערקווירדיקע פּאַנאַראַמע.

צוויי טויזנט מענטשן, אַלטע, יונגע, וויבער און קינדער, אַפּגעריסענע, קרועה־בלועהדיקע, אַרומגעוויקלט אין שמאַטעס, אַ שטייגער ווי נאַפּאַלעאַנס אַרמיי, וואָס איז אַפּגעטראָטן פון מאַסקווע, האָבן געטאַפּטשעט אין דער בלאַטע מיט גרויס איילעניש און געשטראַמט צום דעם לאַנגן באַראַק, וואָס האָט געטראָגן דעם קלינגענדיקן נאָמען „קיד און שפּיז־פּאַויליאַן“.

אַין די הענט האָט יעדער איינער געטראָגן זיין עמעל, דאָס פּיצל אויסגעטיילט ברויט, דעם לעפּל־גאַפּל, אייניקע האָבן נאָך מיטגעטראָגן אַ ציבעלע, אַ קנאַבל, כדי צו באַרייכערן דעם מאַלצייט.

קולות זיינען געגאַנגען ביזן הימל. אַ געמיש פון אַלערליי שטימען, שפּראַכן, דיאַלעקטן. און איינער דעם אַנדערן האָט אַנגעזאָגט די בשורה: עסן! עסן! עסן!

דער שטראָם האָט מיך מיטגעשלעפט, מיך אַוועקגעזעצט ביי אַ לאַנגן ברודיקן, פאַרגאַסענעם טיש. מען האָט דערלאַנגט אַ טעלער מיט לעבלעכע וואַסער, אַריינגעבראַקט שטיקלעך פאַרעלטערטע ריבן, פאַרגעלט מיט שלעכטן בויםל — דאָס איז געווען אַ פּאַטראָווע וואָס אויפן לאַגער־לשון האָט עס געהייסן „בוליאַן“.

און, ווי געוויינלעך, בין איך דערקענט געוואָרן פון מיינעם אַ לאַגדס־מאַן פון פּוילן. קענטיק אַ פאַרערער פון מיין טאַלאַנט.

ער איז אַנגעקומען צו מיר און מיט גרויס יראַת־הכבוד און באַגייט־טערונג האָט ער מיר אונטערגעטראָגן אַ שטיקל קנאַבל.

— נאָט איך, פּאַניע, רייבט אַן מיט דעם קנאַבל אייער ברויט, דאָס וועט איך מאַכן אַפּעטיט.

גלות

דער יונגערמאן האט מיך גענומען מקרב זיין. ער האט מיר געוויון מיין איינקומעניש, געלערנט ווי זיך נוהג זיין אין לאגער. מחמת ער איז שוין געניט. ער איז שוין אויסן געווען עטלעכע לאגערן מיט אלע פאָרשטאנדקעס און האט מיך שטארק געטרייסט, אַז איך וועל דאָ האָבן אַ ים מיט שטאַף צו באַשרייבן.

מיר זיינען געקראַכן איבער די אַנגעפרוירענע בלאַטעס, און ער האָט מיר אויסדעקלאַמירט אַ ליד, זיינס אַן אייגן ליד וואָס ער האָט אַליין פאַרפאַסט, מחמת ער שרייבט לידער, שרייבט ער. ער איז אַ פאַעט. — עס איז טאַקע, זאָגט ער, ווי איך האָב געשריבן אין מיינס אַן אַריגינעל ליד:

אַט דעם גרויסן לאַגער בלאַטע
האַט מען אונדז אַוועקגעגעבן;
נעמט מען צו דעם לאַגער בלאַטע,
נעמט מען צו אויך אונדזער לעבן.

אמת דעם אינהאַלט האָט ער אַנטנומען ביי רייזינען. מחמת ביי רייזינען איז אויך פאַראַן אַזאַ ליד:

אַט דעם גרויסן מאַרק פון בלאַטע
האַט מען אונדז אַוועקגעגעבן.
נעמט מען צו דעם מאַרק פול בלאַטע,
נעמט מען צו אויך אונדזער לעבן.

ער האָט נאָר פאַרביטן דאָס וואָרט „מאַרק“ אויף „לאַגער“ איז עס געוואָרן זיינס אַ ליד.

נאָכדעם האָבן מיר גענומען גיין איבער די באַראַקן.
— דאָ איז אַ ביסל ענגלעך — זאָג איך צו מיין באַגלייטער.
— אַלץ הייסט ענג. שטענדיק איז מען דאָ אונטער פרעמדען אויגן.
מען קען זיך אפילו מיט אַן אייגן ווייב ניט צעקרייגן.
דאָס איז מיין אייגענער ווייץ — האָט ער צוגעגעבן — מחמת איך בין אַ סאַטיריקער אויך.

דער מעניו פון דעם אָונטברויט איז געווען דער זעלבער, באַגלייט מיט דעם זעלבן ליאַרם און געשרייטן ווי צו מיטאַג.

מיין אַרט צום שלאָפן איז אויסגעפאַלן אויף אַן אויבערשטער נאַרע. סאַמע אונטערן דאָך.

פונקט ביי מיין קאַפּ איז געווען אַ לאַך אין בוידעם, וואָס האָט אַרייַנגעלאָזן אַ שטיק טונקל בלויזען הימל מיט אַזוי פיל פּראָסט און ווינט, אַז איך האָב געמיינט, איך ווער אַ קדוש.

אמת, ווען מען שלאָפט מיט נאָך הונדערט פאַרשוין אין איין צימער, שאַדט ניט אַ ביסל ווענטילאַציע מיט אַ ביסל פּרישע לופט. אָבער די לופט איז שוין געווען אַ ביסל צו שטאַרק.

איך האָב זיך געשטאַרקט, עלעהיי זאָל דוכטן, איך פאַר מיט אַ נאַרד־פאַל עקספעדיציע. איך האָב מיר פאַרגעשטעלט, אַז איך בין איינער פון די פּראַנצויזישע סאַלדאַטן, וואָס טרעט אָפּ פון מאַסקווע. נאַכדעם האָב איך מיר געמאַלן טראַפּישע בילדער, הייסע זאַמדן פון סאַהאַראַ, שוויץ־בעדער. מיין פאַרשטעלונגס קראַפט האָט געאַרבעט אויף אַלע כלים. עס איז מיר אָבער דערפון ניט וואַרעמער געוואָרן.

אויף מאַרגן בין איך אויפגעשטאַנען מיט אַ הוסט, וואָס איז מיט יעדן טאַג געאַנגען באַרג אַרויף. שטאַרק, שטאַרקער און נאָך שטאַרקער. איך בין אַוועק צום לאַגער־דאַקטאָר. דער דאַקטאָר האָט געהייסן דאַקטאָר וואַלף, אַן עלזאַסער ייד, אויך אַ פליכטלינג.

דער דאַקטאָר האָט מיך אויפגענומען זייער פּריינטלעך. ער האָט שוין געהערט פון מיר. דער פליטים קאַמיטעט האָט אים שוין מודיע געווען.

— מען דאַרף, — זאָגט ער — מיר שטעלן באַנקעס. איז, מילא, באַנקעס קאַן ער קריגן, נאָר וואו צו שטעלן איז נישטאַ וואו. דאָס הייסט, אַן אַרט, וואו צו שטעלן איז יאָ פאַראַן: אויף מיין רוקן, אויף מיינע זייטן, אויף מיין נאַקן; נאָר וואָס דען? נישטאַ קיין וואַרעם צימער. אין קראַנק־צימער איז געפאַקט מיט חולאים. קראַנקע ליגן אויף דער ערד, ליגן אין היץ און גייען אויס פאַר קעלט.

וואָס זשע טוט מען? גוט. ער וועט מיך פירן אין קיך. דאָרטן איז דאָ אַן אייוועלע. דאָרט איז אַ ביסל וואַרעמלעך. דאָרט וועט ער מיר שטעלן באַנקעס.

האַט ער מיך אַריינגענומען אין קיך, מיר געהייסן זיך איבערבייגן איבערן טיש, אַנטפלעקט מיין פלייצע און אַרויפגעהאַקט מיט גרויס פאַטאַס אַ פערציק שטיק באַנקעס.

כדי איך זאָל זיך ניט נודיען און האָבן וואָס צו טאָן, האָט מיר דער גוטער דאָקטאָר אונטערגערוקט אַ טעלער געקאַכטע פלוימען (זיי רופן עס: „אַמעריקאַנער פלוימען“, מחמת זיי קומען פון אַמעריקע), און מיר גע- היסן עסן.

— נאָט, לענט איך אונטער אייער האַרץ.

בין איך מיר אַזוי געזעסן, אַנגעלאָדן ווי אַ קעמל מיט אַ וואַלד געהאַקטע באַנקעס אויף מיין באַקעטן רוקן, געשלונגען געטריקנטע פלוימען און זיך צוגעהערט ווי די באַנקעס ציען מחיה-נפשות.

אויף מאַרגן איז מיר שוין געוואָרן בעסער. זיך אַפגעשטעלט אויף אַ לעבן. דערפאַר אָבער האָט אַן אַנדער נפש ניט אויסגעהאַלטן. אַ קינד איז יענע נאַכט דערפרוירן געוואָרן אויף טויט.

אַ סומאַטאַכע איבערן גאַנצן לאַגער. אַ שטילער פראַטעסט-געמורמל האָט זיך געטראָגן פון מויל צו מויל. אָבער צו קיין עפנטלעכן רעוואַלט איז נישט געקומען. מען האָט מורא געהאַט, ווייל מען האָט מתרה געווען, אַז קוים וואָס, וועט דער גאַנצער לאַגער איבערגעטראָגן ווערן אין אַן אַנדער לאַגער מיט שטעכיקע דראַט, מיט קאַרצערס, מיט אַלע גוטע זיבן זאַכן. האָט מען געקריצט די ציין און געגרייט זיך צו דער לוויה.

אויף מאַרגן פרי האָט מען געפירט דאָס קינד צו קבורה. כמעט די גאַנצע באַפעלקערונג פון לאַגער איז געגאַנגען צו דער לוויה. דער פרי- מאַרגן איז געווען אַ קאַלטער, אַ כמורנער. די באַגלייטער האָבן זיך געוויקלט אין שמאַטעס, גענורעט, געבויען, נאַכגעגאַנגען דעם קליינעם מת. ס'האַט

אויסגעזען, ווי הירשענבערגס „גלות בילד“ וואלט אראפ פון לייוונט און זיך געלאזן אין וועג אריין.

צומארגנס האט מען מיר געגעבן נאך צוויי קאלדרעס. בין איך שוין געשלאפן אונטער דריי קאלדרעס, און ווען מען זאל רעכענען, אז איך בין געשלאפן אין מיין גאנצן אנטוועכץ, אזוי צו זאגן, אין „פאלנער אמוניציע“, אין פאלטא, קאפעליוש און אין זאקן, ארומגעוויקלט אין צוויי שאליקעס — קאן מען זאגן, אז עס איז געווען נישט קיין שלאף, נאר א ריכטיקער תענוג, פון וועלכן איך האב באקומען א שטארקע פארקילונג, וועלכע האט זיך כמעט געגרענעצט מיט א לונגען אנטצינדונג.

נאר ווידער לאנג לעבן זאל דער דאקטאר וואלף. ער האט גענומען כלאפאטשען ביי דער דירעקציע, אז היות איך קען נאך שטארבן, וואס דאס וועט פארשאפן טראבל אין לאגער, זאל מען מיר דערלויבן זיך באזעצן אין א דערבייאיקער שטעטל.

דער דאקטאר איז אריינגעקומען צו מיר אין באראק, האט מיך אפגע-
רופן אין א ווינקל און געפרעגט:

— וועלכע קרענק, אלזא, ווילט איר האבן?

— וואס הייסט? — האב איך נישט פארשטאנען.

— איך מיינ — האט ער געזאגט — אויף וועלכער קרענק ווילט איר קרענקען? מחמת אום צו קריגן פאר אייך א דערלויבעניש אויף צו וואוינען אין א דערבייאיקער שטעטל, מוזט איר זיין קראנק אויף א חשובע קרענק. — כ'זוייס? — זאג איך — קלייבט מיר אויס עפעס א לייטישע קרענק. איך פארלאז זיך אויף ווייער געשמאק.

ער האט מיר אויסגעקליבן א קענסער.

מיט גרויסע שוועריקייטן האב איך געפונען א וואוינונג אין שטעטל. יעדן טאג פלעג איך באזוכן דעם לאגער. ערשטנס צוליבן עסן, ווייל קויפן עסנווארג אן א שפיז קארטע אין שטעטל האב איך נישט געעקנט. און די שפיז קארטע, ווי איך האב אייך שוין געזאגט, האט די דירעקציע פון

לאגער ביי מיר אַוועקגענומען. והשנית האָב איך געוואָלט זיצן צווישן מיינע ברידער. נישט קיין קלייניקייט אַ קיבוץ פון טויזנט פינף הונדערט יידן. דאָס פּאָלק ישראל אין מיניאַטור, מיט אַלע אירע שיכטן, קלאַסן, דיאַלעקטן, זיטן, קאַפּריזן, מחלוקות, מיט הכל־בכל־כל.

אויפגעשטאַנען אין שטעטל און גלייך געלאָפּן אין לאַגער. אַרומגע־קראַכן איבער די באַראַקן, נאַכגעקוקט דאָס לעבן פון די אינטערנירטע יידישע פּאַמיליעס, וואָס זיינען פאַרמשפּט צו לעבן אין ענגשאַפּט און אין הונגער, וואָס קיינער פון זיי ווייס ניט ווען דער פּיין וועט זיך ענדיקן.

נאַטירלעך, דער הונגער האָט זיך געלאָזט פּילן. אַ גרויסן אַרט האָבן פאַרנומען די געשפּרעכן וועגן עסן, ווי מען וואָלט וועלן מיט די געשפּרעכן פאַרשטאַפּן דעם הונגער; כאַטש רעדן וועגן עסן, ווען עסן איז געווען אַזוי קאַרג, אַזוי ווייניק.

מען האָט זיך ביטער געוויצלט.

— יידן, היינט וועט מען געבן געבראַטענע הינדלעך.

— האַסטו געזען די בלינצעס מיט סמעטענע?

— און ווי איז ביי אייך אין דער כשר קיך? — פּרעגט מען איינעם

אַ פּרומען יידן.

— שטרענג כשר: מען גיט גאַרנישט, איז במילא כשר למהדרין מן

המהדרין.

— פּופּצן מענטשן פּלעגן דאָך גיין ביי מיר צום טיש, וויי איז מיר!

— קלאַגט אַ יידענע.

אַ ווייבל גיט אַ פּאַטש מיט די הענט.

— קינדעלעך! די לעקאַכער וואָס איך פּלעג באַקן!

— איך פּלעג קומען פון דאָרף, — דערציילט אַ ייד, קענטיק אַ דאָרף

פּאָרלער — האָב איך דערלאַנגט מיין ווייב: נאָ, נאָ דיר אַ זייטל פּלייש,

אַ קאַשיק אייער, אַ זעקל קאַרטאַפּל. נאָ נעם און קאָך וועטשערע.

— אַ שטיקעלע שמאַלץ הערינג, איי, איי, איי! — פאַרבענקט זיך

עמיצער.

— איצט עסן מיר צעפוילטע ריבן. חזירים האָבן דאָס ביי אונדז נישט געוואָלט עסן.

א פּאַר מאָל האָבן אויסגעבראַכן ווייבערשע בונטן — ניט געווען קיין ביסל מילך פאַר די קינדער. ווער האָט נישט געווען דאָס מסירת נפש פון די ווייבער פאַר די קינדער.

דאָן פלעגט שוין אַנקומען אַ שליח פון „דזשאַינט“, און די מילך פּראָגע פלעגט געלייזט ווערן.

אַ סך יידן האָבן דאָ געאַרבעט שווערע אַרבעט; געטריקנט די בלאַטעס, פאַרריכט די באַראַקן, געברוקירט די גאַסן, געבויט בריקלעך. מען האָט געוואוסט, אַז דאָס בויט מען פאַר אַנדערע. דער „דזשאַינט“ האָט אַריינגע-לייגט אַזוי פיל געלט. און כּך הווה. איצט איז דער לאַגער פאַרנומען פון פּראַנציוזן פאַר זייערע פליכטלינגע, און די יידן פון יידישן לאַגער זיינען צעשיקט אין אַנדערע לאַגערן, פרימיטיווע, וויסטע. ווידער מסתמא צוצור-גרייטן פאַר בילכערע...

איך האָב דאָ געטראָפן בעלי מלאכות, וואָס זיצן אין די ווינקלען און אַרבעטן בשתיקה, הגם עס איז פאַרבאָטן פאַר פליכטלינגע צו אַרבעטן. איך האָב געזען אַן עלטערע דייטשישע פרוי, וואָס האָט געפירט אַ ציקל לעקציעס פאַר גרופעס לאַגער-יוגנט וועגן „פרוידס טעאָריע“. (די יידן האָבן זי גערופן; די פרוי וואָס דערציילט פון נחת און פון „פרוידן“).

איך האָב געזען ביי אַ טישל זיצן דעם באַרצעלאַנער רב, האַנט ביי האַנט מיט ליטווישן ראש-ישיבה. ביידע האָבן זיך געשאַקלט און געלערנט פון אַ גמרא אַרויס. דער ערשטער אויף פּראַנציוזיש, און דער צווייטער אין ליטוויש. ביידע האָבן געדרייט מיט די גראַבע פינגער, און ביידע האָבן זיך גוט פאַרשטאַנען.

אַ גרויסע פּאָדערונג איז געווען אויף ביכער. דער דירעקטאָר האָט געקוועטשט מיט די פלייצעס:

— אין קיין איין לאַגער פּאָדערט מען נישט אַזוי פיל ביכער. איך פאַרשטיי — אַז מען פּאָדערט עסן. אַבער ביכער גאָר.

עס איז געווען לעבעדיק, טרויעריק, ראשיק, און אזוי היימיש.
דווקא דאָ האָב איך אַ סך געלערנט: געדולדיקייט, אויסדויער און
דעם כוח פון יידישער סבלנות. ערשט דאָ האָב איך געזען, וואָס הייסט דער
וואונדערלעכער יידישער בטחון, דער גרויסער אַפטימיזם. און הגם די
ווענט פון לאַגער האָבן אַפט געוואונקען מיט דעם אויפשריפט פון דאַנטעס
„גיהנום“: „מענטש, ווען דו קומסט אַהער, פאַרלאָז אין דרויסן דינע האַפּע-
נונגען,“ איז דאָך יעדער געווען פול מיט האַפּענונג, וואָס שפּייזט די נשמה,
און נערט דעם הונגעריקן גוף.
אין אַ יידישן לאַגער בין איך געווען.

אַ פליכטלינג — אַ מנחם מענדל

אין דעם זעלביקן יידישן לאַגער האָב איך געטראָפֿן זייער אַ טשיקאַוון טיפּ. דאָס איז געווען אַ יידל אַ זשוואַווער, צעטראַגענער, מיט אַ זאַפּראַן-געל אונטערגעשאַרן נערוועז בערדל, מיט אַ האַרטן ברוינעם קאַפּעליוש אַנגערוקט ביז די אויערן, האָט געטראָגן אַ געשפּאַלטענע וויזיטקע ביז די קני, און אַ צעטרעמפּלטן שירעם מיט אַ גומילאַסטיק אַרומגעבונדן.

אין לאַגער האָט מען אים גערופן „מנחם מענדל“, מחמת דער מענטש האָט נישט גערוט, רק געהאוועט, רק געמסחרט. האָט איינער פון די פליכט-לינגע אין לאַנגער פאַרקויפט צו אַן אַנדערן אַ ביסל שטרוי פון זיין שטרוי-זאַק, איז ער געווען דער מעקלער. האָט איינער זיך געטוישט מיט אַ ביסל טיטון אויף אַ שטיקל צוקער, איז ער געווען דער פאַרמיטלער. מיט איין וואָרט ער האָט דורכגעפירט אין לאַגער די גרעסטע טראַנזאַקציעס.

צו דער זעלבער צייט פלעגט ער רעדן וועגן גאַר גרויסע אונטער-נעמונגען, מייסטנס וועגן שיף-בוי, שיפס-געזעלשאַפטן, וועגן פאַסאַזשיר-שיפן, פראַכט-שיפן, וועגן אַ גרויסן האַנדלס-פלאַט, נאַוויגאַציע, וויזעס און לענדער.

איך האָב מיט אים געזוכט צו פאַרפירן אַ שמועס. איך בין געווען טשיקאַווע צו וויסן, ווי אזוי האָט דער דאָזיגער פאַרשוין דורכגעמאַכט זיין פליכטלינג-גלות, און ווי אזוי איז ער געקומען אַהער אין דעם דאָזיקן לאַגער אַריין. איך האָב אים געבעטן צו דערציילן.

— אַ! מיטן גרעסטן פאַרגעניגן! — האָט ער זיך אַנגעכאַפּט, — עס איז דאָך אַ בפירושער פּסוק: „מער ווי די קאַלב וויל זויגן, וויל די קו

געזויגט צו ווערן". גוט, איך וועל איך דערציילן. איך ווייס ווער איר זייט. איר וועט עס אוודאי באשרייבן און אפדרוקן און נעמען באצאלט. טאָ געדענקט: מיר אַ חלק, איך אַ חלק; מיר אַ דאָלער, איך אַ דאָלער; איך אַ מיליאָן, מיר אַ מיליאָן. דערווייל גיט אַהער — אַ סיגאַרעט. איך האָב אים דערלאַנגט מיין טיטון מיט אַ שטיקל פּאַפּיראַס-פּאַפּיר. ער האָט גענומען דרייען אַ סיגאַרעט צווישן זיינע ביינערנע פינגער און בשעת מעשה דערציילט:

— איך ווייס נישט, צי איר האָט מיך באַמערקט די גאַנצע צייט, זינט מיר זיינען דאָ אין פּראַנקרייך. איך האָב איך יאָ באַמערקט. איך ווייס אַז איר האָט געוואוינט אין אַ דאָרף אַקס. איך האָב געוואוינט נישט ווייט פון איך, אין אַ דאָרף סאַלי-סאַלאַט. פון צייט צו צייט פלעגן מיר זיך טרעפן אין טולוז. אין די רייען ביי די קאַנסולאַטן, אין מאַגיסטראַטן, אין די פליכטלינג-קאַמיטעטן, אין די שטאַטישע קיכן, אין די רייזע-ביוראָס און נאָך אַזעלכע פלעצער, וואו פליכטלינגע באַגעגענען זיך.

„איך ווייס נישט, ווי ס'איז איך געאַנגען אין אייער דאָרף. מסתמא זייט איר זיך געזעסן און געשריבן אייערע מעשיות. איר האָט דאָך אייער געשעפט שטענדיק מיט זיך... איך האָב געמיינט, אַז איך וועל משוגע ווערן. אַט דאָס ליידיקגייט. אַט די פּוסטקייט האָט מיר געעקט מיין לעבן. רבונג של עולם, וואָס האָט מען מיך פאַרשפּאַרט אין אַ וויסטן פינצטערן דאָרף? ! מיך, אַ קאַמערצעסקע מענטש, מיט אַ קאַמערצעסקע זשילקע האָט מען גענומען און אַריינגעזעצט אין אַ דאָרף, ערגעץ אין אַ העק. וואָס קאַן איך דאָ אויפטאָן, איך מיט מיין כּוח האַימפּעט וכּוח הראַפּטום. איז ביי מיר געבליבן — לויפן! לויפן פון דאַנען! לויפן אין דער גרויסער וועלט אַריין, לויפן וואו די אויגן וועלן טראַגן!

אַבער ווי פאַרט מען, אַז מען לאָזט אין ערגעץ נישט אַריין, און דער עיקר — מען לאָזט פון דאַנען נישט אַרויס? פאַרהאַקט, פאַרפּאַקט, פאַר-קאַרקעוועט, ווי די גאַנצע וועלט וואַלט זיך צונויפּערעדט און געמאַכט יד אחת קעגן מיר: איין האַלבע וועלט — אַז זי וועט מיך נישט אַרויס-לאָזן, אַ צווייטע האַלבע וועלט — אַז זי וועט מיר נישט דורכלאָזן, און אַ

דריטע האַלבע וועלט — אַז זי וועט מיך נישט אַריינלאָזן. ליגט מען.
הייסט עס, אין פעסל.

מיינט זשע פונדעסטוועגן נישט, אַז איך בין פון די מענטשן,
וואָס וועלן זיך אַוועקזעצן וואַרטן מיט פאַרלייגטע הענט. אַ, ניין, נישט
אַזאַ מענטש בין איך!

פלעג איך מיך יעדן טאָג אַרויסגנבענען פון דאָרף און אַריינכאַפן זיך
קיין טולוז און על כל צרה שלא תבוא, איינהאַנדלען אַ פאַספּאַרט. יעדן
טאָג אַ נייעם פאַספּאַרט: אַ פּוילישן, אַ ליטווישן, אַ פּערסישן, אַ אורוגוואַישן,
אַ שוועדישן, אַ פאַרטוגעזישן, אַ פאַלעסטינעזישן. אַ חוץ דריי דיפּלאָמאַטישע
פאַספּאַרטן. זאָלן זיך וואַלגען פאַספּאַרטן אין קעשענע. מען קאָן דאָך נישט
וויסן וועלכער פאַספּאַרט וועט דיר צונוץ קומען.

אין יעדער פאַספּאַרט האָב איך געהאַט אַן אַנדער עלטער. אין איין
פאַספּאַרט בין איך אַלט 36 יאָר, אין אַ צווייטן — 48, אין אַ דריטן — 65,
אין איין פאַספּאַרט בין איך אַלט 82, און אין נאָך אַ פאַספּאַרט גאַנצע 16.
מען האָט דאָך נישט געקאַנט וויסן אין וועלכן עלטער מען וועט איך אַרויס-
לאָזן.

— היינט וויזעס! אַ גאַנצע טויזן האָב איך זיך איינגעשאַפט. וואוהין
וויילט איר? קיין כינע, סיאם, סאַן דאַמינגא, סאלוואדאר, ניי זעלאַנד, פראַנץ-
צויזישע מאַראַקאָ, בעלגישע קאָנגאָ. און וואו נישט?

און וויילט איר, בין איך אין יעדן פאַספּאַרט געווען פון אַן אַנדער
רעליגיע: אַ קאַטאָליק, אַ מאַכמעדאַנער, אַ קאַנטאַניסט, אַ פראַוואַסלאָוונער,
אַן עפּילעפּטיק, אַ סאַדיסט, וכדומה אַזעלכע אמונות. נאָר דאָס האָב איך
נישט געטאָן. על כל פנים וועל איך דאָך נישט בייטן מיין אמונה פאַר אַ
וויזע. ווי לאַנג קרענקען זיי.

גיט דאָך מיר אַבער שלים-שלימזלדיק. זיך איך מיר אַזוי אין טולוז
אויף אַ באַנק אין שטאָט גאַרטן, לעבן דער שוואַרצער בערזע. געהאַט דורכ-
צופירן עפעס אַ מיליאָנען געלט־טראַנזאַקציע. ווערט פּלוצלונג אַ בהלה,
אַן אַבלאַווע. צוויי פאַליציאַנטן כאַפן מיך אויף און מען ברענגט מיך אין
פאַליציי אַריין, און מען נעמט מיך אויפן פאַרהער.

פאָספּאַרט — זאָגט צו מיר דער פּאָליציימייסטער — ער וויל, הייסט
עס, איך זאָל אים ווייזן מיין פּאָספּאַרט. פרעג איך:
וועלכן?

ווערט אים קשה: וואָס הייסט „וועלכן“? משמעות איך האָב עטלעכע
פּאָספּאַרטן. באַזוכט מען מיר און מען געפינט ביי מיר, קיין עין הרע, אַ
היפּשן פעקל פּאָספּאַרטן פון כל המינים.

נעמט מען ביי מיר אַוועק אַלע פּאָספּאַרטן און מען שפּאַרט מיר איין
אין קוטשעמאט. און איך זיך דאָרט אָפּ צוויי חדשים. קוים אַרויס מיטן
לעבן. מיינט איר אַז דאָס תּפּיסה לעבן איז מיר געווען שווער? חלילה.
נאָר דאָס ליידיקייט. פאַר מיר, אַזאַ מענטשל מיט אַזאַ קאַמערצעסקער
זשילקע! וואָס פאַר אַ געשעפטן האָב איך דאָרטן געקאָנט מאַכן?

און מען שיקט מיך ווידער אַוועק צוריק אין מיין דאָרף סאַלי סאַלאַט.
זיך ווידער אין געהאַקטע וואונדן. ווידער פּלאַצט מיר דער קאַפּ: ווי רייסט
מען זיך אַרויס פון דאַנען?

געהערט האָב איר, אַז די בעסטע זאָך איז אַריבערצוכאַפּן זיך קיין
מאַרסעל. מאַרסעל איז אַ כּרד. מאַרסעל האָט אַ ים, אַ פּאַרט. מאַרסעל איז
אַ קאַמערצעסקע שטאַט. מאַרסעל האָט קאַנסולאַטן, אַן עמיגראַנטן-ביוראָ.
פון מאַרסעל גייען אָפּ שיפּן אין אַלע עקן וועלט. טאַקע, דאָס וואָס איך דאָרף.
אַ שטאַט פאַר מיין כאַראַקטער.

האַב איך איינגעשטעלט דאָס לעבן, אַנטלאָפּן פון דאָרף און אַריינגע-
כאַפט זיך קיין מאַרסעל.

— געקומען קיין מאַרסעל, האָב איך קודם כל גענומען זוכן דאָס ביוראָ,
וואו מען פאַרנעמט זיך מיט עמיגראַנטן. גיי איך אַזוי איבער אַ גאַס,
און שטויס זיך אַן אויף אַ געזעמל מיט מענטשן ביים אַריינגאַנג פון עפעס
אַ הויז. די מענטשן שטופן זיך, אַז מען זאָל באַהיט ווערן! ביים טיר שטייט
אַ יונגאַטש מיט אַ פאַר ידים און מאַכט אַרדענונג. דער בחור מיט די ידים
שרייט צו אַ יידן:

— שטופּט זיך נישט, פעטער, וואָרום איך פאַר אייך באַלד אַריין
אין די ציין.

דער טונקעלער

שרייט דער ייד צוריק :

— און איך גיב דיר אַ פאַר איבערן ציפערבלאַט (פנים), וועסטו פאַרן
וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט.

— אוי קינדערלעך! זעט נאָר ווי דער פֿשוין איז מיר אַריינגע-
פאַרן מיט די עלנבויגנס אין סאַמע זייט אַריין! — שרייט אַ יידענע.

— פעטער! פאַרט פון דאַנען, וואָרום איך וועל אייך אונטערפאַרן
אַן אויג. פֿשאַל!

—הלך משה מרדכי!

— געפאַרן זאָל ווערן!

— יאזדא!

— דערהערט, אַז דאָ רעדט זיך זייער שטאַרק פון „פאַרן“, „אַריינ-
פאַרן“, „אונטערפאַרן“, „יאזדא“ און „פֿשאַל“ — פאַרשטיי איך, אַז דאָס
מוז געוויס זיין אַן עמיגראַציע קאַנטאַר. און כּך הוה, דאָ איז טאַקע אַן
עמיגראַציע-אַמט אונטערן נאָמען „לך-לך“.

דער פליכטלינג דערציילט זיין מעשה ווייטער

- אויף מאָרגן בין איך ווידער געגאַנגען אין לאַגער.
מיין פליכטלינג האָט געהאַט שוין אַפּגעגעסן פּרישטיק, האָט געדרייט
אַ דינעם סיגאַרעטל צווישן זיינע דאַרע געלבלעכע פינגער, געקוקט אויף
מיר אַ צופּרידענער און געזאַגט:
— וואָס? איר ווילט ווייטער הערן?
— געוויס.
— טאָ גיט אַ שוועבעלע, וועל איך אייך ווייטער דערציילן... איז
וואו האַלטן מיר?
— ביי דעם עמיגראַנטן-אַפּיס „לך-לך“.
— יא, ביי דעם „לך-לך“... האָב איך מיר אַריינגעקוועטשט אינעווייניק
אין „לך-לך“. אַרומגעפאַרן איבער די טישלעך, וואו מען האָט מיך פאַרשריבן
און גוט אויסגעפּרעגט, ביז עס האָט מיך אויפגענומען דער דירעקטאָר אַליין.
— וואָס ט'איר זאָגן גוטס?
— איך בין אַ פליכטלינג, — זאָג איך — איך וויל ערגעץ פאַרן,
מעג זיין אפילו אַמעריקע, כ'האַב גאַרנישט דאַקעגן. ווייל אַמעריקע איז
פאַר מיר, ווי אַנגעמאַסטן.
— און אַ וויזע האָט איר?
— ניין.
— טאָ וואָס זשע זייט איר אַהער געקומען?
— איך בין געקומען, אפשר קענט איר מיר מאַכן אַ וויזע.
— מיר מאַכן נישט קיין וויזעס, אַ וויזע מוזט איר אַליין מאַכן.
— און אַ לאַנד וואוהיין צו פאַרן האָט איר פאַר מיר?

- לאַנד מוזט איר אויך אליין אויסזוכן. מיר טיילן נישט קיין לענדער.
מיר זיינען נישט קיין טעריטאָריאַליסטן.
- און אַ שיף צו פאַרן?
— מיר האָבן נישט קיין שיפן. מיר זיינען נישט קיין שיפס-געזעל-שאַפט און מיר האָבן נישט קיין פּלאַט.
- און אַ שיפסקאַרטע?
— אַ שיפסקאַרטע וועט אייך געבן דער, וואָס וועט אייך שיקן די אַפּידיוויטס.
- און אַ פּלאַץ אויפן שיף?
— וועט איר אליין זיך אויסזוכן. יעדער דאַרף זאָרגן פאַר זיך. מיר האַלטן פון פּריוואַט-„ניציאַטיווע“.
- אַ! „ניציאַטיווע“, זאָג איך, האָב איך וויפּל איר ווילט. נאָר מיר פעלט אַ ביסל געלט.
- מיר גיבן נישט קיין געלט. מיר זיינען נישט קיין פּילאַנטראָפּישע געזעלשאַפט.
- טאָ וואָס זשע קאַנט איר פאַר מיר טאָן?
מיר קאַנען אייך געבן דעם אַדרעס פון אַמעריקאַנער קאַנסול.
און ער באַפעלט צו אַ צווייטן פאַרשוין, מסתמא דעם וויצע-דירעקטאָר.
- הער ראָזענשפּאַלט, זייט אַזוי גוט און שרייבט אויס דעם-אַ יידן דעם אַדרעס פון אַמעריקאַנער קאַנסולאַט.
- דער וויצע-דירעקטאָר שרייבט אָן דעם אַדרעס פון אַמעריקאַנער קאַנסולאַט, דערלאַנגט עס מיר מיט גרויס חשיבות און גיט צו:
- לויפט גלייך אין קאַנסולאַט, היינט נעמט מען גראַדע אָן.
אייך לאָז זיך אין אַמעריקאַנער קאַנסולאַט.
- דאָ האָט מיך אויפגענומען עפעס אַ פּרויענצימער און האָט מיר געפרעגט:
- וואס ווינשען זי?
— איך וויל פאַרן קיין אַמעריקע.
- וואס ווערדען זי טהון אין אַמעריקע?

- וואָס הייסט, זאָג איך, וואָס וועל איך טאָן ? האַנדלען. איך בין אַ קאָמערצעסקע מענטש מיט „ניציאָטיווע“ מיט אַ קאָמערצעסקע זשילקע. איך וועל אַוועקשטעלן אַמעריקע אויף אַ קאָמערצעסקע פּוס.
- און וואו האַלט איר מיט דער קוואַטע ?
פאַרשטיי איך נישט.
- איך מיין, פּונדאָנען זייט איר — פּרעגט ער ווייטער — וואו זייט איר געבוירן געוואָרן ?
— אין קאָנסטאַנטינאָוקע.
- וואו ליגט עס ?
— צווישן לוצק און לאַשניץ. נישט ווייט פון אַזאַראָוויץ. אויפן וועג קיין קאַרעץ.
- אַבער צו וועלכן לאַנד געהערט עס ?
— אויף וויפל איך ווייס, זאָג איך, געהערט עס צו פּוילן.
- וועט איר מוזן וואַרטן, זאָגט זי, זיבן יאָר אויף אייער קוואַטע. אין זיבן יאָר אַרום וועט איר זיין אַזוי גוט און אַרויפקומען אַהער.
— ווען — פּרעג איך — פאַר מיטאַג, אַדער נאָך מיטאַג ?
באַליידיקט זי זיך און לויפט אַוועק.
- גיי איך ווידער אַוועק איבער די גאַסן, פאַרקריך ווידער אין אַ קאַפע. איך זען זיך אַוועק ביי אַ טישל. זיצט קעגן מיר עפעס אַ מאַדנער פאַר-שוין. אַ לאַנגער, אַ שמאַלער, און שוואַרץ ווי אַ טאַטער. אויפן קאַפּ אַ געקעסטלטער קאַשקעט. דאָס פנים צעקנייטשט, ווי עמיץ האָט זיך אויף דעם אַוועקגעזעצט און אַזוי איבערגעלאָזט. די אויבערשטע ליפּ אַנגעשפּאַלטן. און פּרעגט :
- אדוני מדבר עברית ?
— לא — זאָג איך, אַבי אַפּצוטשעפען זיך.
- יהודי אַנכי... שמע ישראל... כל נדרי. יהודי טורקאָאי אַ טערקישער ייד פון סטאַמבול. מיין נאָמען איז איזמאַאיל אטאַטורק...
— זייער אַנגענעם, זאָג איך. און מיין נאָמען איז שלמה יונה קרעפעל.
— זי האַבען אַגמאַט נעפעט ?

דער טונקעלער

- וואָס איז דאָס ?
- אַגמאַט געפעש.
- נו יאָ, זאָג איך, צרות ווי האַלץ. איך בין אַ פליכטלינג. וויל פאַרן קיין אַמעריקע, וויל דער אַמעריקאַנער קאַנסול נישט געבן קיין וויזע, ווייל איך בין אַ פוילישער בירגער.
- טאָ ווער הייסט אייך זיין איין פּאלישער בירגער — האָט ער אַנ-געוויבן רעדן אויף דייטש-לשון-קודש און יידיש צוזאַמען — און הייסן שלמהן אַז זי קאַנען אַריינגיין אין טערקישן קאַנסולאַט און אַרויסנעמען אַ טערקישן פּאַס און ווערדען טורעצקי בירגער ווערדען זי תיכף קריגן אַ וויזע קיין אַרגענטינע. אַזש קאַלאַסאַל !
- און וואָס זאָל איך טאָן מיט מיין נאַמען ?
- ווי איז אייער נאַמע ?
- איך האָב דאָך שוין אייך געזאָגט: שלמה יונה קרעפעל פון קאַנ-סטאַנינאווקע.
- איז דאָך אויסגעצייכנט. טאָו מעאָד פון קאַנסטאַנטינאווקע ווערדען וויר איבערמאַכן אויף קאַנסטאַנטינאַפּאָל. און איר אַליין וועט הייסען דזשע-מאַל-חוסייץ-אַבדולאַ-כאַמיד-קרעפּאַלאַשיב... .
- טאָ ווי-זשע מאַכט מען עס ?
- קומט, מיר וועלן צופאַרן דאָ איבערן קאַנאַל אין טערקישן קאַנ-סולאַט אַריין, און מיר וועלן דערליידיקן פאַר אַ שיבוש. צוויי הונדערט פּראַנק. אַן אַנדערן וואַלט עס געקאָסט פינף הונדערט פּראַנק. נאָר אייך צוליב וועל איך עס מאַכן פאַר צוויי הונדערט. איך בין דאָרטן אין קאַנסולאַט אויסגעבונדן.
- זע איך אַז דאָס איז אַן ענין, הייב איך זיך אויף און מיר גייען.
- עפעס אַ געוויינלעכע שטוב, נישט מער עס זיינען דאָרט געזעסן עטלעכע פאַרשוניען אין רויטע פעסקעס. אַלע האָבן זיי גערעדט טיף טערקיש. איך האָב גאַרנישט פאַרשטאַנען. נאָר מיין פירער האָט עס אַלץ איבערגעזעצט.

מען האָט אָנגעפֿינטלט עפעס אויף אַ בויגן פּאַפֿיר, אַוועקגעלייגט אַ שטעמפל, און שוין, איך האָב שוין אַ טערקישן פּאַספּאַרט. איך קאָן שוין גיין אין אַרגענטינער קאָנסולאַט נאָך אַ וויזע פּאַר אַ טערקישן בירגער. איצט בין איך אַוועקגעלאָפֿן אין אַרגענטינער קאָנסולאַט נאָך אַ וויזע. נאָר וואָס דאָרט האָט מען מיך אויפגענומען גראַדע שוין. מען האָט מיך געבעטן זיצן און געפרעגט: צי בין איך אַ טערק. האָב איך געענטפּערט: געוויס. אַ שאלה אַ ביסל. און וואו בין איך געבוירן? זאָג איך אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל. און אייער נאָמען? זאָג איך אים טאַקע ווי עס שטייט אין פּאַספּאַרט. זאָגט ער: המם... און צי קענט איר רעדן טערקיש? זאָג איך: אַ פּראַגע אַ ביסל, אַ געבאַרענער טערק. זאָגט ער: טאָ זיצט דאָ אַ וויילע, איך וועל אַריינרופן אַ טערקישן מיניסטער. ער זיצט דאָ טאַקע ביי מיר אין צווייטן צימער, וועט ער מיט אייך רעדן טערקיש. גיט מיר אַ שלאָג אַ פּחד. ער גייט אַוועק רופן דעם מיניסטער. איך גיב זיך מיר אַ רוק אַרויס, און לאָז מיר לויפֿן ווי אַן אונטערגעשאַסענער... געהערט אַן אומגליק? דאָרף זיך אויף מיין מזל דווקא געפינען דאָ אַ טערקישער מיניסטער... איך לאָז זיך לויפֿן איבער די גאַסן אָן אַ נשמה. עס דאַכט זיך מיר אַלץ, אַז דער טערקישער מיניסטער לויפט מיר נאָך, און וויל מיט מיר רעדן טערקיש.

לויפֿנדיק אַזוי, קום איך אָן צו אַ וואַקזאַל, שפּרינג אַריין אין אַ וואַגאָן. אויף מאָרגן ברענגט מיך דער צוג אין אַ שטאָט וואָס הייסט פּערפֿיניאַן, נישט ווייט פֿון דער פּראַנצויזיש-שפּאַנישער גרענעץ. און דאָ האָב איך זיך ערשט באַרואיקט.

זיך איך שוין ווידער אין אַ קאַפע, און זיך שוין ווידער ביי אַ טישל מיט עפעס אַ מאָן. מיר צערעדן זיך, דערצייל אים אויס מיין גאַנץ ביטער האַרץ, און ער זאָגט מיר אויפֿן אויער:

— מיין עצה: איר זאָלט שמוגלען די גרענעץ. איר זאָלט נישט וואַרטן אויף קיין גליקן מיט קיין וויזעס. פּראַנקרייך וועט נישט געבן קיין אַרויספּאַר-וויזעס, שפּאַניע וועט נישט געבן קיין דורכפּאַר-וויזע, און פּאַר-טוגאַל וועט נישט געבן קיין אַריינפּאַר-וויזע. זיי זיינען אַלע באַנדיטן, מען

וועט ביי אייך אויסנארן דאָס געלט, און קיין וויזעס וועט איר נישט באַ-
קומען. דאָס בעסטע איז שמוגלען די גרענעצן, די פראַנצויזישע, שפּאַנישע,
פאָרטוגעזישע, פון דאָרטן קומט איר קיין ליסאַבאָן און דאָרט האָט איר
אַן אָפּענע וועלט. איר קאָנט אייך פאַרן קיין אַמעריקע, בראַזיליע, אַרגענ-
טינע, אַפריקע ...

געפעלט מיר דער פלאַן: אַדורכשמוגלען די גרענעצן און האַדיע!

— און ווער וועט מיר ווייזן וואו די גרענעץ איז?

— איך וועל אייך ווייזן וואו די גרענעץ איז. איך בין טאַקע אַן אַלטער
גרענעץ פירער, אַ קינסטלער אין מיין פאַך. און דאָס וועט אייך קאָסטן
הונדערט פראַנק.

מושווה געוואָרן. און ער פירט מיר צו דער גרענעץ.

געבראַכט מיר צו דער גרענעץ אַוונט-צו, פאַרוואָס עפעס אַוונט-צו?

ווייל ביי נאַכט איז בעסער צו שמוגלען אַ גרענעץ.

— איצט, זאָגט ער צו מיר, זיינען מיר אויף דער פראַנצויזישער גרע-
נעץ סערבער. און ער ווייזט מיר: אַט מיט דעם וועג זאָלט איר זיך לאָזן
אַרויף-צו און פון דאָרטן זיך נעמען אַהינצו-צו, אַנקומען צו דער שפּאַנישער
גרענעץ „פאָרט-בו“. דאָרט וועט איר באַגעגענען מיינעם אַ שותף אַ
שפּאַניער דאָן פּעדראַ סאַנשאַ-פאַנטשאַ. ער וועט אייך אַריבערפירן די
שפּאַנישע בערג. אַן אים זאָלט איר נישט גיין. וואָרעם איר קאָנט נאָך
פאַרבלאַנדזשען צווישן שפּאַנישע בערג און בלייבן אַ קדוש. ווייטער וועט איר
דורכשפּאַנען אַ גרויסן וואַלד און אַ ברייטע אַזיערע און אַנקומען קיין פאַר-
טוגאַל. און דאָרט זייט איר שוין אַ געראַטעוועטער. אַ גוטע נאַכט, און האָט
מיר אַ גוטן שליטס-וועג. אַדיו!

און ער איז פאַרשוואַנדן.

מיינט איר, אַז איך האָב נישט איבערגעשוואַרצט די פראַנצויזישע גרע-
נעץ? איבערגעשוואַרצט, ווי איר זעט מיך אַ יידן. און קום צו דער שפּאַ-
נישער גרענעץ. וואָס הייסט „פאָרט-בו“. שטייט עפעס דאָרט אַ מאַדנע
וואַך מיט מאַדנע סאַלדאַטן. אַנגעטאַן ווי פּורים-שפּילער און מען לאָזט
נישט אַריין. מען טרייסלט מיר אויס די קעשענעס און מען טרייבט מיר

צוריק צו דער פראנצויזישער גרענעץ סערבער. שטייט שוין דאָ ווידער וואָך, וואָס לאַזט נישט אַריין, און מען פירט מיך צוריק צו דער שפּאַנישער גרענעץ, „פּאַרט-בו“. פירט מען מיך אַזוי אום פון איין גרענעץ צו דער צווייטער און טאַגן אַזוי אַרום אַ גאַנצע נאַכט פון בונם צו שמונים: און איך האָב נישט קיין תקומה... ווי הייסט דאָס שטיק לאַנד צווישן ביידע גרענעצן? „קיינעמס לאַנד“. אַ שטיק לאַנד אַזאַ, וואָס געהערט צו קיינעם נישט, אַ רשות הרבים, אַ פריי לאַנד. און מען קאָן דאַרט בפירוש אַנטוויקלען האַנדל, מאַכן אַ ישוב. מען קאָן די ערד פאַרצעלירן, איינטיילן אין חלקים און פאַרקויפן פעלדער, בויען הייזער און פאַבריקן און מאַכן אַ מאַיאַנטעק. נאָר גיי מאַך עפעס, אַז מען טרייבט אַרום פון הין און צוריק און מען לאַזט דיר נישט אַפּכאַפּן דעם אַטעם.

**

איך ווייס נישט ווי אַזוי דאָס איז געשען, נאָר באַגינען האָב איך מיך אויפגעכאַפט ערגעץ אין אַ ישוב, אַ פּאַרט-שטאַט לעבן גרענעץ. בין אַוועק בלאַנדזשען צווישן די שמאַלע פּאַרט-געסלעך. איך בין אַריין אין אַ פינצ-טערער קאַפּע, וואָס האָט געטראָגן דעם קלינגענדיקן נאָמען „די זון“. אויף דער ערד האָבן זיך געוואַלגערט פאַרשיידענע פעקלעך. ביי די טישן זיינען געזעסן און געשלאָפּן אַלערליי פאַרשויןען. עטלעכע מאַטראַסן האָבן גע-שפילט אין ביינדלעך. איך האָב מיך אויך צוגעזעצט צו אַ טישל, אונטער-געשפּאַרט די האַנט אונטער דער באַק און איינגעשלאָפּן.

ער בויט שיפן

א טומל און א רעדעריי האָט מיך אויפגעוועקט. איך האָב אויפגע-
עפנט די אויגן. אין קאָפּע האָבן זיך אַרומגעדרייט אַ סך מענטשן, מערסטנ-
טייל יידן פליכטלינגע. גערעדט הויך, גערעדט שטיל, און געמאַכט מיט
די הענט.

מיין ערשטע פראַגע ביי איינעם איז געווען:

— וואו בין איך אין דער וועלט? וואָסער שטאָט איז עס?

— איר ווייסט נישט, וואו איר זייט? דאָס איז פאַרט-וואַנדער, אַ פאַרט-

שטאָט לעבן גרענעץ.

— איז עס פראַנקרייך?

— געוויס פראַנקרייך... איר האָט אוודאי אויך געוואָלט שוואַרצן

די גרענעץ און מען האָט אייך צוריק געשיקט. אַ סך יידן, וואָס איר זעט דאָ,

האָבן די נאַכט זיך געוואָלגערט אויף די גרענעצן. איצט זיינען זיי דאָ.

— און וואָס איז דאָס פאַר אַ טומל? עפעס רעשט דער עולם דאָ

אַרום ווי אויף אַ יאָריד.

— דאָס טומלט זיך מיט אַ נייע לאַנד, וואָס איינער אַ רוסישער דאָק-

טאָר קוואַסין האָט אַנטדעקט. דאָס לאַנד הייסט קוואַסימאָנדאָ... אַ סברה, אַז

מען קען אַהין פאַרן אַן פאַספאַרטן און אַן וויזעס. דאָס לאַנד איז נישט אַנט-

וויקלט, און האָט נישט קיין האַנדל. וויל זי אַרײַנלאָזן אַלע יידישע פליכט-

לינגע, מען זאָל איר אַנטוויקלען האַנדל און פאַבריקאַציע. דאָס איז דער

טומל דאָ. איר זעט אַט די רעדלעך מענטשן, דאָ האָט זיך שוין געבילדעט

אַ גרופע „קוואסימאדניקעס“. פאַטריאַטן פון קוואסימאדא. און איר?

— אַ! איך בין שוין לאַנג אַ פאַטריאַט פון... ווי הייסט דאָס לאַנד?

—קוואסימאדא.

— יא. ווער פאסט זיך נאך אזוי גוט פאר אזא לאַנד ווי איך? איך בין א סוחר פון דער נאַטור, א סוחר מיט א קאַמערצערסקע זשילקע. איך וועל דאָס לאַנד אוועקשטעלן אויף אַ קאַמערצערסקע פּוס. דאָס לאַנד מעג גאָט דאַנקען, וואָס איר איז באַשערט צו האָבן שלמה יונהן ביי זיך... יא, און וועט מען אונדז פון דאַנען אַרויסלאָזן?

— צו דעם צוועק איז דאָך דער קרוינפרינץ פון קוואסימאדא, אַ גוטער פריינט פון דאָקטאָר קוואסינ, געקומען אַהער. ער פירט אונטערהאַנדלונגען מיט דער פּראַנצויזישער רעגירונג מען זאָל אַרויסלאָזן די פליכטלינגע אַן אַרויספאַרזויזעס. אַט וועגן דעם טומלט עס זיך אזוי. און ווירקלעך, אין גאַנצן זאָל איז געשטאַנען אַ הוהאָ, אַ הודזשעריי און אַ גערעדעריי. פון אַלע מיילער האָט זיך געטראָגן איין וואָרט „קוואסי-מאדא“, „קוואסימאדא“.

פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב אויך גענומען אַרומלויפן איבער די טיש-לעך און טומלען, וואָס? איך וועל אפשר שווייגן, ווען עס האַנדלט זיך וועגן אזאָ גוואַלדאָונעם משא-ומתן?

דערווייל איז אַריינגעלאָפן אַ פאַרסאַפעטער פאַרשוין. דער פאַרשוין האָט געהאַט ראָזע, גלאָט אויסגעראַזירטע בעקלעך, וואַנסעלעך, כמו היטלער, אויפן קאַפּ אַ בערעט. אויפן נאָז אַ צוויקער מיט אַ דיקן בענדל.

— דאָס איז דער דאָקטאָר קוואסינ — האָט מען מיר דערקלערט.

דער דאָקטאָר האָט זיך אָפּגעשטעלט אין מיטן זאָל, און דערקלערט אויף רוסיש מיט אַ בלעכענער שטים.

— גאספאדא! וועס עס איז פאַראינטערעסירט אין דער „דיעלא“ קווא-סימאדא זאָל אַריינגיין אין יענעם צימער. איך האָב מיטצוטיילן אַ וויכ-טיקע זאָך.

אַלע זיינען מיר אַריינגעלאָפן אין אַ צווייטן צימער, און איך, פאַר-שטייט זיך, אויך בתוכם, און אַנגעשפיצט די אויערן. דער דאָקטאָר האָט דערקלערט:

— גאספאדא, איך קום איצט פון מיין פריינט דעם קראן־פרינץ האסאָ-קאלאָפּאָקאָ פון קוואסימאדא. ער האָט געפועלט ביי דער פראַנצויזישער רע-גירונג, אַז מען זאָל אונדז אַרויסלאָזן אַן אַרויספאַר וויעס. אַלזאָ מיר פאַרן. מיר פאַרן אין דער גליקלעכער פרייער קוואסימאדא. די איינציקע פראַגע איז שיפן. קוואסימאדא איז נאָך אַ יונג לאַנד און האָט נישט קיין שיפן. פון אייראָפע ווידער גייען נישט קיין שיפן קיין קוואסימאדא. שטייט די פראַגע: ווי פאַרן מיר אַהין?

אַ וויילע איז געוואָרן שטיל, ווי אויף אַ בית הקברות. נאָר גלייך בין איך אַרויס מיט אַ פלאַן, וואָרום איך בין שלמה יונה קרעפעל. איך דאַרף לאַנג נישט זוכן קיין פלאַן. אַ קראַץ אין קעשענע און עס שיטן זיך קאַמערצעסקע פלענער ווי באַב. רוף איך אויס:

— בויען אַ שיף!

דער עולם האָט מיין פאַרשלאַג אויפגעכאַפט מיט גרויס התלהבות. דער דאַקטאָר אַליין איז צוגעלאָפן צו מיר און געדריקט מיר די האַנט.

— ספּאַסיבאָ, גאַלובטשיק! איר זייט אַ קאַמערצעסקער מענטש און אַ געניאַלער מאַן. אַלע געניאַלע אידייען זיינען אַזוי פראַסט... קומט צום בופעט. מירן אויסטרינקען לכבוד אונדזער נייער לאַנד.

און באַלד זיינען מיר געזעסן ביי אַ טישל און באַאַרבעט מיין פלאַן: מיר גרינדן אַן אַקציע-געזעלשאַפט פון שיף-בוי. יעדער קויפט אַן אַקציע. זאָל דער עולם אַרויסלייגן געלט.

און עס האָט זיך אָנגעהויבן שיטן געלט. ווער אַ הונדערטער, ווער אַ 25-קער, ווער אַ פופציקער. ווער עס האָט געגעבן ח"י פראַנק, ווער צוויי מאַל ח"י, וועט עס האָט אַריינגעטראָגן אַ ניקעלנעם זייגער. איך אַליין האָב אַרויסגעלייגט מיינע לעצטע 72 פראַנק און מיין באַזילבערטן פארט-סיגאַר. הכלל, עס האָט זיך אָנגעקליבן אַ היפשער קאַפיטאַל און מיר האָבן באַשלאָסן תיכף צוצוטערעטן בויען אַ שיף. צוערשט איין שיף, נאָכדעם אַ צווייטע, אַ דריטע, אַ גאַנצן האַנדלס-פלאַט, וואָס זאָל פירן פליכטלינגע קיין קוואסימאדא. די ליניע וועט הייסן „פאַרט-וואַנדר-קוואסימאדא-ליניע“.

מיר האבן שוין אפילו צוגעטראכט א נאמען פאר דער שיף „דער יידישער שווימער“. ער וועט טראגן אויף זיך צוויי פלאגן, קוואסימאדער פלאג און בלויווייסן פלאג מיט א מגן דוד. און קורסירן וועט זי צווישן פארט וואַנדר און קוואסימאדא.

אויפן וועג וועלן מיר זיך פארהאלטן אין קאסאבלאנקא, פערסיע און סיאם, כדי אַנצונעמען פראַוויאַנט און קוילן און צוליב וואָס איך וועל מוזן צונויפרופן אַ קאַנפערענץ פון מאַראַקאַנער בעי, פערסישן סולטאַן און סיאַמער צווילינג, און שליסן אַ האַנדלס אַפמאַך.

איך האָב שוין אפילו אויסגעערעכנט וויפל אין אַ יאָר אימירצעשעם עס וועט אויספאַלן אויף יעדן אַקציאָנער פראַצענטן, די ווידענדן, פרעמיעס, אין די שווערע מיליאָנען.

איך אליין בין אויסגעקליבן געוואָרן אַלס דירעקטאָר. דער דאָקטאָר קוואַסין אַלס קאַסירער. אויך אַ קאַפיטאַן האָבן מיר שוין אויך באַשימט איינעם אַ פליכטלינג כלאַוונע קאנארעק, וואָס האָט געוואוינט אין דעם שטעטל קוזמיר, וואָס אויפן טייך ווייסל, און זיך פאַרנומען מיט נאַוויגאַציע, ווייל ער האָט געפירט די דאָטשניקעס אין לאַדקעס אויף יענער זייט טייך זיך באַדן.

הכלל, עס האָט גענומען קלינגען מיט קוואסימאדא און אונדזער שיף-געזעלשאַפט ווי אין אַ גלאַק. אונדזער פלאַן האָט גענומען שמען אפילו אין די אַלע שטעט אַרום, וואו יידישע פליכטלינגע זיינען געווען קאַנצענטרירט אין גרעסערע מאַסן...

אַ סך פליכטלינגע האָבן שוין אפילו גענומען קויפן שיפס-קאַרטן, באַ-זאַרגן זיך באַצייטנס מיט פלעצער, מיט ליג-שטולן, מיט זויערע צוקערקעס און חלשות-טראַפנס קעגן ים-קראַנקייט. דער דאָקטאָר אליין איז געווען דער פאַרקויפער...

הכלל עס האָט זיך געטאָן אויף טיש און אויף בענק.

ביז... ביז אין איין שיינעם פינצטערן פרימאַרגן, ווען מיר אַלע אַקציאָנערן זיינען געזעסן ביי אַ טישל אין קאַפע אויף אַ באַראַטונג וועגן איינקויפן מאַטעריאַלן פאַרן שיף-בוי, ווי: ברעטער, טשוועקעס, אַ קאַמפּאַס,

א ביסל שטריק און א רודער, ווייל מען קאן דאך נישט לאזן א שיף אן א רודער, — האט זיך אריינגעריסן א כאפטע זשאנדארמען און פארנומען די גאנצע קאנצעלאריע מיט די פאפירן, פלענער און האנדלס-ביכער, און אונדז אלעמען ארעסטירט.

בלויז דער קאסירער, דער דאקטאר, איז נעלם געווארן, און ווי אין וואסער אריין. אנטלאפן צוזאמען מיט די קאפיטאן, מיט די געלטער פון די פארקויפטע שיפס-קארטן מיט דעם ניקעלנעם זייער און מיט מיין בא-זילבערטן פארטסיגאר. און והילד איננו.

אבער אונדז אלעמען האט מען ארעסטירט, איבערגעפירט קיין מארסעל, פון דארטן קיין טולוז. און דא האט מען אונדז צעשיקט אין די קאנצענ-טראציע לאגערן, זייער שווערע לאגערן. בלויז מיט מיר אליין איז געשען א נס. מיך האט מען אריינגעזעצט אהער, אין דעם דייישן לאגער „ברענס“. ווי זאגט מען: גם זו לטובה.

און דא ערשט בין איך דערגאנגען דעם סוד, אז דאס לאנד קוואסימאדא איז לא דובים ולא יער, גארנישט קיין לאנד, נאר א נאמען אזא פון עפעס איינעם א העלד פון א מעשה-ביכל.

ימים-נוראימדיקער דאווענען אין לאַגער

גאט האט געוואלט אז מיר, יידן, זאלן אים אַפּדאווענען אַ דאווענען, וואָס אַזאַ דאווענען איז נאָך ניט געווען. גרויס, פּיערלעך, מיט די גרעסטע חזנים, גרעסטע זינגער, שטאַרקסטע שטימען, שענסטע כאַרן, פּראַכטפול-סטע „זאָגער“, אַז די הערצער זאלן זיין צעבראַכן און די געמיטער זאלן זיין צעווייטיקט — האָט ער געשאַפּן אַ וועלט-מלחמה, מיט אַ היטלער, מיט פּליכטלינגע, מיט קאָנצענטראַציע-לאַגערן, און די פּליכטלינגע זאלן אייב-אַרדענען אין די לאַגערן מנינים און גאַטעס-דינסטן, איז טאַקע אַרויסגע-קומען אַ דאווענען, וואָס זינט יידן האָבן געדאוונט, איז נאָך אַזאַ דאווענען ניט געווען.

און פאַרגעקומען איז אַט דער דאווענען טאַקע ביי אונדז אין לאַגער, אין דעם יידישן קאָנצענטראַציע-לאַגער אין פּראַנקרייך. דאָ האָבן זיך צונויפגענומען די גרעסטע קרעפטן, בעסטע יידישע מוזיקער און קינסטלער און שטימען, רעזשיסאָרען און אַרטיסטן, און כאַרן, און טענצער, און חזנים, און דיריגענטן.

אוי, איז דאָס געווען אַ דאווענען!

מען קען זאָגן, אַז דער קאַרנעגי האַל, מיטן לואיסאַן סטעידיום, מיט דער מאַנהעטן אַפּערע, מיט אַלע קאָנצערטן זיינען ניט ווערט אַ ציבעלע אַנטקעגן דעם גאַטעסדינסט וואָס איז אַפּגעריכט געוואָרן אין אונדזער לאַגער אין די ימים-נוראים פון יאָר תש"א.

וואָס פאַר אַ געניאַלע חזנים און שופּר-בלאָזער און בעלי-קוראס עס האָבן דאָ אַנטויל גענומען!

קרעפטן — איינע אין איינע. איינע גרעסער פאַר דער אַנדערער.

אויף יעדער זאך אַ באַזונדער קראַפט. אויף יעדער תפילה אַ באַזונדער קינסטלער. אויף יעדער צערעמאָניע אַ באַזונדער טאַלענט — גאַלע באַרימט־הייטן.

די כאַרן זיינען געווען געמישטע, און זיי זיינען באַשטאַנען פון די גרעסטע זינגער.

אַמיר אַנפאַנגען פון סליחות.

ווער האָט געזאָגט סליחות? ניט קיין אַנדערער, ווי דער באַרימטער טראַגיקער פון פראַגער דראַמאַטישן טעאַטער, וואָס האָט מיט זיין „במוצאי מנוחה“ גערירט דעם עולם ביז טרערן, און ווען זיינע משוררים, איך פליכטלינגע, האָבן אַ זינג געטאָן „כרחם אַב על בנים“, האָבן מענטשן ספּאַמירט.

די געזאַנג־נומערן האָט אויסגעפירט דער באַרימטער באַריטאָן פון מילאַנער „לאַ סקאַלאַ“ אַפּעראַ. ענריקאָ ראַדזיני (דאָ אין לאַגער האָבן מיר זיך דערוואוסט, אַז זיין ווירקלעכער נאַמען איז אַרקע ראַדזינער, און האָט געזונגען ביי זיידל ראַזונער). אַט דער זעלבער, וואָס האָט מיט זיינע אַריעס פון „שמשון און דלילה“ און „די אידן“ איבערראַשט די וועלט און אַרזיס־גערופן די גרעסטע באַגייסטערונג.

איך־איי־איי! האָט ער דאָס אַוועקגעלייגט אַ שמע קולנוֹ, אַז די הערצער זיינען צעגאַנגען געוואָרן ווי וואַקס, און אויגן האָבן פאַרגאַסן קוואַלן טרערן.

צו „הנני העני ממעש“ האָט מען געפילט, ווי דער דאָזיקער גרויסער קינסטלער פון קיזערלעכן אַפּעראַ־טעאַטער קלאַגט:

„גאַטעניו, ערשט נעכטן בין איך גרויס געווען, רייך געווען, די וועלט האָט מיט מיר געקאָכט. און איצט בין איך אַרעם און צעבראַכן, דערנידער־ריקט און שפּל.“

אויף דעם ערשטן טאַג ראַש־השנה האָבן מיר געהאַט אַזוי פיל קינסט־לער, אַז מען האָט זיך קוים געקענט איינטיילן מיט דעם שטאַף און מיט דעם עמוד.

אזוי, צום ביישפיל, האָט דעם ערשטן טאָג ראש־השנה געדאָוונט שחרית ריכאַרד ראָדגער (האובן ראַבקיין), דער פליכטלינג־טענאַר פון לייפציגער שטאַט־טעאַטער. ער האָט געדאָוונט מיט דעם באַרימטן כאַר פון דרעזדענער קאָנסערוואַטאָריום, אונטער דער אָנפירונג פון אַ באַרימטן דיריגענט. איר האָט געמעגט הערן זיין „ונתנה תוקף“, זיין „כבֿקרת“; איר האָט געמעגט הערן דעם רעציטאַטיוו „באין מליץ יושר מול מגיד פשע“. די ווענט האָבן געוויינט.

יעדעס שטיקל מחזור איז געווען אַ מיסטערווערק. דעם „ויהי בנסוע הארון“ האָט אויסגעפירט אַ באַרימטער העלדן־טענאַר, אַ וויפל קראַפט! וויפל פאַטאַס! וויפל מעטאַל!

און ווער, מיינט איר, האָט געבלאַזן שופר? ניט קיין אַנדערער, ווי דער גרויסער וועלט־באַרימטער סאַקסאָפּאָניסט פון „בערלינער ווינטער גאַרטען“ פּישיטאַ קאַרפיני (פּישל קאַרפעלעס). איר האָט געמעגט הערן אַ תקיעה, אַ שברים, אַ תרועה — וואָס פאַר אַ טאָן! וואָס פאַר אַ מייסטער־שאַפט! די קאַלאָראַטור, די סטאַקאַטאָס.

דער, וואָס האָט אונטערגעזאָגט די תקיעות, איז געווען דער באַרימטער סופלאַר פון דער ווינער קליין־קונסט בינע.

עס איז געווען שוין אינמאַל אַ תקיעות. מלאכים זיינען געפלוין אין דער לופטן.

די סצענע פון כהנים־דוכענען איז פאַרגעקומען אונטער דער אָנפירונג פון אַ באַרימטן ייִדיש־דייטשישן רעזשיסאָר. אַ וואונדערלעכע, אינדרוקס־פולע מאַסן־סצענע, מיט אזוי פיל פאַרנעם, אַז דער עולם האָט געגאַפט.

און איצט יום כיפור! דער כל נדרי וועט ביי מיר בלייבן אויף אייביק אומפאַרגעסלעך. וויפל פייערלעכקייט! וויפל באַגייסטערונג!

דער חזן איז געווען דער באַרימטער באַס אַלעקסאַנדער מינטץ (געוועז־זענער משורר ביי ניסן בעלזער). צו זיין נוסח, צו זיין שטייגער־זאָגן, איז גישט געווען קיין גלייכן. דער כאַר איז באַשטאַנען פון דעם חזנים־פאַר־באַנד, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן פון אַלע באַרימטע חזנים־פליכטלינגע

פון אלע לענדער, אָנגעפירט פון בוימגארטען, באַרימטער דיריגענט פון
וואַרשעווער פּילהאַרמאַניע.

היינט די „יעלות“! אַי, אַי, אַי! די יעלות!...

דער בעל קורא איז געווען דער באַרימטער לירישער טענאַר יאַזעף
שערמאַן.

צו נעילה האָט דאָס גאַטעס־דינסט דערגרייכט צו זיין העכסטן פונקט.
האַרץ־ריסנדיק איז געווען, ווען דער גאַנצער אַנסאַמבל דאַווענער, צוזאַמען
מיט די חזנים, האָבן אַ קוק געטאָן צו די צוימען און די וועכטער וואָס האָט
אַרומגענומען דעם קאָנצענטראַציע־לאַגער, און אויסגעשריען: „שערי שמים
פתחו!“ — די טויערן פון הימל עפּן! שטיינער זיינען גערירט געוואָרן.
וואָס אַנבאַלאַנגט דעם תענית, איז ער אויך דורך מיט גרויס דערפּאָלג.
אַ דאַנק דעם, וואָס די דאַווענער האָבן חדשים לאַנג גוט איינגעשטודירט
די הונגער־ראַלן, מיט דער הילף פון די אַנפירער פון קאָנצענטראַציע־
לאַגער און די הילפס־קאָמיטעטן. אַ פּראַכטפולער מאַגן־קאָנצערט איז עס
געווען.

היינט די דרשות!

דְרָשׁוֹת און רעדעס זיינען געהאַלטן געוואָרן צו קריאת התורה, צו
תקיעות, צו נעילה.

אין וועלכע בתי־מדרשים האָבן יידן געהערט אַזעלכע דרשנים, אַזעלכע
רירנדיקע רעדעס, אַזעלכע אַראַטאַרס און וואַרט־קינסטלער!

נישט קיין פשוטע רעדנער זיינען זיי געווען. פאַרלאַמענטאַריער רבנים,
פירער, טריבונען, די גרעסטע אַדוואַקאַטן האָבן דאָ גערעדט. די לופט
האַט געציטערט.

אַ גרויסער אַדוואַקאַט פון לוקסענבורג, אַן אַסימילירטער ייד, האָט
גערעדט וועגן דאָס אייביקע פּאַלק ישראל, וועגן זיינע מאַרטירער און
קרבנות. ער אליין האָט געוויינט. דער עולם האָט געוויינט.

אַ באַרימטער פאַרלאַמענטאַריער, אַ ייד, וואָס איז אַזוי ווייט געווען
פון יידישקייט, האָט גערעדט וועגן יידישן גאַט, וועגן כוח פון יידישן גלויבן.
ווי טראַגיש עס איז געווען זיין קלאַפן זיך על חטא. ער האָט גערעדט

זעגן תשובה און חרטה, וועגן צוריקקער צום יידישן פאלק, צום יידישן גאָט, צו די קוואַלן פון יידישקייט.

א פירער פון אַ גרויסער אייראָפּעאישער באַוועגונג, אַ גרויסער מאַסן־רעדנער, האָט גערופן צו אויפמונטערונג און בטחון, צו מוט און האַפּענונג. די געמיטער זיינען געוואָרן הייטערער; די אויסגעלאַשענע אויגן האָבן געשטראַלט מיט פרייד און טרערן.

אַזעלכע דרשות און אַזעלכע מגידים האָט מען נאָך נישט געהערט. מיט נישט וויניקער באַגייסטערונג און פאַרנעם זיינען דאָ דורכגעגאַנגען סוכות און שמחת־תורה.

די הקפות, צוזאַמען מיט סאַלאַ און מאַסן־טענץ, זיינען געווען אויס־געשטאַט פון דעם באַרימטן דירעקטאָר פון דער דייטשישער פילם און מאַווי־פּראָדוקציע „אופאַ“ און פון באַלעט־מייסטער פון פאַריזער גראַנד־אַפּערע באַלעט, דזשאַן סיטראַען (דוד ציטראַן). ער האָט זיך אויך דאַמאַלס געפונען אין דעם דאָזיקן לאַגער.

דער באַרימטער אוקראַינישער קאָזאַק־כאַר, מיט די סאַליסטן; דער היידאַמאַק טאַראַס פּימאַנענקאַ (זיין אמתער נאָמען יענקעל פּייסאַכאַוויטש), און דער דאַנער קאָזאַק אַנדרעי קאַפּיאַק (אַנשעל ראַבינאַוויטש), האָבן אַפּגע־קנאַקט „שישו ושמחו בשמחת תורה“, אַז אַ רויך איז געגאַנגען, דער הימל האָט געטרענט.

יאַ, אַ גרויסער אויסוואַל פון קינסטלער און מוזיקער און דעקלאַמאַטאָרס זיינען צונויפגעטריבן געוואָרן אין אונדזער קאַנצענטראַציע־לאַגער, און יעדער באַזונדער האָט אויסגעפירט זיין ראַל דאָווענען מיט אַזוי פיל גלאַנץ און פלאַם, אַז די נשמות זיינען פאַרכאַפט געוואָרן, הערצער האָבן געפלאַ־טערט און קניען האָבן געציטערט. עס איז געווען שוין איינמאַל אַ דאָווענען! אײ, האָבן מיר געדאַוונט!

א י נ ה א ל ט :

3	א שטיקל פארוואַרט
5	האַט איר געזען ווי לענדער לויפן ?
10	איך בין אַ פאַראַשוטיסט
16	אין אַיינזאַמע נעכט
20	מיין לעבן אין דאָרף
26	הונגאַר
31	טולוז
37	עלנט
41	אַבלאַועס
46	לאַגער
52	אין שפּיטאַל
58	הילפּסקאַמיטעט פאַר פּליכטלינגען
65	אין יידישן לאַגער
74	אַ פּליכטלינג — אַ מנחם מענדל
79	דער פּליכטלינג דערציילט זיין מעשה ווייטער
86	ער בויט שיפן
91	ימיס-נוראימדיקער דאָוענען אין לאַגער